

મુદ્રેલી રીત મુજબ. —
 ચાર્કુલર ટેક્સ બુક્સ રીવિઝન કમિટિએ
 — તૈયાર કરેલી —

છટી ચોપડીના અર્થ.

કિંમત સાત આના.

(જે કે બાંધેલ અપદર્શ-વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે અને કેવળ જાતે
 રીતે, પ્રવિત્તગો અન્યથા સમજાવી: વ્યુત્પત્તિ;
 પદના અવાજ: પાડેલા સાર વગેરે.)

રચનાર-મિરાસી. સી. હી. શાહ એન્ડ કો.

પ્રસિદ્ધ કર્તા-C. M. Shah.

પ્રતિદ્ધ કરવાનું કેદાણું-શાહપોર-સુરત.

આ પુસ્તક સને ૧૮૯૭ ના ૨૫ મા આકટ
 મુજબ રજીસ્ટર કરાવ્યું છે.

અપનાર-નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ નીકમ.

અપરાનું કિલ્લું શાંકર પ્રી-પ્રીમ પ્રેસ ચક્રાના પુલપર-સુરત

સને ૧૮૯૮

એપ્રીલ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાંઈર-સંગ્રહ
૭૫૫૯

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાયિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૭૫૫૫

વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ છઠ્ઠી યોગજીના યશી

વિષય મ ૪૫૬ : ૮૪૪ : ૬ - ૧૨૫

છટ્ટી ચોપડીના અર્થ.

પાઠ ૧ લો.

કર્તવ્ય=કરવા યોગ્ય કામ; ફરજ;
પ્રત્યે=તરફ; સાથે [ધર્મ]

પૂજ્ય=પૂજવા લાયક

નમન કરવું=નમવું; પગે લાગવું

અનેક=(અન=નહિ+એક)=એક

નહિ એટલે ઘણાજ

દુઃખ=આપદા; પીડા (દુઃખ ત્રણ

પ્રકારના છે આધિ=મનની પી-

ડા. આધિ=શરીરની પીડા; ઉપાધી

=અહારથી આવેલી પીડા)

સ્તન=થાન; ધામ

અગણિત=(અ=નહિ+ગણિત)=

નહિ ગણી શકાય એવા;

ઘણાજ

અણચિંતવ્યા=(અણ=નહિ+ચિં-

તવ્યા=ધાર્યા)=અણધાર્યા

અસંખ્ય=(અ=નહિ+સંખ્ય=

સંખ્યા)=સંખ્યા વગરના એ-

ટલે ઘણાજ

પાળનાર=(પાલ=પાલણુ+નાર=

કરનાર)=પાલણુ કરનાર

સ્મરણુ=ધ્યાન; ભક્તિ

સૂર્યમંડળ=સૂર્ય અને તેની આ-

સપાસ ફરનારા ગ્રહો

ગ્રહ=સૂર્યની આસપાસ ફરતા

ગોળા. (એ નવ છે)

ઉપગ્રહ=(ઉપ+ગ્રહ)=મુખ્ય

ગ્રહની આસપાસ ફરનારા

નાનો ગ્રહ

નિયમિત=(નિયમ+ઇત=વાળો)=

નિયમ પ્રમાણે

‘ત્રમણુ કરે છે=ફરે છે; બદકે છે

અગાધ=(અ=નહિ+ગાધ=છાછરે)

=ઘણુંજ ઉડું; અપાર; અથાગ;

ગહન

મરસીદ=મુસલમાનોને નિમાજ

પઠવાનું મકાન

અગિઆરી=સંસ્કૃત અગ્ન્યાગાર

(અગ્નિ=દેવતા+આગાર=સ્થળ)

પારસીઓના આતસપદ્શમ

પૂજવાની જગા

દેવળ=ખ્રિસ્તીઓનું પ્રાર્થના કરવાનું મકાન

સંતાન=છૈયાં છોકરાં; વસ્તાર
પરિવાર=કુટુંબ કબીલો; ખટલો
મરકી=ધણા માખુસ મરી જાય
એવો રોગ; કોલેરા; શીતળા;
પ્લેગ વગેરે

દુકાળ=દુષ્કાળ ઉપરથી (દુષ્કાળ=નહારો+કાળ=વખત)=અનાજ
પાણી મોંઘા મળે એવો વખત
સદ્વિચાર=(સદ્=સાર+વિચાર)
=સારા વિચાર

દિલાસો=ધીરજ

પારિસ=ફ્રાંસ દેશનું મુખ્ય શહેર
(એ આખી દુનિયામાં સૌથી
સુંદર શહેર છે)

મોટા મનથી=ઉદાર દિલથી

આપણને નહિ હોય તો આપણા
પાડોશીને હજો=મતલબ કે આ-
પણી પાસે નહિ હોય પણ આપ-
ણા પાડોશી પાસે હોય તો કોઈકે
દિવસ આપણને ખપ લાગે.

કહેવત=કહેતી; અનુભવ સિદ્ધ
વાક્ય

હિતકર=(હિત=બહુ+કર=કર-
નાર)=બહુ કરનાર.

આરોગ્ય=સુખાકારી; તનદુરસ્તી.

આહાર=ખાવાનું

વિહાર=ફરવા હરવાની મોજ

ખાવાને માટે જીવવાનું નથી=
ખાઈ પી એશઆરામ માટે
જીવવાનું નથી. પણ જીવવાને
માટેજ ખાવાનું જોઈએ. મત-
લબ કે અનિશય અને ભારે
પેદાર્થ ખાવા નહિ.

મર્મ=હૃદય ભેદ; ગુપ્ત વાત

પવિત્ર=નિર્માળ; શુદ્ધ; પાપવગરનું
નગર આગળ રાખી=મનમાં

ખડા કરી

વર્તન=ચાલ

બ્રહ્મ કરવું=અપવિત્ર કરવું;

ખગાડવું.

વખતને નકામો જવા દેવો નહિ=
સારા કામમાં વખત ગાળવો.

તરંગો=વિચારો ઉપર વિચાર

વિચારવા=મનન કરવા.

સત્પુરુષ=(સત્=સારો+પુરુષ)=
સારા માણસ

સાર—માણસ માત્રની મુખ્ય ફરજ ત્રણ પ્રકારની છે. ૧) પરમેશ્વર પ્રત્યે. ૨) પાટોશી પ્રત્યે. ૩) પૌતાના પ્રત્યે.

પાઠ ૨ જો.

દિલ્હી=જમના નદીપર હાલની
રાજધાનીનું શહેર છે. (એ
હિંદુ અને મુસલમાનની રાજ-
ધાનીનું શહેર હતુ, એમાં
૧૮૫૭, ૧૯૦૨ ને ૧૯૧૨માં
દરબાર બરાબર હતો)

વેપારની ધમાલવાળા=અહોળો
વેપાર કરનારા

પુરાણ=ગ્રંથનું; અગાડિનું

ખડેર=ખુદ્દી ભોંય

શાહજહાનાબાદ=(શાહજહાં+
આબાદ=વસાવેલું)=શાહજહાંએ
વસાવેલું ને

ધમારત=કંચી આંધણીનું મોટું
ધર.

ધુમટ=અર્ધ ગોળ શિખરવાળું
ઢાંકણ; યુગ્મજ

અરખી લેખો=અરખી લાપામાં
પત્થરમાં કાતરેલાં લખાણ

સમાગમ=(સમ=સાથે+આગમ=
આવવું)=મેળાપ; મુલાકાત

કુરાન=મુસલમાનનું ધર્મ પુસ્તક
મહોલાત=મહેલોનો જથ્થો

દિવાને આમ=રચત અથવા સા-
ધારણ વર્ગના લોક માટે ક-
ચેરી ભરવાનું મકાન

દિવાને ખામ=અમીર કમરાવોને
માટે કચેરી ભરવાનું મકાન.

બેગમો=પાદશાહની સ્ત્રીઓ

ખીખીઓ=અમારની સ્ત્રીઓ

હમામખાનું=(હમામ=નહાવાનું
+ખાનું=ઠેકાણું)=નહાવાનું
ઠેકાણું

હોજ=છોથી આંધેરો કુંડ

હેરત=અચંબો; નવાઈ; અચરની

જળહળી રહેલી=પ્રકાશેલી; ઝ-
ળકાટ મારી રહેલી

મયુરાસન=(મયુર=મોર+આસન=
બેઠક)=મોરના આકારની બેઠક

(એમાં હીરા, માણેક વગેરે જ-
ડાવ્યયાં હતાં. એની કીંમત ટાવર-

નિયર નામના યુરોપી ઝવેરીએ
સાડા છ કરોડની કરી હતી)

હેવાલ=ખ્યાન; વૃત્તાંત

ખ્યાલ=ધારણા; અટકળ

શરાફ=હુન્ડી, વ્યાજુ વગેરે કરનાર

પેટી=શરાફની દુકાન

દિલ્હીગર=દિલ્હીના વતની

જમા થએલા=ભેગા થએલા

સદતનત=રાજ્ય; સત્તા; હકુમત;

પાદશાહી

એશઆરામ=મોજશોખ

નિરઘમી=(નિર=નહિ+ઉઘમ+

ધ=વાળો) ધંધા વગરનો

નવાણુ=પાણીની જગ્યાઓ; જોવાં

કે કુવા, વાવ, તળાવ વગેરે

જગ જાહેર=દુનિયામાં પ્રખ્યાત

કુતુખનિનાર=કુતુખીને બંધા-

વેલો મિનારો

લાટ=ઉંચો સ્તંભ

અશોક=અંદ્રગુપ્તનો પૈત્ર; મિંદુ-

સારનો પુત્ર (એણે જૌદ્ધ ધમને

આશરો આપ્યો હતો)

હજીરો=કબર; રોજો; મિનારો

હૃદયભેદક=વાંચતાં અદ્વિસોસ

થાય એવો

વેધશાળા=આકાશી પદાર્થોની

ગતિ વગેરે જોવાની જગ્યા

મજલા=માળ

અટક=આધા; પણ; નિયમ;

પ્રતિજ્ઞા

વંદાવન=ગોકુળની પાસેનું વન

અથવા ગામ; જ્યાં શ્રી કૃષ્ણે

લીલા કરી હતી તે

જયસ્તંભ=જીતનો થાંભલો; કીર્તિ

ઢાળેલો=નાખેલો; દાટેલો (સ્તંભ

મહુમ=સ્વર્ગવાસી; અગાઉ

થએલા

કૈસરે હિંદ=હિંદનો સિંહ એ

નામનો ઇતિહાસ છે.

જંગી=ધણોજ મોટો

રાજ્યાભિષેક=(રાજ્ય=રાજા+અ-

ભિષેક=નવા રાજાપર દૂધ

પાણીની જે ધારા કરવી તે)=

રાજાએ તખ્તનશીન થવું તે

સવાલ—દિલ્હીમાં જોવા લાયક મકાનો કયાં કયાં છે અને
કે કણે બંધાવેલાં? દિલ્હી નામ શા આધારે પડ્યું? દિલ્હીનો કયો
ભાગ જોતાં અચંબો લાગે છે? મયુરાસન વિષે શું જાણો છો?

હિલ્હીમાં દરબાર કયા કયા સનમાં ભર્યો હતો ? જુમામસીદ, કુતુ-
ખમિનાર, જયસ્તંભ વિષે શું જાણો છે ? હિંદની હાલની રાજધા-
નીનું શહેર કયું ?

પાઠ ૩ જો.

પરાક્રમ=લોકમાં જશ મજે એવું

કામ કરવાનું સામર્થ્ય તે

દળ=લશ્કર; સેના

મહારથી=મોટો જોરાવર લડવૈયો

ધૂસી ગયો છે=દાખલ થયો છે

વાદળ=જીથ; ટોળું

ચીરી=વિખેરી; કાપી નાખી

પ્રતાપી=પરાક્રમી

દાખવવામાં=ખતાવવામાં

પાછી પાની કરવી=કાયરપણું

ખતાવવું

હક=અખસાર; દાવો

સહાયક=(સહાય=મદદ+અક=

કરનાર)=મદદ કરનાર

નીમકહલાલી=જેનું અન્ન ખાવું

તેનું સાઈં બોલવું; કૃતસતા

લાલી=તેજ; શૌર્ય

પૂર્વજ=(પૂર્વ=પહેલાં+જ=જન્મે-
લા) આપદાદા

ઝાપ=મેળવેલી કીર્તિ

યાવચ્ચંદ્ર દિવા કરો=કાયમ;

હયાત; સૂર્યચંદ્ર રહે ત્યાં સુધી

સાથરે=પથારીએ

રોળ=કેર

તુંગડા=દોચકાં; માથાં

અડક્ટે ચડતાં=અટવાઈને આવતાં

તરવાર તાણી તુટ્યા છે=તરવાર

લઈ ધૂમે છે

ખાણની હેલી કાધી છે=તીરનો

વરસાદ વરસાવ્યો છે

ભાજીમુળા=ભાજીમુળા જેવા;

કમતાકાત

ગિડી પડ્યા છે=ધસીને દોડ્યા છે

વિસામો લેવાની=ઢીલ કરવાની

ઝાઝેર=ધણું

પગ વાળવાનો=નચિતે ખેસવાનો

કારમી=ભયંકર; બિહામણી

કાકિઆરી=ચાસ

કાયાનો ધર્મ=શરીરનું બાન

વાયુવેગે=પવન જેટલી ઝડપે

સંચરી=જઈ

હર=શિવ

શર=આણ; તીર

વાયરો=વાપરો

ટંકાર=અવાજ

સંહાર=નાશ

કારમો=લયંકર

જેર કરો=તામે કરો

જોધ=જોધા; લડવૈયા

મર્દો=પુરુષો; બહાદુરો; શૂરવીરો

સિસાદીઓ; તુંવાગ; ઝાલા;

સાલુપરા એ રજપુત કુળની

શાખાઓ છે.

પાવ=પગ

પાવ પાછો ન ધરો=કંટાળી

ન જાઓ

ગેતક=પ્રતાપના ઘોડાનું નામ

ધાવ=ફટકો

પિતૃ=પિતા

પડ=પિંડ

મહી=પૃથ્વી

ફેર ન મળે=નક્કી; ખચિત

લાવ=લાલવો; ઓરીઓ

દુલભ=(દુર+લભ=લાભ)=મળવું

કહણુ

તત્તપાવી=કુદકો મરવી

દાદો=છત્રીવાળી અંબાડી

નિરંકુશ=(નિરં+નહિ+અંકુશ=

દાખ)=દાખ વગરનો; સ્વતંત્ર

વકરાએલા=ખીજવાયલા

દારણુ=મોઢું; જળઈ; ભયંકર

ઈંદ્રાસન=(ઈંદ્ર+આસાન)=ઈંદ્રનું

આસન

મદિમાવાન=મોટાઘવાળું

વિધાતા=અલ્લાની પુત્રી.

મિથ્યા થવાનો=મટવાનો

ઉલટેલાં=સતમા થએલાં

અળગું=આધું; દૂર

પ્રાણુધાતક=(પ્રાણુ=જીવ+ધાત=

હલા+અક=કરનાર)=મરણુ નીપજો

તેવો

વિમાનમાં પગ મૂકતો થોભાવો=

સ્વર્ગે જતો અટકાવો

સાહિત્ય=દથિયાર

અંધારા ઉલેચવાનાં થશે=મહેનત

ફેગટ જશે

મરદાની=મરદાખ; બહાદુરી

વિલંબ=વાર; ઢીલ

પૂર્ણ પરાક્રમ=પૂરેપૂરી બહાદુરી

અન્યથા—સિસોદીઆ, ધનુષનો ટંકાર કરી શર વાવરો, તુંવાર તરવારે કરી શત્રુનો સંહાર કરો. (૧) જાલા, કારમો ક્રોધ કરી, જાલા વાવરો, સહુજરા સાવધ રહીને મહા જોધ જોર કરો. (૨) મહો પાછો પાવ ન ધરો અને નામ અમર કરો; પ્રતાપ ચેત્ર ઠેકવી, સલીમ શિર ધાવ દે છે. (૩) પુરુષો પગ પાછો પડે, તો પિતૃ પંડ લે નહિ; જુદામાં જય કાધા થકી નવ ખંડમાં કીર્તિ રહે છે. (૪) મહી વિષે મરવાનું છે, એમાં કેર ન મળે; ક્ષત્રી મહો જુદામાં તન તજે, પણ ઘેર મરે નહિ. (૫) ઓ ! શૂરા સિસોદીઆ આ દુર્લભ દાવ આવ્યો છે. પ્રતાપને જશ આપો ને કીર્તિનો લાંબ લો. (૬)

સમજુતી—હે સિસોદીઆ રજપુતો ! કામદાનો અવાજ કરી આજુ વાવરો. હે ! તુંવાર રજપુતો તરવારથી દુશ્મનોનો નાશ કરો. (૧) હે જાલા રજપુતો ભયંકર ક્રોધ કરીને જાલા વાવરો; સહુજરા સાવચેત રહી મોટા લડવૈયા તામે કરો. (૨) બહાદુરો પાછી પાની ન કરો. (પીઠ ન બતાવો) અને તમારું નામ અમર કરો. પ્રતાપસિંહ પોતાના ઘોડાને કુદાવી સલીમના માથાપર ફટકો મારે છે. (૩) હે ! શૂરવીરો પીઠ બતાવીએ તો પિતા પિંડ લે નહિ. (પિતા નાખુશ થાય.) લડાઈમાં જીત મેળવ્યાથી આખી પૃથ્વીમાં આજર (કાયમ) રહે છે. (૪) પૃથ્વીમાં જન્મ ધરીને (નક્કી) મરવાનું છે. એમાં લગાર પણ ફરકે નથી. ક્ષત્રી મરે જાડાઈમાં મરે છે પણ ઘેર મરતાં નથી. (૫) ઓ ! શૂરવીર સિસોદીઆ રજપુતો ! આવો ફરી ન મળે એવો આ વખત આવ્યો છે, પ્રતાપસિંહને આજર આપો અને તમે આજર મેળવો. (૬)

સાર—હમેશાં ધણીનું બહુ ધરજીવું.

પાઠ ૫ માં.

સંસ્કૃત=સંસ્કાર પામેલી; શુદ્ધ

અને સુંદર થએલી

સમુદ્ધ=જથા; વર્ગ

સાક્ષર=વિદ્વાન

સંસ્કાર પામેલી=શુદ્ધ ને સુંદર

થએલી

પુરોહિત=કુળ ગોર (માયા

પુરતુ=અધ્ધાનિસ્તાનમાં વપરાતી

સવાલ—હિંદુસ્તાનની ભાષાના મુખ્ય કેટલા વર્ગ પાડી શકાય

અને તે કયા કયા ? વધારે અગત્યની ભાષા કઈ છે અને શા માટે ?

હિંદુસ્તાનમાં બોલાતી મુખ્ય ભાષાઓનો નકશો ચીતરો-

પાઠ ૬ ઠી.

પૂંછઈ=પૂછે છે

પાતસાહ=પાઠશાહ (અભાઉદ્દીન)

મસી=એવી

ગુજરાતી=ગુજરાત

કહીઈ=કઈ

કિસી=કેવી

કિસ્યુ=કેવાં છે

માંગલહુર=માંગરોળ. એ કાહિ-

આવાડમાં એક શહેર છે

અણુહલપૂર=અણુહીલપુર

ઝાલાવાડિ=ઝાલાવાડ

સુરહ=સોરહ; સૌરાષ્ટ્ર

વંશપરંપરા=પેઢી ધર પેઢી

વિદ્તા=(વિદ્+ધાતુ=ગણવુ)=

પંડિતાર્થ

પ્રાકૃત=પ્રકૃતિ જન્ય; અસંસ્કૃત;

ચાલુ

પવિત્ર પુસ્તકો=ધર્મનાં ગ્રંથો

ભાષાંતર=તરજુમો; બીજી ભા-

ષામાં નકલ

નિરાળી=જુદી; નોખી

છિકિસ=કેવી છે [છાયા=ભાસ

અપભ્રંશ=મૂળ શબ્દનું, થએલું

અશુદ્ધ રૂપાંતર; વિકાર પામેલી

નિકટ=ધારો; નજીકનો; પાસેનો

રોડું=ભાંગેલી ઇંટનો કટકો

પોચકું=જરા જોડલું

ઠાળર=હાલું; વાસાણુ

ધાગો=દારો

વકટલેડ=એક, બેને માટે ગિણી

દંડાની રમતમાં બોલાય છે (એ

શબ્દો દ્રાવિડી ભાષાના છે.)

ચલણી=વપરાતા

૩૬=રિવાજ

ઉચ્ચારણુ=મેલ

સંક્ષેપ=ટુંકા

માસિક=(માસ+ધક)=દર માસે
નીકળતું ચોપાનીકું.

પાઠ ૭ મો.

સંપ=એકમત; ઐક્ય

કેશ=હેતુ; મતલબ

સુધારાવટ=(સુધારા+વટ) સુધા-
રાપણું; સુધરાઇ

રાજ્યપ્રકરણુ=રાજ્યવહીવટ

ડગલે ડગલે=વારે ધડીએ

કુસંપ=(કુ+સંપ) અણુઅનાવ

વણુસાડે=બગાડે

ફજેતી=ગેરઆયર

વિદ્ન=હરકત

ધાલમેલ=ગરબડ; પ્રપંચ

પ્રકૃલિત=આનંદી

ખરકત=લાભ; ફાયદો; કૃપા; પુષ્કળ

હોવું તે.

ચિઠીઆણું=ખીજવાટ; અગિ-

એલપણું

સંપીલા=(સંપ+ઇલા)=સંપવાળા.

કોહ=વેર ખુદિ; અપકાર

રાજ્યકોહ=રાજ્ય. પ્રત્યે વેર ખુદિ
રાખવી તે

તૂત=નૃદાણું; બનાવટ; ઢોંગ;

ધમદગ=ધર્મનો ડોળ કરી ઢગનાર

ઉપદ્રવ=હરકત; પીડા; ઇર્જા

અહિત=(અ+હિત)=અકલ્યાણ;

'મૃડ'

દાઝ=લાગણી; બળતરા; દયા

ધાર=માન; સમજ

દૈવ=નસીબ

આર=આરો; છંડો

કુવેમ=ખોટા વહેમ

મત્સર=અદેખાઇ; કાનો; દ્રેષ

આકરી=ખરાબ; માઠી

સુસંપ=(સુ+સંપ) સારો સંપ

જંપ=શાંતિ

પડી=પડીકું

વિચાર=વિચાર કર

અવન્ય—હું દીલમાં દાઝ ધરું છું અને દેશીને વિનંતી કરું છું
વળી હું ખરેખર કહું છું એમાં લેશ જુદું ન ધાર. બહુ કુસંપથી

સહુ રાજ તૂટી ગયાજ; હું શું દેવ વાગ કહું છું કે દુઃખનો આરોજ નહિરે. કુવહેમ, મત્સરે કરી આવી આકારી દશા થઇજ, સુસંપની પડી વિના રોગ ભાર ન જશેરે. માટે કુસંપને નસાડવાને, સુસંપને જગાડવાને; અને જંપનેજ વધારવાને ઝટ લઈ તું વિચારરે.

સમબ્રુતી—મને મનમાં દયા આવે છે, અને તેથી હું દેશીએને અરજ કરું છું કે હું પરેખરું કહું છું તેમાં જરાપણ ગુહું માનશે નહિ, બહુ અણખમાવથી બધાં રાજ્ય નાશ પામ્યાં છે. હું નશીબની શી વાત કહું કે દુઃખનો છોડોજ નહિ. ખોટા વહેમ અને અદેખાઇએ કરી આપણી આવી ખુરી હાલત થઇ છે, સારા સંપની પડી વગર દુઃખરૂપી રોગનો ભાર જશે નહિ. માટે કુસંપને હાંકી કાઢવાને સારો સંપ ફેલાવાને અને શાંતિ વધારવાને તું જલદી વિચાર કર.

પાઠ ૮ મો.

એકાંત=નર્યો વાસ

હારય વિનોદ=આનંદની ને હ-
સનાની વાતચીત

ખુદાવંદ=મોટો સાહેબ (મોટા

દરજગતવાળાને અરજ કરતાં
વપરાય છે)

એક વચની=ખોશ્યું પાળનાર

તકસીર=ગુનોહ; વાંક; અપરાધ
ચેતી=સમજ

જહાંપનાહ=(જહાં=દુનિયા+પ-

નાહ=રક્ષણ કરનાર)=દુનિયાનું

રક્ષણ કરનાર

તાબુખ=અચરત

એકનો ખે થયો નહિ=માન્યું નહિ

સૂચના=અગમચેતી

કનડે છે=હેરાન કરે છે

ખો=લત; કુટેવ

ટળાવજે=પિડાય

દમ સુકાઇ જશે=પાપમાલ થઇ
જશે

ગત=સ્થિતિ

રકઝક=વાદવિવાદ; તકરાર

અનદાતા=(અન્ન=અનાજ+દા-

તા=આપનાર)=જીવાડનાર

ખાવીંદ=હાકેમ; ધણી

આકરાં=ભારે

હીકગત=કળા; પદખીર; યુક્તિ

સાર—અક્ષલવાન માણસો સમયસૂચકતા વાપરી શકે છે. પાંચમી ચોપડી પાઠ ૨ જ ના સમયસૂચકતાના દાખલા આપવો.

પાઠ ૧૦ મો.

પરવાળું=એક જનતની દરિઆઈ
પાણીના લોહીમાંથી ઉત્પન્ન થતો મેલ (એનો રંગ લાલ, ગુલાબી કંઈક પીળો મણીરૂપે હોય છે.

જંગલાર=ઝાંઝીયાર; આફ્રિકામાં શહેર છે.

માડાગાન્કર=આફ્રિકા ખંડમાં બેટ છે. દુનિયામાં મોટા ટાપુઓમાંનો એક છે.

ભૂમધ્ય=(ભૂ+મધ્ય) પૃથ્વીની વચ્ચે અવેસો.

પુરબહારમાં=ખીલતા; નીકળતા પાસિફિક મહાસાગર=શાંત મહાસાગર (અંધા મહાસાગરમાં મોટો $\frac{1}{3}$ ભાગ પૃથ્વી એણે રોકેલી છે)

બહુપગી=(બહુ+પગ+ધ) =ધણા પગવાળા

ખોખું=જીવ વગરનું ખોળીકું.
રસી=સોહી પાણીવાળો ચીકણો પદાર્થ.

અનંત=(અન્=નહિ+અંત) = ધણાજ

અનંત કોટી=(અનંત+કોટી) ધણાજ કરોડ; અતિશય; સંખ્યાઅધ.

વિભાગ=(વિ+ભાગ)=ભાગના ભાગ.

ઉષ્ણુ=ગરમ

કટિઅંધ=(કટિ=કેડ+અંધ=અંધન) પૃથ્વીપર જુદા જુદા પ્રદેશોમાં ટાલ તાપ કેંચા પડે છે તે જાણવાને પૃથ્વીના મુખ્ય પાંચ પટા પાડેલા છે તે દરેકને કટિઅંધ કહે છે.

ઉષ્ણુકટિઅંધ=કર્ક અને મકર-વૃત્તવચ્ચેનો ૪૭ અંશનો ભાગ; વિષુવવૃત્તથી ઉત્તર દક્ષિણ ૨૩ા અંશનો ગરમ પ્રદેશ.

ભંગાણુ=પોલાણુ; બખોલ.

વામ=એ હાથને પહોળા પસારી રાખતાં એ હાથ છાતી જેટલી લંબાઈ.

જવાળામુખી=(જવાળા=અમિ+
મુખ=મોં+ધ=વાળો)=જેના મો-
ઢામાંથી ધુમાડા બળતા પથરા
વગેરે નીકળે છે એવો.

વિસામો=વિશ્રાંતિ.

નાળિએર=સંસ્કૃત નારીકેર ઉ-
પરથી (નારીક=પાણીવાળું+ધર
=ઉગવું)=પાણીવાળી જગાએ
ઉગનાર ઝાડનું ફળ; નાળિ-
એરીનું ફળ.

પ્રતિ=જાત.

સવાલ—પરવાળાના બેટા ક્યાં ક્યાં છે ? પાસિફિક મહાસાગર
નામ પડવાનું કારણ શું ? (એમાં તોફાન થતું નથી માટે)
પરવાળાં કોણ બનાવે છે ? પરવાળાની બનાવટ કહો.

પાઠ ૧૨ માં.

આસ્થા=આવ

દાન=ધર્મ સુદ્ધિથી આપવું તે

અપંગ=(અપ=વિજેગ બનાવનાર

પ્રત્યય+અંગ=અવયવ)=જેને

એક અથવા વધારે અંગ

નથી તે (લુલું, લંગડું, તુંડું,

આંધળું, બહેરું વગેરે)

સારંગી=એક તારનું વાણું.

યુનાનીદકીમો=ફારસી કે અસ્થી

વેદકશાસ્ત્ર પ્રમાણે દવા

કરનાર વેદ

વિધિપૂર્વક=અમુક રીતે; અમુક

રીત પ્રમાણે

ભરમ=રાખ; રક્ષા

માત્રા=ધાતુ વગેરેને મારી કરેલી

દવા.

કિરમજી=સંસ્કૃત કૃમિજ ઉપરથી

(કૃમિ=જીવડો+જ=પેદાથવું) (એ

એક જાતના જીવડામાંથી પેદા

થાય છે)=લાલરંગ; શ્વેતલાલરંગ

રૌશની=પ્રકાશ; લાઈટ

સ્વર=અવાજ

દીન=દયામણું

વદન=(વદ=બોલવું+અન)=મોં

બોખરી=સારા અવાજ વગરની

બેસૂર=(બે=નહારો+સૂર=અવા-

જ) કાનને સારો ન લાગે

એવો અવાજ

ચિત્રબ્રમ=(ચિત્ર+બ્રમ)ગાંડા જેવો

નિશ્વાસ=નિસાસા

હાય=ખંધ; શરીર દહાડે દહાડે

ધસાતું જાય એવો રોગ

આગ્નરે=માંદગીએ; રોગે

હાય=રીકર; ચિંતા

સૂર=ગાયનમાં મુખ્ય જે સાત

સ્વર છે તે (સા, રી, ગ, મ, પ, ધ, ની)

કંઠ=સૂર; અવાજ

લીન=એકતાર; મશગુલ

સાર—એક બીજના કાવતે લીધે આશા બંધાય છે અને તેથી સારો લાભ મળે છે.

પાઠ ૧૨ એ.

અનારોગ્ય=(અન=નદિ+અરો

ગ્ય=તદુરસ્ત)=તદુરસ્ત નદિ;

રોગી

આરોગ્ય=(અ=નદિ+રોગ+ય=

સ્થિતિ)=રોગ વગરની સ્થિતિ;

તદુરસ્ત

તબીએત=શરીર; પ્રકૃતિ

શરદી=ભેજ; પાણીવાળી હવા

તદરોસ્તી=(તન=શરીર+દુરસ્ત=

સાફ+ધ=વાળુ)=આરોગ્યતા

પયે=મયે

સડસઠાટ=સપાટાબંધ; ઝડપથી

હઠ=બીડ; જમાવ

પુંક ફેરવી=પાછી વળી

ગંભીરાઈ=કંઠક લય અને ધણું

આશ્રય ઉપજાવે તેવાપણું; ગં-

ભીરપણું

પરવરદેગાર=પ્રાણી માત્રને પુરું

પાડનાર દુનિયાનો સાહેબ;

પરમેશ્વર

અચ્છી=સારી

ચુઆ=વરસાદના છાંટા છાપરા-

માંથી ટપકે છે

તાડછાં=તાડનાં પાતરાં

વગ=અવડ; જોગવાઈ

ભોંવતળીલં=ધરમાં નીચેનો ભોં-

યપરનો ભાગ

વેધ-ધર બાંધવાના શાસ્ત્ર પ્રમાણે

ન બાંધવું તે ખામી; બાધ.

નિકાલ=રસ્તો; માર્ગ

ફરાગત=ઝાટો પિશાબ; મળમૂત્ર

કમસમજ=(કમ=ઓછી+સમ-

જ)=ઓછી અક્ષલ

જમાવ થાય છે=મેળી થાય છે

ત્રિદોષ=વાયુ પિત્ત અને કફનો,
અમાડ; તાવ, શૂળ અને ખાં-
સીનો રોગ

ફેફસાં=હવા ભરવાની કાથળીઓ
કાળજી=મેંસ

ઢોરઢાંખર=ઢોર વગેરે

મળેમૂત્ર=ઝાડો પિશાબ

ઉલટી=ઝોકારી

ચૂંક=પેટમાં દુઃખાવો થવો તે.

કોગળીડું=ઝોકી ઝોકીને માણુ-
સ મરે તે રોગ

જમાવ=ભેળું.

સાર—ધર બાંધતી વખતે કઈ કઈ બાળતો ધ્યાનમાં રાખવી?
ધરની અંદરની વ્યવસ્થા કેવી રીતની રાખવી ?

પાઠ ૧૩ મો.

કાશી=ગંગા નદીપર પવિત્ર જન-
ત્રાનું ધામ છે.

યાત્રા=જત્રા

કાશી વિશ્વનાથ=મહાદેવનું નામ છે
તીર્થક્ષેત્ર=(જત્રાનું) ઠેકાણું.

મંદિર=ઠેકાણું; ધામ

મુક્તિપુરી=(મુક્તિ=મોક્ષ+પુરી=
નગરી)=મોક્ષની નગરી

અશક્ત=(અ+શક્ત=શક્તિ)=
કમજોર

દેહ પડે=મરે

જન્મ મરણનો ફેરો ટળે=મોક્ષ
મળે.

ખ્યાલ=વિચાર; ધારણા.

સેત્ર=જોગવાઈ; સવડ

ભાથુ=મુસાફરીમાં સાથે રાખેલો
ખાવાનો પદાર્થ.

ચોર ચાખર=ચોર વગેરે

પારાપર=ધણ્ણ

બીન=વગર; વિના

ઘાટ=ઝોવારા

દશાશ્વમેધ=(દશ+અશ્વ=ધોડો+
મેધ=ભોગ, બળિદાન) દસવાર

ધોડાનું બળિદાન આપેલી જગા

અહનિરીક્ષણુ=(અહ+નિરીક્ષ=ધા-

રીને જોવું+અણુ એ પ્રત્યય

નારા કરે છે)=અહનું અવલોકન

વિચિત્ર=તરેહવાર

ઘંટકાર+(ઘંટ+આકાર)=ઘંટના
આકારનું

ધાટ=આકાર; ડોળ

શિવમંદિર=(શિવ+મંદિર) મ-
હાદેવનું દહેરું.

વિશ્વવિખ્યાત=દુનિયામાં જાણીતું

શિવાલય=(શિવ+આલય=ઠેકાણું)

મહાદેવનું લિંગ

શિવલિંગ=(શિવ+લિંગ=ઈંદ્રિય)

=મહાદેવનું લિંગ.

મિલપત્ર=(મિલ=મિલા+પત્ર=

પાંદડાં)=મિલાનાં પાંદડાં

દર્શન=ઝાંખી

જ્ઞાનકૃપ=(જ્ઞાન+કૃપ=કુવો) અ-

કલ્પનો કુવો (એમાં નહાવા-
થી અકલ્પ વધે છે)

ભાવિક=(ભાવ+ઇક=વાળો)=

આસ્થાવાળા; શ્રદ્ધાળુ

આચમન=જમણી હાથેલીમાં પાણી

લઈ ચુસી જવું તે; ચાંગળું

પાણી પીવું તે.

ગજવા કાતર=ખીરસા કાતર;

ચોરી કરનાર

સાવધ=સચેત; હોશિયાર; ચાલાક

ઝરખાદાર=(ઝરખા=માળનો આ-

ગળ વધારેલો ભાગ+દાર=વાળા)

=ગોખવાળા

ખિચોખિચ=સબર; સંપુર્ણ;

પાસેપાસે

કિનખાખ=કસખ અને રેશમથી

ભરેલું તરેહવાળું કપડું

કુમાસ=પોત

મજલીન=એક જાતનું ઝીણા

કુમાસનું કપડું.

પીતાંબર=(પીત=પીળું+અંબર=

રેશમી વસ્ત્ર)=પીળું રેશમી વસ્ત્ર;

અમોટીઉં

નમુનેદાર=શ્રેષ્ઠ; ઉત્તમ

મૂર્તિ=પત્થર કે લાકડામાં કોત-

રેલું કે ધાતુનું ઘડેલું દેવ દેવીનું

જે સ્વરૂપ તે

નાનાવિધ=જુદી જુદી જાતના

આંખ ધરાતી નથી=વારંવાર

જોવાનું મન થાય છે.

દબ્બમો=ભપકો; ઠાઠ

સાજ=શણગાર

શ્રેષ્ઠ=મોટામાં મોટું

ધુરંધર=ધણા મોટા

આચાર્યો=મોટા ગુરૂઓ

પાઠશાળા=(પાઠ+શાળા)=કોલેજ

અનાદિ=(અન+આદિ=આરંભ)=
જેને આરંભ નથી તે; ઘણા ગુના
પદ્ધતિ=રીત; રિવાજ

પાઠ ૧૪ મો.

ખંત=કાળજી; ચેટક
સાચવટ=(સાચ+વટ=પાણી)=સા-
ચાપાણી
કુમળું=નાનું
પડી ટેવ તે તો ટળે કેમ ટાળી=
જે આદત પડી હોય તે મટાડી
મટે નહિ
ખુખી=વખાણવા લાયક ચતુરાઈ
મહાવરૈ=અભ્યાસ
જાહે=વધારે; અતિશય
મહાલવા=મરજીમાં આવે તેમ કરવા
પરીક્ષા=(પરિ+દક્ષ=તપાસવું+
આ)=ચોગરદમથી તપાસવું તે
આદરી=આરંભી; શરૂ કરી
મુકતાફળ=મોતી
અંકુર=ફુલગો
હૃદયકમળ=જેમાંથી પ્રેમ પેદા
ચાય છે તે; અંતઃકરણરૂપી કમ-
ળાનું ફૂલ

અનુકરણ=(અનુ=પાછળ+કૃ=કર
વું) દેખાદેખી; એકનુ જોઈ ખીજાએ
કરવું તે

અનુરૂપ=મૂળને પૂરેપૂરે મળતો
તર્ક=વિચાર; કલ્પના

શોધક=(શોધ+અક)=શોધકરનાર
પ્રગ્નસત્તાક=(પ્રગ્ન+સત્તા+અક)=
રૈયતની સત્તાવાળું

પ્રમુખ=(પ્ર+મુખ)=વડો; મુખી
હાંડી અસર=સારી લાગણી;

બાહ્યાવસ્થા=(બાહ્ય+અવસ્થા)
જનેતા=ગા. [નાપપણ

બક્તિલાવ=ખરો પ્રેમ

જીવન=જિંદગી

સાંપડે છે=મળે છે; આવે છે

પાયા વગરના=નકામા

સ્વર્ગ સમી=સ્વર્ગ જેવી

મૂળ=શરૂઆત

પ્રતાપ=બળ

પાઠ ૧૫ મો.

વિવેક=ખરું ખોટું સમજવાની

શક્તિ

જળપાત્ર=(જળ+પાત્ર)=પાણીનો

મેરો

અગાસું=સુસ્તીથી એકાએક મો
પહોળું થાય છે તે
હું પદ=અહંકાર; ગર્વ

સંભવિત=આપરદાર; પ્રતિષ્ઠિત
પરિચય=ઓળખાણ; સહવાસ
ખીભાસ=ભુંડા શબ્દ; અપશબ્દ

સવાલ—વિવેક શીખવાનું મુખ્ય સ્થળ કયું? આપણા
કરતાં મોટા, બરોબરીઆ અને નાના સાથે કેવી રીતે વર્તવું?
આપણે ઘેર કોઈ આવે તેની સાથે કેવી રીતે વર્તવું? આપણો પોશાક
કેવો રાખવો? સારા માણસ દેખતાં કઈ કઈ ક્રિયા કરવી નહિ!
અંગ્રેજ લોકને મળવા જવામાં કયા કયા નિયમો યાદ રાખવા?

પાઠ ૧૬ મો.

પાધરો દોર=સીધો

ઝગઝગારો=ચળકાટ

દેગ=મોટો દેગડો

અનાવૃષ્ટિ=(અન+આ+વૃષ્ટિ=વર-
સાદ)=વરસાદ ન થવો તે

રડાં વાનાં=પ્રતાપ

અમુલખ=કિંમતી

સોષ=સવડ

છાવણી=લશ્કરી મથક

ગોગે=લીધે

નાનાવિધ=ચુદી જુદી તરેહના

સવાલ—આગગાડીથી શા શા લાભ થયા? આગગાડીના
એજનની હકીકત સમજવો. હિંદુસ્તાનમાં સાડાપાંચ, સાડાચાર,
સાડાત્રણ અને અઢી પુટના માપની કઈ કઈ રેલવે છે તે તે
ક્યાંથી ક્યાં સુધી જાય છે? વરાળના બળ સિવાય બીજા કયા
બળથી આગગાડી ચલાવી શકાય છે?

પાઠ ૧૮ મો.

શ્રીનગર=કાશ્મીર

દરિદ્ર=કંગાલ; ગરીબ

જવલ્લેજ=ભાગ્યેજ

દરિદ્રતા=કંગાલિયત; ગરિબાઇ

પ્રહર=પહોર; ત્રણ કલાક

કુળવાન=(કુળ+વાન)=કુલીન

કુળવંતી=(કુળ+વંતી)=કુલીન

કથની=કુથલી; ખોટી વાતો

ચલાયમાન=અસ્થિર; અચળ

પાકટ=પુખ્ત થએલું
અંતકાળ=મરતાં સુધી; જિંદગી
પર્યંત

આપત્તિ=દુઃખ; આકૃત
ઉડાઉ=કમાણી કરતાં વધારે ખર્ચ
કરનાર; નકામું બહુ ખર્ચ કરનાર
પ્રતિદિન=(પ્રતિ+દિન)=દરરોજ;
હંમેશાં

સેવવા=પાળવા

પાઠ ૧૯ મો.

ખામી=તંગી; અછત
કરપદ્ધતી=(કર=હાથ+પદ્ધતી=ઇશા
રત)=હાથની નિશાની
મુદ્રા=ચિહ્ન; નિશાની

સાર—૧) ગમે તેવો અપંગ હોય તોપણ તે ઉદ્યોગ, હોંસ
અને દહતાથી બણી ગણી હોશિયાર થાય છે. ૨) ઇશ્વરે આપણને
સઘળા અવયવો સારા આપેલા છે માટે ઇશ્વરનો પાડ માનવો, અને
તેથી ખીજા માણસોને સુખી કરવાના પ્રયત્ન કરવા.

પાઠ ૨૦ મો.

સાહસ=જે કામ પાર પાડવામાં
જીવની હાનિ થવાનો સંભવ હોય

અન્વય—સાહસ કર્મ કર્યાથી હર્ષનો નાશ હોય, કવિ સામળ
દાસ કહે છે કે એ દષ્ટાંતથી દેખો.

સમજીતી—વગર વિચાર્યું કામ કર્યાથી ખુશાલીનો નાશ
થાય છે; માટે સામળદાસ કાવ્ય કહે છે કે તમે એ દાખલાથી જુઓ.

શીઘ્ર=તરત ને તરત કરેલી

યાદદાસ્ત=સ્મરણ શક્તિ

લારા=છોડીતું નામ

ખિજમન=કુળનું નામ

પરોપકાર બુદ્ધિ=પારકાનું બહુ
કરવાની વૃત્તિ

શિક્ષણ પદ્ધતિ=શીખવવાની રીત
ગત=હાલત

લિપિ=ભાષા

ચોજ=શોધી; ગોઠવી

બેહદ=(બે+હદ) ધણોજ

અંધશાળા=(અંધ+શાળા)=આં-
ધળાની નિશાળ

ચિહ્નો=નિશાનીઓ; મુદ્રાઓ

તેવું મોટું કામ કરવાની જે
હિંમત તે; વગર વિચાર્યું; સહસા

રવાના કરવામાં=મોકલવામાં

બેપરવા=(બે+પરવા)=બેદરકાર

જામી=ઠરી

સાહસિક=(સાહસ+ઇક)=સાહસ

કરનાર

પરશુરામ=ગમદગ્નિના પુત્ર; વિષ્ણુ-

ના દશ અવતારમાંના છઠ્ઠા

ને ચોવીસમાંના ૧૯મા અવ-

તાર છે

નિજ=પોતાની

ધંદ્રજીત=રાવણુનો મંદોદરીથી

થએલો મોટા પુત્ર

શૂર=શૂરો

વીર=યોદ્ધા

વિક્રમ=પરમાર વંશનો ઉજ્જવનનો

પરદુઃખભંજન મહારાજ

સીકંદર=અલેકઝાંડર; ગ્રીસ દેશનો

રાજા

અમર=(અ+મર) મરે નહિ એવું;

કાયમ; અચળ

જંગલ=જંગલ; ઠેકાણું

ચાહોમ કરી=અંપલાવી

આગે=આગળ; અગાડી

ઉઘાડપગા=જોડા વગરનાં

અવન્ય—સાહસે પરશુરામે અરણ્યનને પુરો કર્યો, તે પ્રસિદ્ધ પરશુરામ નિજ વચને રહ્યો. સાહસે લક્ષમણે શૂર ધંદ્રજીતને હણ્યો; સાહસે વીર વિક્રમને સદ્ જગત ભણે છે. સાહસે સીકંદર નામ સદ્ જંગલે અમર છે. જો તમે ચાહોમ કરીને પડો તો ફતેહ આવે છે.

સમજીતી—સાહસથી પરશુરામે અરણ્યનને માર્યો. તે પ્રસિદ્ધ પરશુરામ પોતાના વચનથી રહ્યો. સાહસથી લક્ષમણે શૂરા ધંદ્રજીતને માર્યો. સાહસને લીધે મહાત્મા વિક્રમને આખી દુનિયા ચાલ કરે છે. સીકંદરના સાહસથી તેનું નામ બધી જગાએ અમર છે, જો તમે પણ સાહસથી અંપલાવો તો જીત અગાડીજ છે.

સવાલ—સાહસ કેટલી જાતના છે ? સાહસ શબ્દને સારા અર્થમાં અને નહારા અર્થમાં વાપરી બતાવો. સાહસ શબ્દને સારા અર્થમાં વાપર્યો છે તે લાવણી બોલો,

પાઠ ૨૧ મો.

સફરી=મોટા દરીઆની મુસાફરી

કરનાર

વાધરી=ચામડાની દોરી

જળ પ્રવાસ=(જળ+પ્રવાસ)=પા-

ણીની મુસાફરી

ખતેલા=નાતું વહાણ

ફતેમારી=(ફતે+મારી)=ખતેલાથી

મોડું વહાણ

સવા=(સ+વા) સારો પવન

સુકાન=વહાણને ફેરવવાનો ઘાંડો

સફર=દરીઆની મુસાફરી

સરળમ=સામાન

મનવાર=લડાઈતું વહાણ

ગંજવર=ધણું મોડું

ખંદર કર્યા વગર=મુકામ કર્યા વગર

ટન=વીસ હાંદ્રેટ

કાટકા=કડાકા

યાંત્રિક બળ=(યાંત્રિક=યંત્રની+

બળ=શક્તિ)=સાદામાં સાદા

યંત્રની શક્તિ

વિદ્યુત=(વિ+વધારે+દ્યુત=પ્રકાશવું

+ત=ભૂતકૃદંતનો પ્રત્યય=એણું)

=પાણી માત્રમાં જે સુખ બળ

રહેણું છે તે; વીજળી

હોકાયંત્ર=(હુકા=હુકકો=દાખડી

+યંત્ર) વહાણમાં દિશામાં

જાણવાનો સંચો

લોહચુંબક=(લોહ=લોહું+ચુંબક=

ચુશી લેનાર)=લોહને પોતાની

તરફ ખેંચનાર (એ એક એવી

જાનનું લોહું છે કે તેની પાસે

થોડે છેટે સોય વગેરે ખીણું

સાધારણ લોહું ધરીએ તો

તેને તે ખેંચી લઈ પોતાની

જોડે વળગાડી દે છે

પાઠ ૨૩ મો.

દ્રૌપદી=અગ્નિ કુંડમાંથી નીકળેલી

દુપદ રાજની પુત્રી

સ્વયંવર=કન્યાએ પોતાની ઇચ્છા

મુજબ વર શોધી કાઢી પરણવું તે

દુપદ=પંચાળ દેશનો રાજા; પ્રધ-

દનો પુત્ર

બૂદેવો=(બૂ+દેવો)=બ્રાહ્મણો

નિવેદન કર=જણાવ; કહી બતાવ

ધુષ્ટધુન્ન=હોમ કુંડમાંથી નીક-

ળેલો દુપદનો છોકરો

યોજસે=તાકસે; ફેકસે

જળેજ=પાણીમાંજ

ક્ષત=ધા; છેદ

મચ્છ=માછલું

ભગિની=બેન

વરમાળ=સ્વયંવરમાં કન્યા જે

મળા-હાર પહેરાવી પોતાનો

વર કરી થાપે છે તે; વરવહુની

કોટમાં પરણતી બેળા જે માળા

ધાલવામાં આવે છે તે

અન્વય—વીરો સાંભળો, પણ જે ધનુષ્ય ઉઠાવશે અને ચક્રમાંથી જતું શર જે ચોજશે; ને જળેજ જોઈ મચ્છને ક્ષત કરશે, તેને (મારી) ભગિની આ વરમાળા પહેરાવશે,

સમજાવતી—ભાઈએ! સાંભળો, જે કામદું ઉચકશે અને ચક્રમાંથી જાય એવી રીતે બાણ ફેંકશે, ને પાણીમાંજ જોઈને મચ્છ વીંધશે. તેને મારી બેન આ વરમાળ પહેરાવશે.

હાથ ધસીને=પસ્તાઈને; દીલગીર થઈને

ડોળ=ભપકા

જયદ્રથ=સિંધુરાગ્નનો પુત્ર. (એ દુર્યોધનની બેન દુઃશીલા સાથે પરણ્યો હતો)

બાંકા ટેડા=ફાંકડા

તાવ=તાલ; મૂઝપર હાથ ફેરવવાં તે સાધ્યો=તાકયો.

દુટી=નભિ; પેટના નીચલા

ભાગમાં જે શરીરનું મધ્ય

બિંદુ છે તે

પણુછ=ચાપ; ધનુષ્યની દોરી

ચોઘડીકિં=ચાર ઘડીનો વખત

શિશુપાળ=દમધોપનો વસુદેવની

બેનથી થયેલો પુત્ર.

નયનવેશ=આંખ છેદવી તે

પ્રબળ=(પ્ર+બળ)=જોરાવર

વેધી=વીંધી; છેદી

વરો=પરણો

ખેદ=બળાપો; અફસોસ

કાર્તિમંત=(કીર્તિ+મંત) આ-

બરવાળા

સોયે=જાણીવે

વીર=બહાદુર

સાથ=સફળ

પણ=નિયમ; પ્રતિજ્ઞા; આધા

દાખી=અતાવી

વીય=પરોક્ષમ; બહાદુરી.

ક્ષત્રીજન્યો=ક્ષત્રિય પુત્ર

ભીડે=ધરે

વિપ્ર=બ્રાહ્મણ

લાજ=આબરૂ

સરશે=થશે

અન્યથા—કોઈ રાએ ઉઠો ઉઠોની! અને મચ્છ વેધી કન્યા-
એ વરો; મચ્છ વેધી કન્યા એ વરો, (કે જોથી) માઈં પણ મિથ્યા
ન થાએ. (૧) કોઈ મચ્છ વેધી નવ શકે, આ જોયે મુને (મનમાં)
ખેદ થાય (છે); સૌ ક્ષત્રી કીર્તિમંત સોયે, પણ શું! અહીંઆં
(કોઈ) વીર ન હોયે? (૨) વાઈ માથે સારા મુગટ મુક્યા છે (તો)
હવે માઈં પણ સાર્થ (૪) કરે; (તમે) કોઈ મોતીની માળા ઘાલી
છે, (તો હવે) વીર્ય દાખી વરમાળ પહેરો. (૩) કો ક્ષત્રીજન્યો હામ
ન ભીડે (તો) વિપ્રમાંથી કોઈ કામ કરો; (કે જોથી) સભાકેરી ને
મારી લાજ રહેશે. (અને) વળી કન્યાનું કામ કરશે.

સમજાવતી—કોઈ રાજા ઉઠો ઉઠો અને માછલાને છેદી
કન્યાને પરણો; માછલાને છેદી કન્યાને પરણો, કે જોથી મોરી પ્રતિજ્ઞા
નકામી જાય નહિ. (૧) કોઈ માછલું છેદી શકતું નથી આ જોયે
મને મનમાં (દીલગીરી બળાપો થાય છે);—અફસોસ છે કે કોઈ
માછલાને વીંધવાને સમર્થ નથી. (અથા ક્ષત્રીઓ આબરૂદાર (પ્રતિજ્ઞા
વાળા) જણાય છે, પણ શું! અહીંઆ કોઈ બહાદુર નથી? (૨)
વાઈ તમે માથે મુગટ મુક્યા છે (તમે રાજા છો) તો ફાક પણ હવે
મારી પ્રતિજ્ઞા સફળ કરો; વળી તમે ગળામાં મોતીની માળા ઘાલી
છે, તે ખોટી માનું છું; તો હવે તમાઈં પરોક્ષમ અતાવીને વરમાળ
પહેરો. (૩) કોઈ ક્ષત્રીય પુત્ર હિંમત કરે નહિ, તો બ્રાહ્મણમાંથી
તમે કોઈ માઈં કામ કરો; કે જોથી સભાની ને મારી આબરૂ
રહેશે. અને વળી કન્યાનું પણ કામ થશે. (૪)

કોડ=હોંસ

દીન=દાચાર

વીનવે છે=વિનંતી કરે છે.

કર્ણુ=કુંતીને કુંવારી અવસ્થામાં

સૂર્યથી ચએક્ષો પુત્ર.

સિદ્ધ કરીશ=પાર પાડીશ.

સંધાન=જોડાણ

સુતપુત્ર=દાસી પુત્ર

લજ્જિતપણું=શરમાળપણું

કોધયુક્ત=ગુસ્સાવાળા.

નક્ષત્રી=ક્ષત્રી વગરની.

સાક્ષાત=પ્રત્યક્ષ

કન્યારતન=કન્યા રૂપી રતન

તેજ=આભર; કીર્તિ

વામનન=વિષ્ણુનો પાંચમો અવતાર;

ઈંદ્રના નાનાભાઈ

પરશુરામ=જમદગિનીપુત્ર (એ ત્રે-
તાયુગના પ્રારંભમાં જનમ્યા હતા.)

અગસ્તિ=એ નામના ઋષિ; વરુણ

ને ઉર્વશીના પુત્ર.

વાન=ખાંધો; વર્ણ; રંગ.

ચાંચલ=ચંચળાઈ

છટાએ=ખુબીથી

કાપડી=કાપડ વેચનાર; (કારણ કે

પાંડવો કાપડ વેચનારનો ધંધો

કરતા હતા. ત્યાર પછીથી સાધુ-

ની સાથે જવા લાગ્યા) સાધુ;

સાધુના વેષમાં અનુન.

મરોડ=વાંક; લઢણ

ગળ્યાં=ભાગ્યાં

દક્ષ=નિપુણ; હોશિયાર.

ટાઢું કર્યું=નિષ્ઠત કર્યું; કામથી

નવરું કર્યું.

અન્યથા—જુઓ જુઓ વીંપે લામ ભીડી. છટાએ ધનુષ ધર્યું (છે)
કાપડી ક્ષત્રીનું કામ કરે છે; છટાએ ધનુષ ધર્યું (છે); તેનો અંગ
મરોડ જુઓ, છટાએ ધનુષ ધર્યું (છે); ગર્વી ભૂપતિના કોડ ગળ્યાં,
છટાએ ધનુષ ધર્યું (છે); એના નેત્રનો લક્ષ જુઓ, છટાએ ધનુષ
ધર્યું (છે); શર યોજવે કેવો દક્ષ છે. છટાએ ધનુષ ધર્યું (છે);
ઓહો! એણે મઝા વેઢ્યો (અને) ધનુષ ટાઢું કર્યું, વિપ્રેઅદ્ભુત
(કામ) કર્યું, (તેથી) એ સઘ વરમાળા પહેરશે.

સમજીતી—(એક બ્રાહ્મણ બોલ્યો કે) જીઓ બ્રાહ્મણે કેવી હિંમત કરી છે. ને કેવી ખુબીથી કામઠું પકડ્યું છે. કેવી ખુબીથી કામઠું પકડીને સાધુ ક્ષત્રીનું કામ કરે છે. એના શરીરની લઢણ જીઓ ! એણે ખુબીથી કામઠું પકડ્યું છે. અહંકારી રાજાઓના હોંસ ગળી ગયા છે. ખુબીથી કામઠું પકડ્યું છે. એની આંખની નિશાન તાકવાની ખંતીલી ધારણા જીઓ, એણે ખુબીથી કામઠું પકડ્યું છે. બાણ મારવે કેવો નિપુણ છે. એણે ખુબીથી કામઠું પકડ્યું છે. અરે એણે માછલું વીંધ્યું ને ધનુષ ટાડું પાડ્યું. એ બ્રાહ્મણે નવાઈ જેવું કામ કર્યું તેથી એને દ્રૌપદી વરમાળા પહેરાવશે.

અન્યથા—બાઈ કાંઈ વિસ્મય કરે (એવું) દીસે (છે.) દ્રૌપદી માળા પહેરાવે છે, (તેથી તેના) મનનું માન્યું થાય (છે,) (તેથી) તે અંતરે દરખાય (છે.) (૧) બાઈ તે વરમાળા પહેરાવીને મચ્છ વેધુની પાસે ઉભાં, એની (દ્રૌપદીની) આશ ફળે; અને એ વર ક્ષત્રી હોજે. (૨) બાઈ તમારું હેત ન વીસરે; અમને (તમારાથી) છુટા પડ્યાનું દુઃખ (છે પણ) તમને સુખ થાઓ એમાં (અમે) સુખ માનીશું (૩)

સમજીતી—બાઈ કાંઈ નવાઈ જેવું લાગે છે, પણ તમે એને માળા પહેરાવો છો; તેથી એ મનમાં ખુશ થાય છે; કારણ કે એના મનનું ધાયું થાય છે. દ્રૌપદી તે વરમાળા પહેરાવીને મચ્છ વેધુની (અરજીનની) પાસે ઉભા. એની (દ્રૌપદીની) આશા સફળ થાઓ અને એ વર ક્ષત્રી હોજે. (૨) બાઈ તમારું હેત જીલાય તેમ નથી તેથી અમને તમારાથી વિયોગ થયાનું દુઃખ થાય છે; પણ તમને સુખ થશે તેમાં અમે સુખ માનીશું. (૩)

પાઠ ૨૪ મો.

મક્કા=અરબસ્તાન દેશમાં શહેર છે
(તેમાં મહંમદ પેગંબર સાહેબનો
જન્મ થયો હતો)

હજૂ=મક્કાની જાત્રા કરવી તે

હાજી=જાત્રા કરનાર; જાત્રાળુ

જેદા=અરબસ્તાનમાં રાત્ર સમુદ્રને

કાઠિ ગંદર છે.

મજલ=ટપ્પો

જોગવાઈ=સગવડ

પાક=પવિત્ર .

ધારણુ કરે છે=પહેરે છે

પાડલી=ધડી

લીખ=જૂતાં ધોડાં

શરીફ=કીર્તિમંત; આબાદ

નિમાજ=અંદગી; પ્રાર્થના

ફરમાન=હુકમ

લખએક=હું આવું છું

ચુમે=ચુંબી કરે

ચાલ=ચાલથી

પઢી=ભણી

અલેહિસ્સલામ=જેના નામ ઉપર

રહેમત રહે તેવા

ખુદયા=ધર્મનો ઉપદેશ

ભોગ=અભિધાન

મહંમદ પેગંબર=ઈશ્વરના ત્યાંનો

સંદેશો લાવનાર મહંમદ (ઈ-

સ્લામી પંથનો સ્થાપનાર

મદીના=અરબસ્તાન દેશમાં શહેર

છે (અહીંયા મહંમદ પેગંબર

સાહેબ મરણ પામ્યા હતા.)

ધસ્લામી ધર્મ=મુસલમાની ધર્મ

શેતાન=પલિત; અપવિત્ર

પાઠ ૨૫ મો.

પ્રાચીન=જુનું

અર્વાચીન=હાલનું; ચાલતા સમયનું

અંતર્વચા=(અંતર+ત્વચા=ચામ-

ડી=પડ)=અંદરનું પડ

બહેરીન=ધરાતી અખાતમાં બેટ છે

સિંહલદીપ=લંકા (એની આકૃતિ

જમરખના જેવી છે)

છવાઈ રહે છે=ખીલી નીકળે છે;

જણાય છે.

અડદીઆ=કાળા

સટકીઉં=ઝટ સરી જઈ છુટે

એવી ગાંઠ

ચીમટા=ચીપીઆ

અસ્મ=રાખ

વડ=પ્રકાર; જાત
 વીધ=છિદ્ર; કાણું
 અંકાય=નક્કી થાય; ધરાય
 સરકો=શેરડી તાડી વગેરેનો
 ખાટો થએલો રસ.

પાઠ ૨૬ માં.

નિંદા=કોઠતું છુડું ખાલતું તે
 ચાડી ચુગલી=વગર કારણે અ-
 થવા કારણસર કોઈની છુપી વાત
 ખીન ધણા માણસ આગળ
 કહેવી તે

કુટેવ=(કુ+ટેવ) ખરાબ આદત
 ચર્ચા=વાદવિવાદ

કુચલી=નકામું ટહાયતું; સાર
 બિના લાંખી વાત; નિંદા

મેળાવડો=મંડળ

મંડળીની હવામાંજ ફેર પડતો
 =મંડળીમાં કાંઈક જુદીજ
 અસર થતી

છાપ=અસર

ધર ભાંગે છે=ધરમાં તૂટ પડે છે.

ચાનક=ખંત; ચેતક; કાળજી

ગીચત=નિંદા; નાલેસી; કોઈની

પાછળ તેનું છુડું ખાલતું તે.

હજાલ કરેલી=ખાવાને માટે
 મારી નાખેલી.

તાજુખ=વિસ્મય

ખોડ=એખ; ખામી

ચીઠ=કંઠાળો; અણુગમો.

નજરે નજરે=પ્રત્યક્ષ.

ખાસીએત=ટેવ; આદત

જડમૂળથી=સમૂળગી; તદ્દન

જીભલડી=જીભડી; જીભ

લુલી=જીભ

વિકટ=અધર; મુસ્કેલ

પાઠ ૨૭ માં.

પ્રાતઃકાળ=પ્રભાત

ચિત્ર=ચિતાર; આખેહુખ વર્ણન

મર્યાદા=છેવટની હદ; છેડો.

અરણ્ય=સૂર્યનો સારથી ;

સારથી=રથ હાંકનાર

ચંદ્રમા મુઆ પછી=ચંદ્રમા અસ્ત

થયા પછી

કુમુદિ=કુમુદ ફૂલનો વેલો; પોયણી

પ્રિયા=વહાલી

મેવતી=એક જાતનું ફૂલનું જાડ

નાસિકા ઇન્દ્રિય=શ્વાસ લેવાની ઇન્દ્રિય; નાક.

દિવાકર=(દિવા+કર)=દહાડાનો ક-
રનાર; રવિ; સૂર્ય

ચોપદાર=છડીદાર

નેકી=સાચવટ

ધોર=મોટો અવાજ

પ્રભાતીઉં=સવારના પહેરમાં

ગાવાની કવિતા

અમથો રાગડો કાઢી જુહું રડવા-

ખોટો વિલાપ કરવા.

તેઓની આંખ તેઓના મોંને

જવાબ દેતી નહતી=તેઓના રડ-

વાની અસર તેઓના ચહેરાપર

જણાતી નહોતી.

દોપિસ્તા=સહી ચોપડી ઘુટેલા

ખડા પત્તાં

ધતિયાદિ-(ધતિ=એ+પ્રમાણે+આદિ=

ખીજ.) એ પ્રમાણે ખીજ પણ;

વગેરે

અંધ=અંધન

શંખણી=કંકાસિએણ; નહેર

આળસુ=જેને કામ કરવાનું મન

ન થાય તે.

એદી=ધણેજ આળસુ; ખીલકુલ

કામ નહિ કરનાર

અંગવસ્ત્ર=(અંગ+વસ્ત્ર)=શરીર

ઢાંકવાનું લુગડું

સહસ્રલિંગ=(સસ્રહ=હજાર+લિં

ગ) મહાદેવની હજાર દહેરીવાળું

વનવામલા=વનવાગોળ

સફળ=સિદ્ધ; પૂર્ણ

નિષ્ફળ=(નિષ્+ફળ)=નકામી;

ફેાકટ

ચિંતાતુર=(ચિંતા+આતુર)=શીકર

મંદ

લાદીને=પીઠપર ભાર ભરીને

ઘાટ=ઝોવારા

ધનુર્વિદ્યા=(ધનુર+વિદ્યા)=કામઠું

ખેંચી બાણ મારવાની વિદ્યા.

પાઠ ૨૯ મો.

મશહૂર=પ્રખ્યાત; નામીયા

નિર્ધનતા=(નિર+ધન+તા)=

ગરિબાદ

રસ=લહેજત; શોખ.

અંધારણુ=અંધો

સ્કોલરશિપ=વિદ્યાર્થીને મદદ

તરીકે જે રકમ મળે છે તે

નિર્વાહ=ગુજરા; ચોપણ

ઉદાહરણુ=દર્શાવ; દાખલા

બાહ્યબળ=જાત મહેનત

ઉંચે સ્થાને=ઉંચી પદવીએ

મનોબળ=મનનું જોર; મગજ શક્તિ

મંત્રી=કારભારી

સુધારક=(સુ+ધાર+અક)=સુધારો

કરનાર

તંત્રીપણું=વર્તમાનપત્ર વગેરેમાં

લખાણ કરી તે ચાલવાવનું કામ

ગયું દીઠું ન પડ્યું=જવાબી કા-

મને હરકત ન આવી; કામ

અટકી ન રહ્યું

ઇન્સ્પેક્ટર=તપાસનાર

ડેપ્યુટી=તાબાનો

વહોરી=માથે લઘ

બીડું ઝડપ્યું=આગેવાની કરી

ટ્રેનિંગ=શિક્ષણ

પ્રિન્સિપાલ=મુખ્ય ગુરુ

પ્રાથમિક=(પ્રથમ+ઇક)=શરૂઆતની

ભાષાંતરો=તરજુમા; એક ભાષામાં-

થી બીજી ભાષામાં નકલ કરવી તે

અભિપ્રાય=સલાહ; વિચાર

વર્નાક્યુલર=ચાલતી દેશી ગુજ-

રાતી ભાષા

સોસાયટી=મંડળી

પ્રસન્ન=ફેલાવો

ઉન્નતિ=ચઢતી

પ્રયાસ=મહેનત; યત્ન

ઉદય=ચઢતી; ઉન્નતિ

અર્પણ=બક્ષીસ; ભેટ

નિખલાસ=નિષ્કપટી; શુદ્ધ મનના

પાઠ ૩૦ મા.

ઢંઢેરો=સઘળી રૈયતને માટે સર-

કાર તરફનું જાહેરનામું

નામદાર=(નામ+દાર)=પ્રખ્યાત

ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનિ=ઇંગ્લાંડથી

હિંદુસ્તાનમાં વેપાર કરવા

આવેલી મંડળી.

સ્થાપન=મંડાણ; શરૂઆત

મૂળ હેતુ=અસલ વિચાર

રાજ્યવ્યવસ્થા=(રાજ્ય+વ્યવસ્થા)=

રાજ્ય બંધારણ

ગરબડ=ગોટાળો

પાર્લમેન્ટ=ઇંગ્લાંડની રાજકીય સભા

સનંદ=પરવાનો; પટો

મારફત=દારા; વડે

સમસ્ત=બધી

દિલાસો=ધીરજ

અભયવચન=(અ+ભય+વચન)=

બીક વગરના ખાતરી બરેલા બોલ
 પ્રગટ કર્યો=મહેર કર્યો
 હસ્તક=તાબે; કબજે
 વાઇસરોય=(વાઇસ+અફલે+રોય=
 રાજા)=રાજાને અફલે નિમાયલો
 અધિકારી; પ્રતિનિધિ
 તહનામું=સલાહનો કરાર
 કરારનામું=સરતપટો
 સદરહુ=ઉપર કહેલી; મજકુર
 ધકકો=નુકસાન
 મરતમો=માન; મોટાધ
 પ્રત્યે=તરફ
 રાજ્યધર્મ=(રાજ્ય+ધર્મ)=રાજાની
 ફરજ
 ઇતરાજી=નાખુશી; કમમહેરખાની
 સ્વસ્થતા=(સ્વસ્થ=શાંત+તા=પણ)
 શાંતિ
 લોકપયોગી=(લોક+ઉપયોગ+ધ)
 લોકના જરૂરના
 વૃદ્ધિ=વધારો
 સમગ્ર=આખી; બધી
 આબાદાની=ચઢતી
 સામર્થ્ય=જોર; બળ

પાઠ ૩૬ મો.

લંડન=ઇંગ્લાંડમાં ટેમ્સ નદીને કાંઠે
 બ્રિટિશ રાજધાનીનું શહેર છે
 (એ દુનિયામાં મોટામાં મોટું
 શહેર છે.)
 રોકનદાર=(રોકન+દાર)બપકાદાર
 ઝળાંઝળાં થઈ રહેલી=પ્રકાશેલી
 ગ્યાસ=વાયુ
 જંગી=મોટી
 સુરંગ=જમીનમાં દારૂ ભરી ઉડા-
 વવો તે
 ટેમ્સ ટનલ=ટેમ્સ નદીની નીચે થઈ
 ગાડી, ઘોડા, માણસ અને આગ-
 ગાડીને જવાનો રસ્તો.
 રઢિ માળું=સુંદર; કુટુંબ; સુશોભિત
 પટ્ટાભિષેક=ગાદીએ બેસાડવાની
 ક્રિયા
 દફન કરવું=દાટવું
 પાલેસ=મહેલ
 મ્યુઝીઅમ=પ્રદર્શન; સંગ્રહસ્થાન
 ઐતિહાસિક=ઇતિહાસ જણાવનારી
 બખ્તર=લોહાની જળીનો અંગ-
 રખો; કવચ

મુગટ=તાજ.

પ્રીજ=પૂજ

ચમત્કાર=નવાઈ.

નેશ્વનલ=પ્રજ્ઞ સંબંધી

સાહસિક=(સાહસ+ઇક)=જોખમ
વેકનાર

દેશાભિમાની=(દેશ+અભિમાન
+ઇ)=દેશનું અભિમાન રાખનાર.

પાઠ ૩૨ મો.

કૃતગતા=(કૃત+ગ+તા)=નીમકલ-

લાલપણું

લાગણી=ભાવ

વૃત્તિ=વલણ

ઉચ્ચે ભાવ=ખરી આસ્થા

અમણુ=માત પિતાની આજ્ઞા

પાળનાર બ્રાહ્મણ

વિમુવિઅસ=નેપલ્સની પાસે ઇટા-

લીમાં જવાળામુખી પર્વત છે.

લાવા=જવાળામુખીના મોંમાંથી

જે ઉત્તેર સ નીકળે છે તે.

અગ્નિરસ=(અગ્નિ+રસ)=અગ્નિનો

રસ

ગરક થઇ ગયું=છટાઇ ગયું.

લીલો=ટાલો; ઠડો

અસાધારણ=(અ+સાધારણ)=

સાધારણ નહિ તે; નવાઈનો

ભક્તિમાન=ભક્તિવાળા

ક્ષેત્ર=જગતનું ઠેકાણું; ધામ

ગુણીઅલ=ગુણુ જાણનાર

શોકાતુર=(શોક+આતુર) દીલગીર.

આભારી (અ.ભાર+ઇ)આભારવાળા

પંકતી=દરજગ્ને; પ્રકાર

કૃતદ્વન=(કૃત=કાર્મ+દ્વન=નાશ કર-

નાર)=ઉપકારના બદલામાં અપ-

કાર કરનાર

કૃતદ્વનતા=નીમકલરામી

કરમ=ભુંડા કૃત્ય

ધોર=ભયંકર

ચટકા ભર્યાજ કરતું=મનમાં ખેદ

થયાજ કરતો.

પાઠ ૩૩ મો.

ભવ્ય=મોટી સુંદર

મત્સ્યેન્દ્ર=એ નામનો એક તપસ્વી;

ગોરખનાથનો ગુરુ

ગોરખ=મત્સ્યેન્દ્રનો શિષ્ય

મઠી=જુપડી; પર્ણકુટીઓ;

મરડીઓ

યોગશાસ્ત્ર=ચિત્તવૃત્તિના નિરોધનું
શાસ્ત્ર

ઉપદ્રવ=હરકત; અડચણ
ખો=ગુફા; બખોલ; કોતર.

હાડકું પણ ન જડે=હાડકાના
ચુરેચુરા થઈ જાય.

અંધારા=તંમર; ચકરી; ફેર
વેદાંત=એ નામનું એક શાસ્ત્ર

પારંગત=પાર પામેલા

ચંડિકા=એ નામની દેવી; માતા

યથાશક્તિ=શક્તિ મુજબ

કુળદેવતા=ગોત્રજ

છટ્ટદેવતા=પોતે પસંદ કરેલો દેવ

જતિ=ગોત્રજ

સ્થાનિક=મઠમાળા; આશ્રમવાળા

પંથીઓ=પંથવાળા

વિરોધ=ગુદાગણું; અણખનાવ

ઝાંઝવા=ઝાંખ; અંધારા

એક બીજના ખભા ઉપર માથાં

કરી જોઈ રહેતાં હતાં=એક બીજને

ઢાળ પડતાં વળગી રહ્યાં હતાં.

તળેટી=પંહાડના મૂળ આગળની

જગો

હક=જથો

ચાતુર્માસ=ચૌમાસામાં સાધુઓ

એકજ જગ્યાએ રહે છે તે

મહીના; ચાર મહીના

તાણવાણા=વણવાની સાળપર

ઉભા આડા દોરા રાખવામાં

આવે છે તે.

અનહદ=હદ વિનાનું; ધણુંજ.

વરસાદની વૃષ્ટિ=ધણોજ વરસાદ

પડખામાં=ખાણુમાં

ઔરજ=જુદીજ; ન્યારી.

ફોક=ફોકટ; નકામું.

પાઠ ઉપ મો.

ધાડાં=મોટાં

ગીચ=પાસે પાસે

સિકોના=એ નામનું એક ઝાડ થાય

છે જેમાંથી કવીનાઇન નીકળે છે

જવરનાશક=(જવર=તાવ+નાશ+

અક)=તાવ દૂર કરનાર; તાવ

કાઢનાર.

દેવદાર=એક જાતનું ઝાડ (એ ઝાડ

હિમાલયમાં થાય છે)

સૌંદર્ય=શોભા; ખુબસુરતી

કાષ્ઠઔષધી=ઓસડના કામમાં આ-

વે એવું લાકડું; વનસ્પતિની ઘવા

કુક નજર=તાત્કાલિક લાભ-
ઉન્નત=(ઉત્+નત=ઝાડું=મગર)

અંહકારી; ઉદ્ધત; અવિચારી
વોકળા=નાળા

સંહાર=નાશ; કતલ

હાંકણુ=હાંકણુ

ડેરાડુન=ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં
શહેર છે.

તકતા=જથ્થા

ખાંડ=ભાગ

અખનુસ=એક જાતનું ઝાડ

અરીઠા=અરીઠાનું ઝાડ

જુબિલી=પશ્ચિમ તરફના દેશમાં

રાજા કે રાણી ગાદીપર બેઠા પછી

૨૫, ૫૦, ૬૦, વરસે જે મોટા

એવજીવ કરવામાં આવે છે તે

ટાંકણે=અવસરે; વખતે

અવસર=રડું તાણું

હિતકારક=(હિત+કારક)=ભયું

કરનાર

પાઠ ૩૬ મો.

ખોદે તે પડે=ખીજતે તુકસાન

કરવાને જે ધારે તેને પોતાનેજ

તુકસાન થાય.

કરે તેવું ભોગવે=જેવું કામ કરે

તેવું ફળ મળે

બગદાદ=એશિયાઈ તુર્કસ્તાનમાં

શહેર છે.

શીદા ફીદા=મોહીત; મોહ પામેલું

અમીર=જેને સરકાર તરફથી ખિ-

તાબ અથવા જગીર મળેલી

હોય તે

ઉમરાવ=સરદાર; શ્રીમંત

નામના=ખ્યાતિ; કીર્તિ.

બેગ=અમીરી ધલકામ

આગા=શેઠ

કરાર=કબુલત; ઠરાવ

કાજ=કુરાન પ્રમાણે ન્યાય કરનાર.

મુફતી=મુસલમાન ધારાશાસ્ત્રી

જુમ્મા=શુક્રવાર

ખલીફા=મહમદ પેગંબરના વારસ

દસ્તખસ્તા=અદખસર

કાનુન=ધારા

લફ્ઝ=શબ્દ; વેણુ

ખુમી=વખાણવા લાયક ચતુરાઈ

દામ=પૈસા

હાડકાંની ખરાબી થશે=મારખાતાં

હાડકાં ભાંગી જશે.

દરિઆહ=વિચાર

ખીસિઆખા=ઝાંખા; વીલા

ધાણુ વળી ગયો=ધણુજ ખપ્યો

ખાણુ પડી=ધાર ભાંગી ગઇ

પેટ પકડીને હસ્યા=ખુશ હસ્યા

પાઠ ૩૭ મો.

શૌર્ય=કૃત્તાહ શક્તિ; બહાદુરી

વાટપાડુ=રસ્તે લુટનાર

ધોળે દહાડે=મધ્યા લોક દેખે એવા

દિવસના પ્રકાશમાં

ધાડ=લુટારાની ટોળી

પાલક=રક્ષણ કરનાર; રક્ષક

ધાડપાડુ=ધાડ પાડી લુટનાર ટોળી

નો માણસ

શૂરાપુરા=ધણુ બહાદુર નર

પાળીઆ=પત્થરમાં કોરેલા લેખ

કેસરીઆ=યુદ્ધમાં મરતાં સુધી

પાછી પાતી ન કરતાં લડવું તે

સતીત્વ=(સતી+ત્વ)=સતીપણું;

પતિવ્રતાણું

ચિતા=ચેહ

રવાં ઉભાં થઇ જાય=કંપારી છૂટે;

ખ્યાર, અચખો કે બચ વગેરે

વૃત્તિને લીધે શારીરિક લાગણી

થઇ આવે.

રણુમંત્રામ=લડાઇનું મેદાન

વાવાઝોડું=પવનનું તોફાન; વંટો-

ળીઓ

ધાડું=ઝડું; ધટ

જીવને તળાવે આંધી=મરવાની

દરકાર ન રાખી

સ્વાર્પણ=(સ્વ+અર્પણ)=જાતનો

ભોગ આપવો તે

સૌમાગ્યવંતી=સારા ભાગ્યવાળી;

જેનો ધણી જીવતો હોય તે

આરે=કાંડે; કિનારે

ડગ્યો નહિ=મન ફેરવ્યું નહિ; ક્ષો-

ભાયો નહિ.

દુઃખનો આભ=ધણુંજ દુઃખ

ટેક=પટ; પણુ

લૂણુ=અનાજ; નીમક; મીઠું

યુગ=યુગ; જમાનો

પાઠ ૩૮ મો.

ચકવર્તી=જેની આણુ નાનાં મોટાં

ધણાં રાજ્યો ઉપર વર્તાતી હોય

તેવો; એક સમુદ્રથી ખીજ સ-

મુંદ્ર સુલીના પ્રદેશનું રાજ કર
નારો કે જેને ખીજા સર્વ રાજ-
ઓ ખંડણી આપના હોય તેવો.

મહારાજધિરાજ=(મહા+રાજ+અ
ધિ+રાજ)=મોટા રાજના રાજ
દિગ્વિજયી=ધણા રાજ્યોપર જીત
મેળવનાર

કલ્યાણપતિ=કલ્યાણનો રાજા
આસાંકિત=હુકમ પાળનાર; હુકમ-
માં રહેનાર; તાબેદાર
સામંત શિરોમણી=સમ્રાજા યોદ્ધા-
ઓમાં શ્રેષ્ઠ

શિરોમણિ=શ્રેષ્ઠ; મોટો
યુદ્ધકૌશલ્ય=લડાઈમાં કુશળતાપણું
સેવામાં=હજુરમાં; નોકરીમાં

પરાજય=હાર
છળભેદ=દગોફટકો; કાવતરું
ઘાટ ઘડણી=મારી નાખવા ઉપાય
શોધણી

ફેડી=લાલચો આપી; પોતાના
પક્ષમાં લઈ

ટીપ=ચાટી
લક્ષ્મી ચાંદલો કરવા આવે ત્યારે

માં ઘોવા જવું નહિ, પણ તરત
કપાળ ધરવું=મળતો લાલ તુરત
લઈ લેવો.

સ્વદસ્તે=(સ્વ=દસ્તે)=પોતાને હાથે
મસ્તકે=માથે

શ્રીમાન=ભાગ્યશાળી; યશસ્વી; ધન
સંપન્ન

રાજેન્દ્ર=રાજાઓનાપણું રાજા
ગુર્જરેશ્વર=ગુજરાતના ધણી; ગુજ-
રાતના રાજા

નીમકહલાલ=કૃતજ્ઞ; કરેલો ઉપ-
કાર જાણનાર.

તન=છોકરો; પુત્ર
સુભટ્ટાપરિ=(સુ+મટ્ટ+ઉપરી)=મો-
ટા યોદ્ધાઓમાં શ્રેષ્ઠ

સેનાધિપતિ=(સેના+અધિ+પતિ)
=સરકરનો મોટો ઉપરી

બ્રટ=ગગડેલી; અપવિત્ર થએલી
નિષ્કપટી=(નિપ્પ+કપટ+મ)=કપટ
વગરના; નિષ્પાલસ

ચોકખા મનના=પવિત્ર મનના
સામાવાળીઆ=વિરહ પક્ષવાળા

રિપુ=શત્રુ; દુશ્મન

લાંચ=પગાર કરતાં ખીજી કંધ
જાની રીતે લેવું તે

રશવત=લાંચ (રશવત ફારસી
શબ્દ છે)

ધર્મયુક્ત=યુક્તના નિયમ પ્રમાણે
લડવું તે

પક્ષપાત=(પક્ષ+પાત) તરફદારી;
તરફેણ

દુદર્શી=(દુર+દર્શા) નહારી હાલત
દેશકલ્યાણભાવ=(દેશ+કલ્યાણ+
ભાવ)=દેશનું ભલું કરવાની ઇચ્છા

દુરાચાર=(દુર+આચાર)=અરાખ
ચાલ

ઇચ્છાદિક્=(ઇચ્છા+આદિક્)=ઇ-
ચ્છા વગેરે

નખોદ=સત્યાનાશ

નખોદ વળવાનું=સ્વસ્વ જવાનું
સત્યમેવ જયતે=આખરે સત્યનો
જય છે.

ધર્મે જય=ધર્મથીજ જીત

પાપે ક્ષમ=પાપથી નાશ

તાણે તણાવાનો નથી=લાલચો-
થી ડગવાનો નથી.

ભરમાવ્યાથી=હેતર્યાથી; ભંભેર-
વાથી

લૂણ્ણકરામ=કૃતદન નીમકહરામ
પ્રતિષ્ઠા=આખર; મોટાઇ

ત્રિલોક=(ત્રિ+લોક)=ત્રણ લોક
(સ્વર્ગ, મૃત્યુ, પાતાળ)

રાજકોહી=(રાજ+કોહ+હી)=રાજ્ય
પ્રત્યે વેર મુદ્દિ રાખનાર

રીટકાર=ધિક્કાર; તિરસ્કાર

મુકીર્તિ=(મુ+કીર્તિ)=સારીઆખર
ખટ્ટા=એળ; કલંક; ડાઘ.

પાઠ ૪૦ માં.

ઉધ્વાડાં=નવસ્ત્રાં, નાગાં

હિંસક=(હિંસ+અક)=હિંસા કર-
નાર; ફાડી ખાનાર

કોતર=નદી કોઠે જે ઉંડા ખાડાઓ
હોય ને; પહાડમાં લાંબો પહોળો
જે ઉંડો ખાડો હોય છે તે

ખખોલ=ઝાડના થડનું પોલાણ
ગુફા=પહાડમાં જે પોલાણ હોય
છે તે

નિરૂપી નિમાવવા=ગુમરા કરવા
અપિપત્તા=મનની સ્ત્રી

વલ્કલ=ઝાડની જાલનાં લુગડાં

નજરપહેંચાડીને=અક્ષ વાપરીને;

બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરીને

રેંટીઓ=સુતર કાંતવાનો સંચો

હાથ મહેનત=હાથની મજુરી

અનહદ=(અન+હદ) ધણોજ

અમલકારી=(અમલકાર+ઈ) નવાઈ

જેવી;; આશ્ચર્યકારક

મીલ=કાપડ વણવાનું કારખાનું

છેટાં ભાંગી ગયાં=અંતર ઓછું થયું

એકત્ર=એકઠાં; ભેગાં

શીટશે=મટશે

પાશેરામાં પહેલી પુણી=પાશેર

રમાંથી પુણીઓ કરવાની હોય

અને તેમાંથી એક પુણી બના

વવી તે. મતલબ કે કામની

સરઆતજ થવી.

પાઠ ૪૧ મો.

શકુંતલા=કણ્વ ઋષિની ધર્મપુત્રી;

દુષ્યંતની સ્ત્રી; ભરતની મા

ગૌતમી=એ એક તપસ્વી સાધ્વી

હતી તે કણ્વના આશ્રમમાં

રહેતી હતી એણે શકુંતલાને

ઉછેરવામાં મદદ કરી હતી.

પ્રણામ પૂર્વક=(પ્રણામ+પૂર્વક)

નમસ્કાર સાથે

પરિક્રમણુ=(પરિ+ક્રમણુ)=પ્રદ-

ક્ષિણુ

પ્રિયવદા=એ એક ઋષિકન્યા હતી

ઉત્કંઠા=ધ્રુવ; મરજી

વિયોગ=(વિ+યોગ)ગુદાપાણુ;

ગુદાધ

કલ્લા=પાચકા; ગુડા

નર્તન=નાચવું તે; તૃત્ય

વિજ્ઞેગ=ગુદાધ; વિયોગ

સકલ=સધળી; અધી

વનલતા=વનવેલ; વનની વેલો

ઉભરો=મનનો ગુસ્સો બહાર પા-

ડવો તે.

અવન્ય—(તારા વિયોગથી હરણો મુખમાંથી દર્શના કલ્લા બોંય નાખી દે (છે) એને (મોરને) વિજ્ઞેગના બાલા વાગ્યા. (તેથી) મોર નર્તન તજે છે. (૧) સકલ વનલનો પણુ જાણે ખરેખરાં આંસુ પાડે તેમ પત્ર વેરે છે, (અને) એવા પ્રકારથી ઉભરા કાઢે છે. (૨)

સમજુતી—તારા વિયોગથી દરજો મોઢામાંથી દરલના બા-
ચકા ભોંયપર નાખી દે છે. મતલબ કે એ દરજોએ ખાવાનું તજ દીધું
છે. મોરને વિયોગનું દુઃખ થયું તેથી તે નાચ કરતો નથી. (૧) સધળી
વનવેલ પણ જાણે ખરેખરાં આંસુ પાડતી હોય તેમ પાંદડાં ભોંયપર
ખેંચી નાખે છે અને એવી રીતે મનનો જુસ્સો બહાર પાડે છે. (૨)

વનજ્યોત્સના=વેલનું નામ છે.

કાશ્યપ=કશ્પના વંશજ; કશ્વ

મેળાપ=મુલાકાત; બેઠ

સંકલ્પ=વિચાર

ભર્તાર=ધણી; વર,

અવર=અન્ય; બાળુ

સુકૃત=(સુ+કૃત) સારાં કામ

પ્રમાણુ=જેવો જોઈએ તેવો; મન
ગમતો

નવમાલિકા=વેલનું નામ છે.

વધુ=વહુ

વધુવર=વરવહુ

અન્યથ-તુજ કામ મેં પ્રથમથીજ (મારા) મનવિષે (તારા) ભર્તારનો
સંકલ્પ કરી મૂક્યો હતો. તે (ભરતાર) રૂપે, કુજે (અને) અવર
સદ્ગુણમાં સમાન (છે; તે) પ્રમાણુ ધણીને હવે (તું) સુકૃતથી
પામી. (૧) રૂડી નવમાલિકાને ઝટ આંખો મળ્યો (તેથી) એને
ખરેખર વધુવર જોડ જાગી (તેથી) હવે આ બંને વર વિષે સુખી-
આં થયાં, તેથી તેની તથા તુજ વિષેની આજ ચિંતા ગઈ. (૨)

સમજુતી—તારે માટે મેં પહેલાંથી મારા મનમાં (તારા)
ધણીનો વિચાર કરી મૂક્યો હતો, તે (તારો ધણી) તો રૂપમાં, કુળમાં
અને બીજા સદ્ગુણોમાં (તારા) સરખો છે. તે ધણીને તારા સારાં
કામથી મેળવ્યો એમ જાણુ. (૧)

તારી સખી નવમાલિકા (વેલ) વનજ્યોત્સનાને રૂડો આંખો
(વર) મળ્યો એથી તેની પણ વરવહુની જોડ ખરેખર જાગી, અર્થાત

જેવો આંખો છે તેવી એ વેલ છે; તે પ્રમાણે શકુંતલાને પણ આંખા
રૂપ દુષ્યંત મળ્યો, તેથી તમે બને (શકુંતલા ને વનજયોત્સના)
હવે વર તરફથી સુખીઆં થયાં; તેથી તેની ને તારી બાબત આજે
મારી ચિંતા દૂર થઈ. (૨)

માર્ગે પડ=જા

સપુરત=સોંપણ

ખેત્રવવાળી=દહાડાવાળી; ગર્ભવંતી;

દમલવાળી

અનસૂયા=અત્રિ ઋષિની સ્ત્રી

ભારેવહી=ગર્ભવંતી; દહાડાવાળી

નિવિદ્ધે=(નિર+વિદ્ધે)=વગર હરકતે

શુભવર્તમાન=સારા સનાતન

પાલવ=છેડો

કુશ=દાબ

અમળ=(અ+મળ)=નિર્મળ; સ્વચ્છ

છંગુદી=છંગોરાનું ઝાડ.

સામો=ખેડયા વિના એની મેળે

થએલું એક જાતનું ખડ ધાન્ય;

એ નામના ચોખા

મુઠીભર=મુઠીમાં માય એટલો;

ધણેજ થોડો

તુલ્ય=અગમર; સમાન

અન્યથા—પડેલ ધા રૂઝાવાના છંગુદી કેરું અમળ તેલ કુશ
તણી અણીથી મુખે રેડયું. વળી મુઠીભર સામો દધને ઉછેર્યો એ
પુત્ર તુલ્ય મૃગલો છોડી નવ જાય;

સમજુતી—પડેલો ધા રૂઝાવાને માટે છંગુદી ફળનું ચોકખું
તેજ દાબની અણીથી મોઢામાં રેડયું; અને મુઠી જેટલો સામો ખવડાવીને
ઉછેરેલો એવો છોકરાના જેવો હરણુ મારાથી મુઠી જવાય નહિ
મતલબ કે એ વહાલો છે.

આપલ્યા=આપણા (દયાથી પુત્ર અ-
ર્થે પણ બોલાવે છે.)

શારંગરવ=કાશ્યપ મુનિનો શિષ્ય

ભગવત=પવિત્ર મહાપુરુષ

સંપ્રદાય=રિવાજ; ચાલ; પરા-

પૂર્વથી ચાલતો વહીવટ.

તેડ=કિનારો; કાઠો; તટ
 દુષ્મન=પુરનો એક વંશજ;
 શકુંતલાનો ધણી
 સંદેશો=અખર; કહેણ
 વૃત્તિ=ધૃષ્ટિ
 માન=મોટાઇ

અંધુજનો=સગાં સંબંધીઓ
 યુવતી=તારણી; જુવાન સ્ત્રી
 સત્કાર=આદરમાન
 વધુ=વધારે; વિશેષ
 ઉદય=ચઢતી; વૃદ્ધિ; ઉત્તતિ

અનવય—અમોને ઋષિને તપ એજ ખરું ધન છે (એમ) જે જાણે છે (અને વળી) તે સાથે તમ તાણું કુળ હંચ છે તે ખુશીયા વિચારી લો; વળી આપોઆપ પરસ્પર તે રનેહની વૃત્તિ છુટી હતી. (તે વખતે) કોઈએ અંધુજનો કોઈ પ્રકારથી વચ્ચે નવ હતા, જે રીતે આપના વડે ખીજી ધણી રાણી બહુ માનમાં છે, તે રીતે તેવા સામાન્ય સત્કારથી આ યુવતીને તમે પાળજો; તેથી વધુ ઉદય પ્રાપ્ત થવો તો ભાગ્ય આધીન છે, (પણ) વહુતાણા અંધુજનોથી વિશેષ ના મોલાય.

સમજુતી—અમે ઋષિને તપ એજ ખરું ધન છે એવું તમો જાણો છો. તેની સાથે તમારું કુળ પણ હંચું છે એમ ખુશીયા વિચારી લો; વળી તમો બંનેમાં એક બીજા ઉપર આપોઆપ પ્રીતિની ધૃષ્ટિ થઈ હતી; તે વખતે કોઈ પણ સગાંસંબંધીઓ કોઈ પણ રીતે વચ્ચે હતા નહિ, જે રીતે આપના વડે આપની ખીજી બધી રાણીઓ બહુ માનવાળી છે તેથી રીતે તમે આ તરણીને સામાન્ય આદરમાનથી પાળજો, મતલબ કે જેવી તમે ખીજી રાણીઓને ગણો છો તેઓની બરોબર આને પણ ગણજો. એથી વધારે ચઢતી થવી (ખીજી બધીથી વધારે માનીતા થવું) એ તો ખરેખર ભાગ્ય આધીન છે. વહુના સગાંસંબંધીથી વધારે કહેવાય નહિ. મતલબ કે અમારી પુત્રીને પટરાણી બનાવજો એમ કહેવાય નહિ.

પાઠ ૪૨ મો.

ક્ષમા=કોઈએ અપકાર કર્યો હોય

તે સોંપી રહેવો તે; આમેશ

ધૈર્ય=ધીરજ; સખુરી

વટ=ટેક; શાખ

વહેવાર=આપ લેનો સંબંધ

છેડણી=અટકચાળું; હરકત

આમેશ=ક્ષમા

સંભવ=આશા

વકતા=છટાદાર બોલનાર; લાપણ

કર્તા

રાજદારી=રાજકારભાર કરનાર

બદમાશ=ભુલ્યો

પીછો ફાડવો નહિ=ખતે પડ્યો;

પાછળ લાગુ રહેવા

મસાલચી=(મસાલ+ચી)=મસાલ

રાખનાર; મસાલ ધરનાર

આજાધારી=હુકમ ધરનાર

વિશ્વ વિખ્યાત=જગ જાહેર

વઠકણી=લકડકણી

પાનું પ્રાપ્તું હતું=સંબંધ જોડ્યો હતો.

ગાળોની વૃદ્ધિ=વૃદ્ધિ ગાળો

સોકેરીસ=એક યુનાની પંડિતનું નામ છે.

વિપત્તિ=દુઃખ; આકૃત

રૂદેમાં=મનમાં

હેબકી=ડરી; ચોકી

ખેત્ર=રચના; બનાવટ

માંડવે=માંડપ

મેલ=વરસાદ

વધાઇ=ખૂશ ખગાર

મહાભોગ=(મહા+ભોગ=દુર્દુશા)=

ધાણીજ ખરાબ દશા

તદાપિ=(તદ્+અપિ=પણ)=ત્યારે

પણ; તે વખતે પણ

સજે=રાખે

અન્યથા—પ્રભુને ગમે તે સમે સૌ સહેવું, (અને) રૂદેમાં સદા રાજી રાજી રહેવું; કદી હેબકી હૈયે લામ ન લારો, ધણાં કટકાળે ધણું ધૈર્ય ધારો. (૧) જુઓ, મેલનો માંડવો ધડીમાં ધનારો (અને) ધડીમાં જનારો જોવો હોય છે, એવો ઈશ્વરે વિશ્વનો ખેત્ર સરખ્યો (છે) ધણાં

કંઈ કાળે ધણું ધૈર્ય ધારો. (૨) માઠ એક કાળે વિવાહની વધાઈ મળે, (અને) એક કાળે મહાભોગ મળે, સદા સારો નઠારો કાળ ન ચાલે ધણું કંઈ કાળે ધણું ધૈર્ય ધારો. (૩) જ્યાં કદાપિ કશી જુક્તિ ચાલે નહિ (ત્યાં) દીલે ધારી જોવું તદાપિ ન રોવું; દેવને બળે (અને) શાંતિ સળે એજ સારો. ધણું કંઈકાળે ધણું ધૈર્ય ધારો. (૪)

સમજીતી—પરમેશ્વરને જે વખતે જે ગમે તે આપણે સહન કરવું; અને મનમાં હંમેશાં ખુશી રહેવું; કદી પણ હેમકી જઘને દિંમત છોડવી નહિ, પણ ધણા દુઃખની વખતે ધણી ધીરજ રાખવી. (૧) જીએ વરસાદના દહાડામાં વાદળની ઘટા ઘડીમાં થાય છે અને ઘડીકમાં વેરાઈ જાય છે; એવી રચના પરમેશ્વરે દુનિયાની બનાવી છે, માટે ધણા દુઃખની વખતે ધણી ધીરજ રાખો. (૨) બાઘ એક વખતે વિવાહની ખૂશ ખજર મળે છે અને એક વખત મહા ભોગ મળે છે; હંમેશાં સારો કે નઠારો વખત ચાલ્યા કરતો નથી, માટે ધણા દુઃખની વખતે ધણી ધીરજ રાખવી. (૩) જ્યાં કોઈ પણ વખત કાંઈ પણ યુક્તિ ચાલે નહિ ત્યારે ત્યાં મનમાં વિચાર કરવો પણ ડરવું નહિ; એવે વખતે પરમેશ્વરનું સ્મરણ કરે અને ધીરજ રાખે તેજ સારો, માટે ધણા દુઃખની વખતે ધણી ધીરજ રાખવી. (૪)

હરિશ્ચંદ્ર=અયોધ્યાના સૂર્યવંશી

રાજા; ત્રિશંકુના પુત્ર

અચળ=દૃઢ

ટેક=નિયમ; પ્રતિજ્ઞા [પડવું

દુઃખનાં ઝાડ ઉગ્યાં=ધણુંજ દુઃખ

પાશ=કાંદો; જાળ

અસહ્ય=(અ+સહ્ય)=ખમાય નહિ

એવું

અપૂર્વ=અસાધારણ; ધણુંજ

રડો દહાડો=સુખનો વખત

પાઠ ૪૪ માં.

ઉડતો રોગ=પેપીરોગ
 મોંઠે છે=વળગે છે; થાય છે;
 પરમાણુ=ઝીણામાં ઝીણા અંશ;
 ઘણીજ નાની રજ
 ગળતો=મારો; ઝપાટો; હુમલો
 છુટાછવાયા=દૂર દૂરના ભાગમાં
 એરી=છેક નાના સૈયડ; ગોખર
 મોટી ઉધરસ=ખરાબ ઉધરસ
 અવધિ=(અવધ+ધ) અવધવાળા
 પ્રાણહર=(પ્રાણ+હર) જીવ લેનાર
 કોલેરા=અધોક;
 કોગળીઉં=ઓકી ઓકીતે મરે
 તે રોગ
 અધોક=હધવું ને ઓકવું
 ઘોણુ=ઘોવણુ; ઘોતાં નીકળેલું
 પાણી
 નિર્ગત=(નિર+ગત) શક્તિહીન;
 નઅજો; કમજોર
 નવેસર=ફરીથી; ખાજવાર
 પ્રાણધાતક=(પ્રાણ+ધાત+અક)
 જીવ લેનાર
 ઐધન=ધઉંના દસ દાણા ભાર

ખજરીપૂર=ખાજરી જેટલું
 પાવલીભાર=પાવલીના વજન ખ-
 રાખર
 પેટું=પેટની નીચેનો ભાગ
 પ્લાસ્ટર=લેપ
 શેક=ગરમાવો
 સન્નિપાત=સનેપાત; વાના ચાળા
 પેટમાંનું પાણું વળે=ઉભટી થાય;
 ઓકારી આવે

પાઠ ૪૫ માં.

સત્યવાદી=(સત્ય+વાદ+ધ)=સાચું
 ઓગ્ગનાર
 રાજસભા=સેનેટ; રાજકારભાર
 કરનારી મંડળી
 મસલત=વિચાર
 સબ્ય=સભા લાયક
 મત=અભિપ્રાય; વિચાર
 કાનપર ધરી નહિ=પત કરી નહિ;
 ગણકારી નહિ.
 કારી જખમ=નહિ વીસરાય એવું
 દુઃખ
 જુરસો=લાગણી
 ધાત=ખૂન; કતલ

વ્યર્થ=ફાકટ;

કાલ=વચન

પાઠ ૪૩ મો.

ચાતુરી=ડહાપણ

તાયુત=તાજ્યા; મહેરમનો તહેવાર

ક્રમ=નિયમ

આગ્રહ=હઠ; જી

પ્રયુક્તિ=(પ્ર+યુક્તિ)=વિશેષ યુક્તિ

નીવેડો=તોડ; નિકાલ

વાસ્તવિક=યોગ્ય

સમજુતી=સમજ; વિચાર

સમાધાન=સમજુતી; નિવેડો

એકદીલી=સપ; એકય

પ્રવીણ=નિપુણ; કાબેલ; ચતુર

કુનેહ=યુક્તિ; ચતુરાઈ

હજરત=મુસલમાનને માન આપ-

વામાં બોલાતો શબ્દ

મૂર્તિપૂજક=(મૂર્તિ+પૂજ+અક)

મૂર્તિપૂજનાર

જીર્ણોદ્ધાર=(જીર્ણ+જીવન+ઉદ્ધાર=

સમારવું તે)=જીવન સમારવવું તે

મુખી=આગેવાન; અગ્રેસર

ફજર=સવાર; પ્રભાત

બડીફજર=પ્રભાત પહેલાં; મળસકું

અગ્રેસર=(અગ્ર+આગળ+સર=જ
નારાઓ)=મુખીઓનો; આગેવાનો

અમીન=વિશ્વાસુ; ભરોસાદાર

સંકેત=વિચાર

ઉંચી અક્કલ=સારી સમજ

પાઠ ૪૮ મો.

ચાણોદ=ભર્ય જિલ્લામાં નર્મદા

કાંઠે જત્રાનું ધામ છે.

કંઠ=સૂર; ધાંટી

પદ=કવિતાનું ચરણ

અચ્છો=સારો; મજબૂત

નિરાધાર=(નિર્+આધાર)=આધાર
વગરના.

દર્શન=ઝાંખી

લાવણી=કવિતાની એક જાત

કરનાળી=ઝોર અને નર્મદાના

સંગમપર એક ગામ છે

કૃષ્ણચરીત્ર=કૃષ્ણલીલા

કલ્પના=ધારણા; અટકળ

પ્રવાસ=મુસાફરી

નિમિત્તે=કારણે; સળખે

વજ્રબાપા=વજ્રમાં બોલાતા બાપા

ઉમ્મ=ક્રોધી; તામસી
 બાધા=અધારણ
 લીન=એકતાર; મથગુર
 યશોદા=નદની સ્ત્રી; કૃષ્ણને ઉછે-
 રનાર મા
 ઓર્શીગણ=આભારી
 તંબુરો=એક જાતનું વાણું
 કીર્તન=ગુણગાન
 સંતાન=છોકરું
 ક્ષણભંગુર=નાશવંત
 શંગાર=પ્રેમ
 સાહિત્ય=ભાષાના અંથો
 ઉભરો=ઉભળકો; લાગણી
 અંચળ=અળાપન; ડગમગતી
 પ્રકૃતિ=સ્થિતિ; હાલત

તરણે જીવાન પુરુષો
 સ્વાસ્થ્યસૌંદર્ય=કુદરતની શોભા
 સંગીત=નાચવું ગાવું બગવવું તે
 પાઠ ૪૯ મો.

ચાણક્ય=ચંદ્રગુપ્તનો પ્રધાન
 પ્રપંચ=કપટ
 વત્સ=નોકરને બોલાવવામાં વપ-
 રાતો શબ્દ
 પુત્ર=કરીથી; બીજવાર
 પ્રવેશ=દાખલ
 પ્રતિ=તરફ
 નિર્દોષ=(નિર+દોષ=) વાંક વગરનો
 અચાનક=અચિતો; એકાએક
 પદ્ધિમણુ=ચાલવું
 કુર=ઘાતકી; નિર્દય

અન્વય—ચાણક્યને અચાનક તેડેથી નિર્દોષ પણ બચ પામે,
 હુંતો ગુનામાં છુંજ તો તેહ કુર થકી મને બચ કયમ ન રહે?

સમજુતી—ચાણક્યના એકાએક તેડાથી વગર વાંકવાળો
 પણ બીએ તો હુંતો ગુનેગારજ છું તો તે ઘાતકીથી મને બીક
 કેમ નહિ રહે? મતલબ કે બીક રહેજ.

આમાત્ય=પ્રધાન; વશર
 વાગ્દોષ=ચાણીનો દોષ
 જાપતાબધ=સાવચેતીથી
 વિરાજ્યે=વિરાજ્યે; બેસીએ

અધરિત=(અ+ધરિત)=અયોગ્ય
 અકાર્ણ=અણગમતું; નાપસંદ
 મર્મ=ભેદ; છુપું કારણ
 મર્મ બર્મ=ભેદવાળું; દગા બરેણ

આદર=માન

ધમધોકાર=ધણોજ; પુષ્કળ

ગત=મરણ પામેલો; મહુમ

પૂર્ણામા=પુનેમ

તુલ્ય=નરાચર; સમાન

પ્રતિપ્રિય=ગમતું કરી બદલો

વાળવો તે

નિવૃત્તિ=શાંતિ; નિરાંત

સહર્ષ=(સ+હર્ષ)=આનંદભેર

અધન્ય=(અ+ધન્ય)=અભાગીઓ;

કમનશીલ

રાજવિરોધી=રાજથી ઉલટો ચા-

લનાર

અધાપિ=(અધ+અપિ=હજી) આ-

જ સુધી; હજી લગી

માજી=પહેલાંના; અગાઉના

વિરુદ્ધ=ઉત્તરી

વાગ્દેષ=ખોલવામાં લૂણ

પ્રતિકાર=ઉપાય; ધલાજ

વિનયુ=કહ્યું.

પાઠ ૫૨ મો.

સ્વરૂપ=(સ્વ+રૂપ)=અસલરૂપ

પ્રવાહ=વહેણ

મંજવર=જળચરાં; મોટાં

અધ બાંધ્યો=દરીઆનું પાણી દેશ

પર ફરી વળે નહિ માટે જાડી

બીંત ચણી લીધી

ખુન્જ=દિવાલને ટેકા આપનાર જે

ચણતર હોય તે

ખળખળાટ=ખળખળ

મહાભારત=મહુ મોટું ને અધર્

રોગનિષ્ટ=(રોગ+નિષ્ટ=સૌથી વધારે)

=રોગ ઉત્તન કરે એવા

સરક્ષણુ=(સં=સંપૂર્ણ+રક્ષણુ=

ખચાવ; જળચણી)=પુરેપુરી

જળચણી

ઉચેલી=ઉસેડી

સ્વિટ્ઝર્લૅન્ડ=યુરોપમાં દેશ છે. (એ

યુરોપના સવળા દેશ કરતાં વધારે

પહાડો પ્રદેશ છે)

ચિલી=દક્ષિણ અમેરિકામાં દેશ છે

જર્મન સમુદ્ર=ઉત્તર સમુદ્ર; ધ-

ગ્લાન્ડ જર્મન અને ડેન્માર્કની

વચ્ચેનો સમુદ્ર

ખિસ્કે=એ નામનો યુરોપખંડમાં

ફાન્મની પશ્ચિમે ઉપસાગર છે

કસ=સત્વ

કૃત્રિમ=અનાવડી; નવા કરેલા

રૂપાંતર=ફેરફાર

સુએજની સંયોગીભૂમિ પહેલાં
એશિયા અને આફ્રિકાને
જોડતી હતી. સને ૧૮૬૦માં
એ સંયોગીભૂમિ ખોદીને નહેર
કરી છે. જેથી રાતો અને
ભૂમધ્ય સમુદ્ર જોડાઈ ગયા છે
સંયોગીભૂમિ=(સંયોગ+ધ્+ભૂમિ)
એ મોટા જમીનના ભાગને
જોડનારો જમીનનો નાનો

ભાગ

સામુદ્રધુની=એ મોટા પાણીના
ભાગને સાંધનારો પાણીનો
નાનો ભાગ

પાક પર મો.

દોષ=ખાર; કાનો

અવગુણ=(અવ=નીચો+ગુણ)=

નફારો ગુણ; દોષ; એવ

પેટમાં ડાઘ રાખીને=મનમાં

વાત રાખીને

ગુડી નાખવું=ઉછરતા લીલા મો-

લને કાપી નાખવો

કુંદવા=ધાસની ગંજીઓ

ગંજી=ધાસનો ઢગ

એક મોટી પ્રજા થઈ શકતા નથી=

સંપ રાખી શકતા નથી

મજબુત=સમજ

અવધિ વગરનો=પાર વગરનો;

ધણોજ

હદપાર=હદઅહાર; ધણોજ

રહેણી=રીતબાત

વેનિસ=છટાલીમાં આફ્રિઆટીક

સમુદ્ર કાંઠે બંદર છે.

ખડક=પાણીમાં રહેલા ડુંગરા

ખાર=નદી કે સમુદ્રનું મુખ જ્યાં

આગળ નદી સમુદ્રને મળે તે

જગો; સમુદ્રમાંથી ઉતરવાનું

ઠેકાણું.

હજીરો=મિનારો (તાપી નદી જ્યાં

આગળ દરીઆને મળે છે ત્યાં

હજીરો નામે એક જગા છે ત્યાંની

હવા ઘણી સારી છે ત્યાં આગળ

પણ દીવાદાંડી છે.)

વાકસ=સહેજનું નામ છે. એ

હજીરો તેણે મંધાવ્યો હતો તે

ઉપરથી વાકસ સાહેબનો હજીરો

કહેવાય છે.

કરામત=યુક્તિ; ગોઠવણ
ઝરખો=ખારીથી આગળ કાઢેલી
ખેઠક; ગોખ

સહાયતા=મદદ

તખક=માળ

સુકુમાર=સકોમળ; નાજુક

દેશનિકાલ=દેશપાર; કાળાપાણી

વાટખરચી=રસ્તા ખરચ

કાળા પાણી=દેશ નિકાલ

પજવણી=દુઃખ; હેરાનગતિ

ચિરોધી=દુસ્ખન; શત્રુ

સતાવણી કરે છે=દુઃખ દે છે

રિદ્ધિ=દોલત

સિદ્ધિ=મોટાઈ

રિદ્ધિસિદ્ધિ=દોલત ને મોટાઈ

પાઠ ૫૩ મો.

દીવાદાંડી=સંસ્કૃત દીપદંડ ઉપરથી
(દીપ=દીવો+દંડ=થાંભલો)=દીવો

મૂકવાનો થાંભલો

સહીસલામત=નિર્ભયપણે; વગર
હરકતે

દીપમાળ=દીવો મૂકવાને ખાંધેલો
ચણતરનો થાંભલો

મિનારો=પથર કે લાકડાની ઉભા
થાંભલા જેવી ધમારત; હથોરો;
ટોડો

ખરાળો=પાણીથી ઢંકાયેલો ખડક
સુધારાની ટોચ ઉપર હતો=ધણોળ
સુધરેલો હતો;

તત્ત્વજ્ઞાન=(તત્ત્વ+જ્ઞાન)=કાર્ય

કારણ શાસ્ત્ર; દ્વિલોસાષ્ટી

લોકોકિત=લોકનું ખોલવું; લોક-
વાયકા

સોનાનો વરસાદ વરસી રહ્યો છે=
પુષ્કળ પૈસાની આવક થઈ છે;

પુષ્કળ કમાણી થઈ છે.

ગોદી=ખાંધેલી ખાડી

ભૂરચના=(બ+રચના) જમીનની બ-
નાવટ

આખોહવા=હવાપાણી

રાજ્યખંધારણ=રાજ્ય ગોઠવણ

સાહિત્ય=સામાન

ઝેટખિટન=ઢંગલાંડ અને રકોટલાંડ
મળીને થયેલો ઝેટ

જોગવાઈ=સગવડ; અનુકૂળતા

ખારકસો=વહાણો; જહાજો

જોસથી=જુસાથી

ખનીમ=ખાણમાંથી ઉત્તર થએલા

શહેનશાહત=રાજ્ય

નામના=ખ્યાનિ; આખર

પ્રીતિ=ભાવ

હિતચિંતન=હિત=મલું+ચિંતન=

વિચાર)=ભક્ષાનાં વિચાર

સ્વાર્થ ત્યાગ=(સ્વાર્થ+ત્યાગ)=પો-

તાનો લાભ છોડી દેવો તે

તરંગી=મનમાં ઘુટાવાળો; ખોટા

વિચારવાળું.

હરજની લાગણી=કર્તવ્યની છાપ

નોકાસેનાપતિ=(નોકા+સેના+પતિ)

ભાગ ૨ જો.

પાઠ ૫૬ મો.

સદનત=રાજ્ય; શહે-
નશાહત.

પૌત્ર=છોકરાનો છોકરો

વિકળ=ઘીલાં; દોહરાં

ક્ષણમંત્ર=ચોડીવાર-

માં નાશ પામનાર

ઉપભોગ=ભોગવટો;

સુખ વિલાસ

રક્ષક=રક્ષણ કરનાર;

ખચાવનાર

પાત્રક=પાળનાર

એજે=ફેકટ; નકામી

છાવણી=લશ્કરનો પડાવ

નિરાધાર=(નિરુ+આ-

ધાર) આધાર વગરનું

ભયભીત=(ભય+ભીત

=પીધેલો) ભયથી

ખાધેલા.

=વહાણના લશ્કરનો ઉપરી

શ્રેષ્ઠતા=મોટાપણું; મોટાઈ

સ્વતંત્રતા=આપ અખત્યારી

મોકળા મનથી=ખુલ્લા દીલથી; નિ-

ખાલસ મનથી

સંમતિ=સલાહ

સ્વાભિમાન=ગતિ અભિમાન; ટેક

સ્વાશ્રય=(સ્વ+આશ્રય) પોતાની

જાત ઉપર ભરોસો રાખવો તે

સ્વાભાવિક=કુદરતી; ધર્મશરી

પ્રતાપ=તેજ; મોટાઈ

સમૃદ્ધિ=દોલત

ગમગીન=દીલગીર

વૃત્તિ=વલણ

ધનશાન=આદમી માણસ

આલીશાં=ધણું મોટું

જર્જર=છેકળ જુનું;

ખખળી ગએલું

જીર્ણોદ્ધાર=(જીર્ણ=જુનું

+ઉદ્ધાર=સારી સ્થિતિ)

જુનું હોય તેને સમ-

રાવવું તે.

કાબેલ=હોશિયાર; મા-
હિતગાર
બાહોશ=ચાલાક
સાંકડામનનો=અખિલ
રોમેરોમ=૩૩૩૩
પાયમાલ=ખરાબ હા-
લત
નિષ્કળ=ફળ વગરના;
ફાકટ; નકામા
જીવ્યાનો કર=માથા
દીઠનો વેરો
નામની=ઉપલક્ષ; કહેવા
માત્રની
સંધિ=સલાહ
તખ્ત=ગાદી; રાજ્ય
સ્વતંત્રતા=આપ અ-
ખતારી
કાવતર=દગો; પ્રપંચ
શિરચ્છેદ=માથું
કપવું તે
સર=તાબે
બર્થ=ફાકટ; નકામી
અલોપ=જતાં રહેવું

અક્ય=સંપ
અનુન=જુસ્સો
ચોથ=ખડિયા રાખ
પાસેથી તેની ઉપજ-
નો ચોથો ભાગ લેવો
તે; ચોથાઇ
પાઠ ૫૭ મો.
કળા=નેજ; આખાદી
ફતેહમંદ=જીતવાળી
યશસ્વી=કીર્તિમંત; જ
શવાળી
ઉધરાત=ઉધરાવવું તે;
વસુલાત
મરણીઆ=મરવાની બી-
ક વગરના
સુરક્ષિત=સારી રીતે ર-
ક્ષણ કરેલા
કટ્ટો=ખારીલો; જાગરો
વિચ્છેદ=લડાઇ; જુદા
દરમિયાન=વચલા વ-
ખતમાં
વ્યવસ્થા=ગોઠવણ
આખાદ=મુખી
કારકીર્દી=અમલ

વિસ્તાર=ફેલાવો
જમાવટ=ફેલાવો
સફળ=સાર્થક
પગપેસારો=દાખલ
થવું તે
અણુઅનાવ=તકરાર
ધર ફુટવાનો=માંહોમાંહે
લડાઇ થવાનો
સમયસૂચકતા=વખત
નિચારી ચાલવાનો
ગુણ
પ્રસંગોપાત=વખતો વ-
ખત
જાહેરજાત્રી આખાદી
અનુપમ=(અન+ઉપમ)
=જેની સરખામણી
ન થાય એવી
સમૃદ્ધિ=દોલત
આણ=દુવાર્મ; હુકમ
અંધાધુધી=ગેરબ દો
બસ્ત; અવ્યવસ્થા
પ્રવર્તિતનાર=ફેલાવનાર
ડોલાવી=કમળેર કરી
અભિષેક=ગાદીએ બે-

સનાર નવા રાગ
ઉપર પાણી દૂધ
વગેરેની જે ધારા
કરવી તે

ધરાદો=વિચાર

છત=છાજ

અલંકાર=ધરેણાં

પાઠ ૫૮ મો.

કલાધિવ=ધરટ ધડિઆ
કંપનિ તરફનો અ-
ગ્રેજ સરદાર અને
પહેલો ગવર્નર જનરલ

પલાસી=ખંગાળામાં એક
શહેર છે. (એનું મૂળ
નામ પલાશ હતું
કારણ કે એ ઠેકાણે
અકબરના વખતમાં
પલાશ=ખાખરનું વન
હતું)

હયાલ=અવતો

સંભવ=આશા

કોઠી=વખાર; જથાબધ

માલ ભરવાનું ઠેકાણું
વિષ=ઝેર

કારાચી=કેદખાનું

નાકાધિપતિ=દરિઆઈ

લશ્કરનો સેનાપતિ

સમર્થ=જોરવાર

મુલેહ=સલાહ

હલ્લો=હુમલો

જલદ=તીખો; ગુસ્સા-

વાળો

આવેશ=ગુસ્સો; જનુન

સલામતી=આપાદાની

કાસળ=જડમૂળ

પરિચય=સહવાસ;

ઓળખાણ

તરકટ=કાવતર

દસ્તાવેજ=લેખ

કુચ=મુકામ ઉઠાવી આ-

ગળ ચાલવું તે

બેટો=મેળાપ

વફાદાર=તીમકહલાલ;

રાજભક્ત

ધસારો=હલ્લો; ચઢાઇ

પાંખ=ખાનુ

મોરચો=લશ્કરના જે

ભાગમાં તોપ ગોઠ-

વેલી હોય તે જગો.

પાટનગર=રાજધાનીનું

શહેર

ફરમાન=હુકમ

પાઠ ૫૯ મો.

કૌંસિલ=કારભારી મંડળ

જમીન=કબુલાત આપ-

નાર

રેસિડન્ટ=મોટા દેશી

સંસ્થાન પર દેખરેખ

રાખનાર અંગ્રેજ

સરકાર તરફનો અ-

મલદાર

આડલ્યા=મારફતીઆ;

એજન્ટ

પરવાનો=રખ ચિઠ્ઠી;

પાસ; સનદ

સોસવું=વેઠવું; ખમવું

સમાધાન=નિવેડો; તોડ

પરાબલ=હાર

ઉધાડો સ્વાર્થ=ખુલી

મતલબ

નિર્મૂળ=(નિર+મૂળ)=

બધ; સમાપ્ત.

વેરાગી=વેપધારી રખ-
ડતા સહુ

ચાંચીઆ=દરિઆઇ
લૂટારા

ઇલકાળ=પદવી; ખિતાય
જનરત્ન=મોટા

દૂર દેશીપણું=દીર્ઘદષ્ટિ;
લાંબો વિચાર

તહ=સલાહનો હરાવ
વિદ્વત=હરકત

કાટકુટ=કુસંપ

ડોલમડોલા=કમજોર

મસજત=છુપો વિચાર
વાલી=રક્ષક; હિમાયતી

ચીરીને=ઓળંગીને

નામોશી=કલંક

ખુશકી=જમીનનો

જખરહસ્તી=જોર જુલમ

ગંભીર=મોટા

આરોપ=દોષ

રખર=સનમુખ; સામે

સદર દિવાની કોરટ=

હાઇકોરટ

અદાલત=કચેરી; કોરટા

પાઠશાળા=કંચું જ્ઞાન

આપનારી શોળા

હિતજન=મદદ

પાઠ-૬૦ મો.

આગળ-પાડેલો=આગે-

વાત કરેલો

લગામ=સત્તા

ધુસરા=ખોળ

પ્રતિઠા=આખર

સન્નિધિ=મતજન્ય

સગર્મ=દહાડાવાળી

પ્રતિષ્ઠિતા=માન પામેલા

મંત્રિ=સલાહ આપનાર

દહ=કાયમ; અચળ

અસાધારણ=ઘણીજ

દિહાર=તારણ; કંચી

રિચતિ

કુમુક=મદદ

ભરમાવે=ભોળવે; ખોટું

સમજાવે

નાપુદ=નાશ

સગર્મ=પરવાનો

સગર્મ=મોટાં કામની

હાઠમાઠથી કરેલી

શર્યાત

દખમો=દમામ; ધામ-

ધુમ

ખિલત=ભેટ; સરપાવ

દર્શાવવું=દેખાડવું

નજર=નજરાણું; ભેટ

આભૂપણું=કિમતીધરેણું

કલમદાન=કલમ રાખ-

વાનું ધર કે ખોખું

સામ્રાજ્ય=મોટું રાજ્ય

સિધાવી=માન સાથે

પધારી

વંશપરંપરા=એકજ

કુળમાં ઉતરી આવેલા

પ્રતિનિધિ=ખીજનને અદ-

લે કામ કરવા નિમાયલો

માણસ; એજટ

ઈનાયત; કર્યો=ભેટ કર્યો

પૂર્વજે=(પૂર્વ=પહેલાં)

જ=જન્મેલાં) પહેલાં

જન્મેલાં તે; ધરડાં વરડાં

પદવી=દરજા

રમરણ આપવું=ચાહકરવું

પગરખાં=(રખાં એ રક્ષા
ઉપરથી)પગનું રક્ષણ
કરનાર. જોડા

કારકીર્દી=જ્યાં સુધી કા-
રનાર ટકે ત્યાં સુધીનો
વખત; અમલ

ટીકા કરવી=ગુણ દોષ
દેખાડવા તે

નજીવી=(ન+જીવ+ધ)

જીવ વગરની; હલકી

પતરાજી=શેખી; બડાઈ

નામોશી=હીણુપત; શરમ

અન્નમ=નખળી

અફસોસ=પસ્તાવો

જાગીર=રાજ્યના અંગની

કોઈ મોટી સેવા બજાવ્યા

બદલ રાજતરફથી

જે જમીન ગ્રામ કે

વર્ષાસન મળે તે

વકીલે મુતલક=સ્વતંત્ર

એલચી.

ડોલી=હાલી; નરમ પડી

ધોકો=હરકત; નુકસાન

રાજ્યદારી=રાજ્ય કાર-

દારી

ગણના=ગણતરી

પાઠ ૬૧ મો.

પલટણુ=લશ્કરની ટુકડી

નામના=આખર; કીર્તિ

ખટખટ=જંગળ; તકરાર

અલગ=અળગું; આધું

રમ્યું=ગમ્યું

વિટિ=સલાહનું કેહેણુ

ઝઝમતાં=વિંટાઈ

વળતાં

કવાયતી=કવાયત-ડિલ

થી કેળવાયલું

પાયદળ=પગે ચાલનાર

લશ્કર

રસાલો=ધોડેસ્વાર

પલટણુ

મહાસમર્થ=ધણો જાણે

ગોજના=ગોઠવણ

કુશળ=હોશિયાર

જળાશયો=પાણીનાં સ્થ-

લાગણી=છઠ્ઠા [જો

પ્રબળ=જોરાવર

તત્પર=તૈયાર

જીગર=દિલ

બરબાદ=નકામો; પાય-

માલ

બહેતર=કલ્યાણ; બહુ

નામાંકિત=નામીએ

ખિતાબ=ઇલકાબ; માન

સૂઝ=નજર.

પાઠ ૬૨ મો.

સંધિ=સલાહ.

અંધાધુધી=અંધેર; અ-

વ્યવસ્થા

જુ મો=જોખમ; જવાબ

દારી

ગુપ્તમસલત=છુપાવિચાર

દલાડો વળવો=ઉંચી

સ્થિતિ થવી.

આગ્રહ=અતિશય કહેવું

તે; કાલાવાલ

હિતેજન=ઉશ્કેરણી; પ્રુષ્ઠિ

વ્યર્થ=ફેકટ; નકામું

રાહ=વાટ

વિષમ=તરેહવાર; ગભ-
રામણવાળી

તત્ક્ષણ=તરતજ; તેજ
વખન
ઉદ્ધત=મેઝાદમ; વિવેક
વગરનો

પેન્સન=નોકરી પરથી
છુટા થયા પછી ગુજ-
રાનને માટે નાણું આ-
પ્યા કરવું તે

નજરકેદ=મેડી વગેરેનું
બંધન નહિ પણ મુકર-
ર કરેલી જગાએથી
ખસાય નહિ તેવી રી-
તની કેદ

પાઠ ૬૩ મો. -
મહંત=મોટો પુરુષ; મ-
હાત્મા

વચનામૃત=વાણી રૂપી
અમૃત; બોધના શબ્દો
પ્રતિષ્ઠા=સ્થાપના

માંસાહારી (માંસ+આ-
હાર=ખોરાક+ધ) માંસ
ખાનાર

માંડણ=પાયો; શરૂઆત

ઐક્ય=એકતા; સંપ

વૃત્તિ=વલણ

શિરચ્છેદ=(શિર=માથું+
છેદ=છિદ્ર ધાતુ કાપવું)

=માથું કાપવું તે

દૃઢતા=અડગપણું

ગુરુમંત્ર=કામ પાર પા-

ડવા માટે કરેલા યુક્તિ

વાળા વિચાર

ઉપરવાસન=ઉપલાણા-

અજીત=જીતાય નહિ [ના

એવો

જેર કરવું=તામે કરવું

વર્તાવી=ફેલાવી

પાંખ=પક્ષ; આશ્રય

નિર્ભય=(નિરુ+ભય)

ખીક વગરનું

અભિપાય=વિચાર; તર્ક

પ્રસક્ષ=(પ્રતિ=સામે+

આક્ષ=આંખ) આંખની

સામે; નજરો નજર

એવફા (ફા)=(એ=વિના

વફા=ભલું ચલાવું)

=ભલું નહિ ચાહનાર

કર=શુભમ

રણક્ષેત્ર=લડાઈનું મેદાન

પીછો=પૃઠ્ઠ; પીઠ

પાઠ ૬૪ મો.

ધોર=ભયંકર

અંકાએલી=નિસાન થ-

એલી; ઓળખાએલી

કસોટી=પરીક્ષા

ખાલસા કરવું=જે જમી-

ન કે ગામની પેદાસના

વસુલ લેનાર માલિક

સરકારે થવું તે

અસંતોષ=ધીરજ નહિ તે

અત્રે=અહીં

ભથ્થું=ભાથું; મુસાફરી

ખરચનું પગાર ઉપ-

રાંત નાણું

પ્રકોપ=ગુસ્સો

ચેપ=અસર; લાગણી

સિમાડો=સરહદ

તખ્તનસીન=ગાદીએ

બેસાડવું તે.

ઓથ=આધાર

સંગમ=સામાન

પગરવ=પગલાંનો અવાજ
(રવ=અવાજ)

સીડી=નીસરણી

મોખરો=આગળનોભાગ

ડોળી=ધાયણ માણસને
હંચકી લઈ જવાની
ઝુલતી માચી

જંગ=મારે

અમળા (અ+મળ+આ
=નારી જાતિનો પ્રત્યય)
=જેર વગરની; સ્ત્રી.

પાઠ ૬૫ મો.

દત્તક=દીકરા વગરના
માણસે ખીજના દીક-

રાતે લઈ પોતાનો

વારસ હરાવે તે

સુરક્ષિત=(સુ+રક્ષ+ઇ+પ)

સારી રીતે અચાવ કરેલાં

વૃદ્ધિ=વધારો

તગાવી=ખેડુતપાસે ખેતી

કરવાનું સાધન ન

હોવાથી સરકારે તેની

પાસે ખત લખાવી

લઈ જે નાણું અથ-

વા સાધન આગળથી

ધીરેલું તે

દુખળાં=અળ વગરનાં;

દુકાળીઆં.

(સંસ્કૃત દુર્ગળ ઉ-

અગ્રણી=આગેવાન

પરથી)

ઘાટ=જળાવનારી;

સોઆણી

સ્કોલરશિપ=વિદ્યાર્થીને

નાણાંની મદદ આ-

પવી તે

વરિષ્ઠ=કાયદા બાંધનારી

સાચી વડી મંડળી

બરડી થવી=વધારો થવો

શિલ્પગ્રંથી=તત્ત્વજ્ઞાન;

હરકોઈ વિષયના ધ્રમ

શોધવા સંબંધીનું

જ્ઞાન

અગ્રણી=આગેવાન

અગ્રણી=આગેવાન

પાઠ ૬૬ મો.

ભૂસ્તર વિદ્યા=પૃથ્વીનાં પડખોળ-
ખવાની વિદ્યા.

વેત્તા=જાણનારા

સમાવેશ=સમાસ

ઉદ્ભિજ્જ=વનરપતિ

કવચ=ઢાંકણ

પોપડો=ઉપરનું પડ

અનુમાન=અટકળ; ધારણા

અંશ=ભાગ [પૃષ્ઠ=ઉપરનું પડ

પાઠ ૬૭ મો.

સુએજ=રાતા સમુદ્ર ને ભૂમધ્ય

સમુદ્ર વચ્ચે નહેર છે એ પહેલાં

સયોગીભૂમિ હતી સને ૧૮૬૯

માં એ નહેર ખુલ્લી મુકાઈ

ટાપર } એશિઆઈ તુર્કસ્તાનમાં

સીડન } શહેર હતાં એમાં પ્રથમ

પાલેસ્ટાઈન=એશિઆઈ તુર્કસ્તાનનો

નૈઋત્ય ભાગ એ ખ્રિસ્તી લોકોનું
પવિત્ર સ્થાન છે.

પોઠો=પીઠપર માલ બર્થો હોય
એવા વણજારાં બળદોનાં ટોળાં
ખુશ્કી=જમીન માર્ગ
રૂમી=રોમના રહેવાશી
અલેક્ઝાન્ડ્રિયા=એ મિસરમાં
બંદર છે.

રમનાં=એશિયાઇ તુર્કસ્તાનના
એશિયામૈનરનું મુખ્ય શહેર છે.
અસરા=એશિયાઇ તુર્કસ્તાનમાં
યુક્રેતિસ નદીને કાંઠે બંદર છે.
ટ્રેબિઝાંડ=કાળાસમુદ્રને કાંઠો મોટું
બંદર છે(એમાં સુતરાઉ કાપડ

પર રાતો રંગ સારો ચઢાવે છે)
છનોઆ=છટાલીમાં એજ નામના
અખાત ઉપર બંદર છે.
ધાટ=પર્વતમાંથી જવા આવ-
વાના રસ્તા

સફળ થયા=પાર પડ્યા; ફાવ્યા
સોઈ=સવડ

પાઠ ૬૮ માં.

પ્રસંગ=લાગ; વખત
કેરો=મિસરની રાજધાનીનું શહેર
નીલ નદીને કાંઠે છે.
પ્રવેશ કર્યો=દાખલ થયો.
ખેદીવ=મિસરનો રાજા

સવાલ—મુંગાઈથી એડન જળ માર્ગે કેટલાક મૈલ દૂર છે ?
એ શહેર અંગ્રેજ સરકારના તાગ્યામાં કયા સનમાં આવ્યું ? એડનથી
સુએજ બંદર કેટલા મૈલ દૂર છે ? સુએજની નહેર કોણે ખાંધવા
માંડી અને તે કયારે પુરી થઈ ? એ નહેર બાંધતા કેટલો ખર્ચ
થયો ? એ નહેરની લંબાઈ પહોળાઈ કેટલી છે ?

પાઠ ૬૯ માં.

પોર્ટ=બંદર
બેગવાઈ=વખત; તક
ખ્રિડિસી=છટાલીમાં બંદર છે.
આર્સેન્સ=ફાન્સમાં બૂમધ્વ સમુદ્ર

કાંઠે બંદર છે.
વમળ=પાણીમાં થતાં કુંડાળાં;
ભમરા
સાર્ડિનિયા=એ છટાલીમાં બેટ છે
કાર્સીકા=એ ફાન્સમાં બેટ છે.

ખોનીફીશીઓ=એ ઇટાલિમાં સાર્ડી-
નિઆ ને કાર્સીકાની વચ્ચે
સામુદ્રધુની છે.

કાલ=ફ્રાન્સમાં શહેર છે

જુઆલ્ટર=એ એન્ નામની સામુ-
દ્રધુની પર ઘણો મોટો કિલ્લો છે
(એ સને ૧૭૦૪માં અંગ્રેજ
સરકારના તાબામાં આવ્યો)

ખેચેની=અસુખ

પ્લીમથ=એ ઇંગ્લાંડમાં નૌકાસેનાનું
સ્થળ છે.

ખીચીહુડ=એ ઇંગ્લાંડમાં બુથિર છે

ડોવર=એ ઇંગ્લાંડમાં શહેર છે.

ટેમ્સ=એ ઇંગ્લાંડમાં નદી છે (એ
નદી પર લંડન શહેર છે.)

વિલાયત જવાના રસ્તા—(૧) પહેલાં પોર્ટુગીઝ, અં-
જ, ફ્રેંચ વગેરે આટલાંટિક મહાસાગરમાં થઇ કૅપ આફ ગુડ હોપ
ઓળંગી હિંદી મહાસાગરમાં થઇ હિંદુસ્તાન જતા હતા. આ રસ્તે
વિલાયતથી હિંદુસ્તાન આવતા વાણુ મહિના લાગતા; હાલમાં એ
સિવાય ખીજા ચારે રસ્તા નીકળ્યા છે. (૨) મુખાઇથી આગખો-
ટમાં ખેસી અરબી સમુદ્રમાં થઇ એડન ઉતરે ને ત્યાંથી લાલ સમુ-
દ્રમાં થઇ મુએજની સામુદ્રધુની આગળથી મિસરમાં અલેક્ઝાંડ્રિઆ
બંદરે ઉતરે છે. અલેક્ઝાંડ્રિઆથી ચાર રસ્તે જવાય છે. (૧) અલેક્ઝાંડ્રિઆથી
આગખોટમાં ખેસી ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં માલ્ટાખેટ આગળ
થઇ જુઆલ્ટરની સામુદ્રધુનીમાં જાય, પછી આટલાંટિકમાંથી પોર્ટુ-
ગાલ, સ્પેન અને ફ્રાન્સને કિનારે કિનારે ચાલી ઇંગ્લિશ ચાનલમાં
સાધામ્પટન બંદરે ઉતરે. એ રસ્તે જતાં ૨૬ દિવસ લાગે છે. (૨)
અલેક્ઝાંડ્રિઆથી માલ્ટા ખેટ આગળ થઇ ફ્રાન્સના માર્સેઇલ બંદરે
ઉતરે ને ત્યાંથી આગખાડીમાં ખેસી ડોવર જાય એ રસ્તે જતાં ૨૧
દિવસ લાગે છે. (૩) અલેક્ઝાંડ્રિઆથી ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં અને ત્યાંથી
આટલાંટિક સમુદ્રમાં થઇ વેનિસ બંદરે ઉતરે ત્યાંથી આગખાડીમાં

બેસી ઇટાલી, સ્વિટ્ઝર્લૅન્ડ, જર્મનીમાં થઈ ફ્રાન્સના કાલે બંદરે ઉતરે અથવા બેલિજમના ઓસ્ટેન્ડ બંદરે ઉતરે અને ત્યાંથી આગખોટમાં બેસી ડોવર કે લંડન જાય એ રીતે જતાં ૧૯ દિવસ લાગે છે. (૪) અલેક્ઝાંડ્રિઆથી બ્રૂમધ્ય સમુદ્રમાં થઈ ઇટાલીને પૂર્વ કાંઠે ખ્રિડિસી બંદરે ઉતરે, અને ત્યાંથી આગખોટમાં બેસી બોલોના, મિલાન અને સ્વિટ્ઝર્લૅન્ડમાં થઈ ફ્રાન્સમાં કાલે બંદરે અથવા બેલિજમમાં ઓસ્ટેન્ડ બંદરે ઉતરે; પછી ત્યાંથી આગખોટમાં બેસી ડોવર કે લંડન જાય. આ રસ્તે જતાં ૨૬ દિવસ લાગે છે. વિલાયતની ટપાલ તથા ધણીખરા ઉતારિઓ આ રસ્તે જાય છે.

પાઠ ૭૦ માં.

આર=દરીઆનું મુખ; બંદર.
 ખ્રિજ=પૂલ
 ખ્રિટિશમેટ=ગ્રેટબ્રિટન અને આ
 યર્લૅન્ડ બેટ
 સમૃદ્ધિ=દોલત
 ચોડા=પહોળા
 પીલા=ફણગા
 હિંસારી=હિંસા કરનાર; હિંસક
 માવજત=સંભાળ; ખરદાસ
 આનિટ=એક જાતનો દાણાદાર
 પત્થર.
 સુષકતા=એકખાધ.
 આરંભ=શરૂઆત; ઉત્પત્તિ

પાઠ ૭૧ માં.

રાજપદ્ધતિ=રાજ ચલાવવાની રીત
 પાર્લામેન્ટ=ઇંગ્લૅન્ડની રાજકીય
 સભા (સાધારણ લોકોની, અમી
 રોની અને રાજાની સભા મળીને
 પાર્લામેન્ટ કહેવાય છે)
 ઉમરાવ=લૅડીસ
 ઉમરાવની સભા=હાઉસ ઓવ-
 લૅડીસ
 હાઉસ=સભા
 કોમન્સ=સાધારણ લોક.
 રૈયતની સભા=હાઉસ ઓવ કોમન્સ
 ધર્માધ્યક્ષ=(ધર્મ+અધિ+અક્ષ=
 આંખ)=ધર્મ ગુરુ.(ઇંગ્લેન્ડમાં બીશપ
 અને મોટા ગુરુને આર્ય બીશપ

કહે છે.)

હસ્તક=હાથમાં; તાપ્તામાં

પ્રિવિકૌન્સિલ=એ નામની ઇંગ્લાંડમાં

સૌથી મોટી કોર્ટ છે.

મંત્રિમંડળ=પ્રધાનમંડળ; કેબી-

નેટ કૌન્સિલ

કોમન્સની સભામાં મુખ્ય એ

પક્ષ છે, ૧) લિયર=રૈયતનાં

લાભમાં રહેનાર) કોન્ઝર્વેટીવ=

રાજ્ય હકમાં રહેનાર. એટોપીમાં

જે પક્ષના વધારે મત આવે તે

પક્ષનો વડો પ્રધાનપદ ધારણ કરે

છે. પ્રથમ કોઈ કાયદો કરવો હોય

તો રૈયતની સભામાં મુકાય છે તે

ત્યાં ત્રણ વાર પસાર થઈ અમી-

રોની સભામાંથી કેબીનેટમાં જાય

છે તે કેબીનેટવાળા પછી રાજની

સહી માટે મોકલે છે પાર્લામેન્ટમાં

કોમન્સની સભાનું જોર વધારે છે.

વિલાયતમાં કાયદાનું માન ધણુંજ

છે રાજ પણ કાયદા વિરુદ્ધ ચાલે તો

શિક્ષાપાત્ર ગણાય છે. આગળ ઇ.સ.

૧૬૪૯માં પહેલા ચાલસને તથા બી-

જા જોન્સરાજને ૧૬૮૮માં રૈયત

વિરુદ્ધ રતવાથી સજા ખમવી પડે

હતી. ઇંગ્રેજ કાયદામાં હાલ એવી

કહેવત ચાલે છે કે 'રાજા કદી

ચુનો કરતાજ નથી' એની

મતલબ એ છે કે રાજાના હુકમથી

કોઈએ કાંઈ ખોટું કામ કર્યું હોય

તો તેની સજા રાજાના તરફનો હુ-

કમ માનનાર અમલદારને થાય છે,

પણ રાજા તે બાબત- જોખમદાર

નથી કારણ કે રાજાનું કહેવું કા-

યદા વિરુદ્ધ છે કે કાયદા પ્રમાણે

છે તે અમલદારે સમજવું જોઈએ.

આવા સારા કાયદાને લીધે ઇંગ્લાંડ-

નો કાયદો બીજા દેશ કરતાં વ-

ખણાય છે. એથી લોકોના જન-

માલનું બરાબર રક્ષણ થાય છે,

લોકોની આબાદી વધે છે. વેપાર

રાજગાર વધે છે, કોઈનાથી જુ-

લમ થતો નથી અને તેથી ચઢ-

તી હાલતમાં આવે છે.

પાઠ ૭૨ માં.

ફ્રાન્સ-એ યુરોપમાં ઇંગ્રેજોના

ની દક્ષિણમાં દેશ છે.

છાછર=ચોડા ઉંડાં

ધાડી=વધારે; બીચ

ફળદ્રુપ=રસાળ

મોર=આંબા આમલી વગેરેનાં ફૂલ

મધમધાટ=મહેક બહેક

ઢાળાવ=ઢાળ

લેઓન્સ=ડ્રોન ને સોન નદીના સં-

ગમપર બીજા નંબરનું શહેર છે.

ધનાઢય=પૈસાદાર

ફાંક=ફાન્સ દેશનો પોણા રૂપિયા-

ની કિંમતનો રૂપાનો સિક્કો

દશાંશ=જે અપૂર્ણકના છેદ દશ,

સો, હજાર એમ દશના દશગણા

હોય તે.

સેનેટ=સ્વતંત્ર સંસ્થાનની રાજકાય

ઉપયુટી=મદદગાર

[સલા

પ્રેસિડન્ટ=અધ્યક્ષ; પ્રમુખ

સંમતિ=(સં+મતિ)=સલાહ

ચરમાર=લડાઈના વદાણનો કાફલો

પાઠ ૭૩ મો.

અધોર=ધણાજ મોટા

કલણુ=જે પાણીવાળી જગામાં

પગ ઉંડા ઉતરી જાય છે તે;

ખુચી જવાય એવી જમીન

સરાસરી=સરેરાસ

કવાસ=જળ; મધ, અને મીઠું

મેળવીને તેનું પાણી કરે છે તે

મોસ્કો=મોસ્કવા નદીપર રશિયા-

ની રાજધાનીનું શહેર હતું

પ્લાટિનમ=એક જાતની ધાતુ

સેન્ટપીટર્સબર્ગ=રશિયાની રાજ-

ધાનીનું શહેર એ નીર્વા નદીપર છે.

એક સત્તાક=એકની સત્તાવાળું

સલાહ—ક્ષેત્રફળના પ્રમાણમાં પહેલા, બીજા અને ત્રીજા નંબરનું રાજ્ય ગણાવો. વસ્તીના પ્રમાણમાં પહેલા બીજા અને ત્રીજા નંબરનું રાજ્ય ગણાવો. રશિયાના રાજ્યના મુખ્ય કેટલા ને કયા કયા ભાગ છે? યુરોપખંડમાં સૌથી મોટામાં મોટી નદી, મોટામાં મોટું મીઠા પાણીનું સરોવર અને મોટામાં મોટું ખારા પાણીનું સરોવર કયું છે? રશિયાઈ એશિયાના ભાગ ગણાવો. રશિયામાં કયા કયા પર્વતો છે અને તેમાં શેની શેની ખાણો છે? કેરોસીન

તેલ ક્યાંથી નીકળે છે ? બાકુથી બાતુમ કેરોસીન લઈ જવા માટે
શી ગેઠવણ કરી છે ? રશિયાની હાલની રાજધાનીનું શહેર કયું
છે ? અને જુની રાજધાનીનું શહેર કયું હતું ? રશિયાના રાજ્યને
શું કહે છે ? રશિયાના રાજ્યના ઇતિહાસનો આરંભ કયારથી થયો ?

પાઠ ૬૪ મો.

બાબલીન=એ એશિયાઈ તુર્કિસ્તાનમાં શહેર છે (એમાં સિકંદર
ઇ. સ. પૂર્વે ૩૨૩માં મરણ
પામ્યો હતો)

ઉદય પામી=ચઢતીમાં આવી

અસ્ત થયાં=નાશ પામ્યાં

આમિનિઅન=આમિનિઆના

રહેવાસી

બર્ખર=બર્ખરી સંસ્થાનના રહેવાસી

ક્રાસ્ટ ટિનોપલ=ક્રાસ્ટન્યુલ

લાદીને=નાખીને

બેદાના=એક ભતની આંધળી

કમાવેલાં=પકવેલાં

સર્વોપરી=(સર્વ+ઉપરી)=અધાથી

ચઢીઆતું

ઉરમિઆ=એ ધરાનમાં સરોવર છે

સંત=સાધુ; ત્યાગી; વેરાગી.

પરસેપોલીસ=પારસીપુરી

શિરાજ=ધરાનમાં શહેર છે એમાં

સાદી અને હાજી નામે કવિ
જનમ્યા હતા.

આયાત=પરદેશથી આવતો માલ

નિકાસ=પરદેશ જતો માલ

તહેરાન=ધરાનની રાજધાનીનું
શહેર છે.

ઝરથેસ્ત=પારસી ધર્મ સ્થાપનાર

પાઠ ૬૫ મો.

ક્ષેત્રફળ=ક્ષેત્રાંશ અને પહોળા-
ઇનો ગુણાકાર

બોડા=ઝાડપાન વગરના

પુરાં=પુરતા; બેધએ તેટલા

જમાનો=જુગ

ધાધરો=ધેરવાળો ચણીઓ

ભૂપણુ=શણુગાર

પેકીન=એ ચીનની રાજધાનીનું
શહેર છે.

ધરડા વરડા=પૂર્વજો; બાપદાદા

કારીઆ=એ ચીનમાં દ્વીપકલ્પ છે

નવાસવા=અજાણ્યા

પંક્તિ=વર્ગ.

નિપુણ=હોશિયાર

ટોકિઓ=યદો; જાપાનની રાજધાનીનું શહેર છે.

પાઠ ૭૬ મો.

દ્રવ્ય=પદાર્થ

વાસ્તવિક=ખરેખર

સ્પષ્ટ=ખરાબર

અવકાશ=ખાલી જગા

સિદ્ધ=સાબીત

સ્થાયી=કાયમ

સંબંધાકર્ષણ=(સંબંધ+આકર્ષણ)

=પદાર્થના પરમાણુ એક

બીજાને ખેંચી રાખે છે તે.

સમુદ=જથો

સવાલ—દુનિયાની વસ્તુઓ જોતાં તેના કેટલા મોટા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા? દ્રવ્યના ત્રણ વર્ગ શાને લીધે પડ્યા? દ્રવ્યના ત્રણ રૂપમાં ફેર થવાનું કારણ સમજવો.

પાઠ ૭૭ મો.

અભેદપણું=જુદા ન પડવાપણું

છલાછલ=માથોમાથ

મુદ=ટીપું

પરમાણુ=કોઈ પણ વસ્તુનો અત્યંત ઝીણો ભાગ

છિદ્રાણુ=(છિદ્ર+આણુ)=કાણાવાણું

સંકોચન=સંકડાઈ જવું

રૂપાંતર=જુદાં જુદાં રૂપ

જડ=ચેલ વગરનું

અદૃશ્ય=નહિ દેખાવું; ગુપ્ત

બાષ્પ=ખાફ; વરાળ

જડત્વ=જડપણું; પોતાની મેજે

હાલે ચાલે નહિ તેવું

સ્થિતિસ્થાપક=(સ્થિતિ=હાલત=

અસલ રૂપ+સ્થાપક=સ્થાપનાર)

અગાડની સ્થિતિમાં આવનાર.

સવાલ—પદાર્થમાં સાત સામાન્ય ગુણો છે તે કયા કયા?

પાઠ ૭૮ મો.

સમતોલપણું=સરખાપણું

સ્થળાંતર=(સ્થળ+અંતર)=જગા-

માં ફેર

સ્થિરતા=કાયમપણું

ઉપાધિ=કારણ

અવકાશ=પોલાણ; ખાલી જગા
વિકાર=ફેરફાર
ખાણ=ખદારની
ગતિમાન=ગતિવાળું, ગતિમાં હોય

તેવું
અવસ્થા=હાલત
વલણુ=ધ્રુવ

સવાલ—બળદનું સમતોલપણું દાખલો આપી સમજાવો.
પદાર્થો સ્થળાંતર થવાનું કારણ સમજાવો.

પાઠ ૭૯ મો.

ઢાળ=ઢોળાવ; સરખી ઢાળ પડતી
સપાટી.

ટોટો=ખોટ
સાકું=અદ્ભુત; અવેજ
યાંત્રિક=યંત્રનો

અર્થાત્=મતલબ કે

સવાલ—દાદરો, સીડીઓ અને ડુંગરના રસ્તા એ કયા યંત્રના
સાદાં રૂપાંતર છે? ઢાળ શી રીતે બને છે? ઢાળમાં ઉંચાઈ વધે
તેમ લાભ ઓછો થાય કે વધારે? ઢાળમાં કેટલી રીતે બળ લગડાય
છે અને કદ કદ? જ. એ રીતે લગડાય છે. ૧) ઢાળની સમાંતર
દિશામાં ૨) પાયાની સમાંતર દિશામાં. બળમાં લાભ કયારે વધારે
અને કયારે ઓછો થાય? ઢાળ વિષે કયો નિયમ યાદ રાખવા જોવો?

પાઠ ૮૦ મો.

ફાચર=પોયા આગળ જોડાઈ ગએ-
લા એ ઢાળવાળો કકડો.

પેચ=ફેર; રફ

સ્થાયી=કાયમ

વકાસ=ફાટ

ગોદી=ખાંધેલી ખાડી; વહાણ સ-
મારવાની જગા

મરોડી=ફેર

આંસ=ધરી

દુમકલાસ=એ નામનું યંત્ર (એ-
ધરના થાંભલા ઉંચકવા વગેરે
કામમાં વપરાય છે)

પસિઆર=ખીલી ધાલવાનું નાકું

અન્ય=બીજા

વા=અથવા

નર=ખીલીના દોરા

કાચર વિષે સમજ—પાયા આગળ જોડાઈ ગયેલા બે ઢાળને કાચર કહે છે એમાં બે ઢાળ એકઠા મળેલા હોય છે. કાચરની લંબાઈ તે ઢાળનો પાયો છે. સુચાર, લાકડા કાઢનાર વગેરે વાંસલો, કુહાડી અને છીણી વગેરે વાપરે છે તે કાચર છે. તેના પર ખેંચાણ કે દબાણ કરવાથી બળ લાગતું નથી, પણ ઉઘેથી ધા માર્યાથી બળ લાગે છે. એવા આકારથી પાણી કાપવું સહેલું પડે છે, તેથી જ હોડી, વહાણ, પક્ષીની પાંખ, માછલાં વગેરેનો આકાર કાચર જેવો કરેલો છે.

પેચ વિષે વિશેષ સમજ—પાયાને સમાંતર બળ લગાડેલા ઢાળને પેચ અથવા ફેર કહે છે; અંગ્રેજીમાં એને સ્ક્રૂ કહે છે. પેચ ચોપડીઓ, ગાંસડીઓ વગેરે દાખવાના ઉપયોગમાં આવે છે.

સાર—અધી યાંત્રિકશક્તિઓમાં આ નિયમ ખાસ યાદ રાખવાનો છે કે, “અંતરમાં જેટલો ટોટો થાય છે તેટલો બળમાં લાભ મળે છે.”

પાઠ ૮૧ મો.

ગુરુત્વાકર્ષણ=(ગુરુત્વ=મારેપણું+
આકર્ષણ=ખેંચાણ)=પૃથ્વી ભાર-
ના પ્રમાણમાં બધા પદાર્થોને
ખેંચે છે તે

આકર્ષણ=(આ=મર્યાદા+કર્ષ
ખેંચવું+અન)=ખેંચવું તે;
ખેંચાણ=આકર્ષણ. એ મુખ્ય પાંચ
જાતના છે. ૧) ગુરુત્વાકર્ષણ

૨) સ્નેહાકર્ષણ ૩) કેશાકર્ષણ ૪)
લોહચુંબકાકર્ષણ ૫) વિદ્યુતાકર્ષણ
કેશાકર્ષણ=લગડાની કોર પાણીમાં
બોળીએ છીએ ત્યારે ઉઘે પણ
લુંગડું બિંબાય છે તે

તત્ત્વવેત્તા=તત્ત્વજ્ઞાની
નિરીક્ષા=ધારીતે જોવું તે
ચાંપનો કાંટો=કાટલા વગર તોળી
શકાય એવો કાંટો

ઉપયોગી સાર—મધી વસ્તુઓને આકર્ષણ એ પ્રમાણમાં લાગે છે. ૧) રજકરણના પ્રમાણમાં. ૨) અંતરના પ્રમાણમાં. રજકણનું સમ પ્રમાણ એટલે રજકણ ઓછા તેમ આકર્ષણ ઓછું; અને અંતરનું વ્યસ્ત પ્રમાણ એટલે અંતર વધારે તેમ આકર્ષણ ઓછું, ને અંતર થોડું તેમ આકર્ષણ વધારે છે. પૃથ્વી પર હવા, ધસારો વગેરે નડવાથી આકર્ષણ બરાબર જણાતું નથી. ધુમાડો, વરાળ વગેરે ગુરુત્વાકર્ષણ તોડીને ઉપર ચઢે છે તેનું કારણ એ છે, કે હવા પર વધારે આકર્ષણ થવાથી તે ચારે તરફ દબાણ કરી નીચે આવે છે, ને ધુમાડો વગેરે હલકા હોવાથી તેના પર તરે છે. મતલબ કે હવા તેને ટેકવી રાખે છે. જો હવા ન હોય તો ધુમાડો, વરાળ વગેરે નીચે જ પડે. ઉપર ગુરુત્વ આકર્ષણનો નિયમ કહ્યો છે તે ન હોત તો પૃથ્વીના પૃષ્ઠ ઉપરના મનુષ્યો, પ્રાણીઓ, પથરા, ધરો, નદીઓ, સરોવરો અને મહાસાગર હોષ શક્તિ જ નહિ. પૃથ્વી પણ ગુરુત્વાકર્ષણના નિયમને લીધે જ પોતાની સ્થિતિમાં રહેલી છે. આકર્ષણની શોધ સર એસાક ન્યુટન નામના ઇંગ્લાંડના એક વિદ્વાન કરી છે. એ વિદ્વાન ઇ. સ. ૧૬૪૧થી ૧૭૨૭માં થઈ ગયો.

પાક ૮૨ એ.

ગુરુત્વમધ્યખિંદુ=ભારની વચ્ચેનું ઠેકાણું; હરકોઈ પદાર્થના જે ઠેકાણાને ટેકા દીધાથી તે પદાર્થ બરાબર તોળાય તે ઠેકાણાને તેનું ગુરુત્વ મધ્યખિંદુ કહે છે. ગુરુત્વ મધ્યખિંદુ પદાર્થની વચ્ચે જ હોય એમ નથી; પણ

ભારની વચ્ચે હોય છે.

ગુરુત્વરેખા=પદાર્થના મધ્યખિંદુથી પૃથ્વીના મધ્યખિંદુ સુધી દોરેલી જે લીટી તે (પદાર્થના સ્થિર રહેવાનો અને પડવાનો આધાર એના પર રહેલો છે)

સમતોલ=સરખો ભાર

સાર—ગુરુત્વમધ્યમિંદુ પદાર્થની વચ્ચેજ હોય છે એમ નથી. પણ બારની વચ્ચે હોય છે. પદાર્થના સ્થિર રહેવાનો અને પડવાનો આધાર ગુરુત્વરેખાપર રહેલો છે. જે ગુરુત્વરેખા પાયામાંથી ખમી જાય તો પદાર્થ પડી જાય છે, ને પાયાની વચ્ચે હોય ત્યાં સુધી પડતો નથી. મલ્લ, કુસ્તી કરનાર પગ પહોળા રાખે છે તેનું કારણ એજ છે કે ગુરુત્વરેખા પાયાની વચ્ચે રહે.

પાઠ ૮૩ મો.

ધ્વનિ=અવાજ; નાદ

ઇન્દ્રિયભોષ=ઇન્દ્રિયને જ્ઞાન

લોલક=લટકણુ

એશ=(એ+શક) નક્કી

પડ્ધો=સામે અવાજ; પ્રતિધ્વનિ

તરંગો=મોજાં

ગુચ્યવણુ=અવધડ; અગવડ

સવાલ—અવાજ એટલે શું તે સમજાવો. મોજાં શી રીતે ઉમળ થાય છે તે દાખલો આપી સમજાવો. અવાજ બધી દિશામાં સંભળાવાનું કારણ શું? અવાજને ગતિ કોણ આપે છે? અવાજ દર સેકન્ડે કેટલા ફુટ ચાલેછે? અવાજ કાને શા કારણથી સંભળાયછે?

પાઠ ૮૪ મો.

ઉચ્ચતા=(ઉચ્ચ=ઉનું ચવું+તા)=ગ
રમી

ધ્વનિ=ધ્વજો હડો અને પાતળો વાયુ

રમી પદાર્થ

ધટ=ઝડો

પ્રકાશિત=(પ્રકાશ+ધટ)=તેજસ્વી

ત્વરા=ઝડપ

પ્રત્યેક=(પ્રતિ+એક)=દરેક

મોજાં=તરંગો

ગતિ=ગળિ; શક્તિ

અવકાશ=એ જગા વચ્ચેનું છેદું

પસરે=ફેલાય

સહજ=થોડી મહેનતે

આણુ=રજકરણુ

પ્રતિસારક=છટું પાડનાર

મતોરંજક=આનંદકારક

વિરંગી=(વિ+રંગ+ધ)=તરેહ તરે-હના રંગવાળું

જ્યોતિ=દીવાની સળગતી વાટ-

પાઠ ૮૫ મો.

વાહક=લઘ જનાર; લેનાર

મંદવાહક=(મંદ=ધીમું+વાહક=લેનાર)=ધીમે ધીમે ગરમી લઘ જનાર

મધાર્ક=દારનો અર્ક

સંસર્ગ=સંબંધ

બ્રમણુ=ભટકવાપણું

ઉષ્ણતાનયન=રજકણોને સાથે લઘને ગરમીનું પસાર થવું

ઉષ્ણતાવહન=રજકણોમાં થઈને ગરમીનું પસાર થવું

આંદોલન=(આંદોલ=ડોલાવવું+

અન)=હાલ્યા કરવું તે; ગતિ

પાઠ ૮૬ મો.

દ્રાવણુ=ઝોગાળવું

દ્રાવણુખિંદુ=ઝોગાળવાની હદનું ખિંદુ

આંદોલી=હાલી

કૃત્રિમ=ખનાવટી.

અભ્યાસ=મનન; અધ્યનન

ઉષ્ણતાખિંદુ=ગરમીનું ખિંદુ

નિકટ=પાસે

કોલોનવોટર=એક જાતની અંગ્રેજી દવા

સવાલ—સેટિથ્રેડ ઉષ્ણતામાપક યંત્રમાં બરફ, સીસું, રૂપું તથા સોનું કેટલે અંશે ઝોગાળે છે? બરફનું પાણી થતી વખતે ઉષ્ણતામાપક યંત્રપર ગરમીની અસર શા માટે જણાતી નથી? તે ગરમી કયા કામમાં ખપે છે અને તેને કેવી ગરમી કહે છે? વરાળની છુપી ગરમી સમજાવો. પાણીને સો અંશ ગરમ કરવાનો સહેલો પ્રયોગ કહો. કૃત્રિમ ઠંડી ઉત્પન્ન કરી પાણીનું બરફ કયા નિયમે ખનાવવામાં આવે છે તે કહો, અને તેનું કારણ સમજાવો. માથું દુખતું હોય ત્યારે કોલોનવોટરના અથવા ઠંડા પાણીના પોતા શા માટે મૂકે છે? કુળમાંનું પાણી શા કારણથી ઠંડું રહે છે?

પાઠ ૮૭ મો.

સ્વપ્રકાશક=(સ્વ+પ્રકાશક)=પોતા-
ની મેળે પ્રકાશનાર; જે પદાર્થમાં-
થી પ્રકાશ નીકળે છે તે જેવો
કે સૂર્ય, દીવો, અળતા પદાર્થ
વગેરે

પરપ્રકાશક=(પર+પ્રકાશક)=બી-
જના તેજથી પ્રકાશનાર; જેવા
કે ચંદ્રમા, કાચ, લાકડું, માટી
વગેરે.

સવાલ—અજવાળા ને ગરમીનું મોટું મૂળ કયું? આંધળા
માણસ શા માટે દેખી શકતા નથી? હરકોઈ પદાર્થ જેવાને માટે
કઈ કઈ ગુણ ચીજ જોઈએ? (તે પદાર્થ, અજવાળા ને આંખ.)
સ્વપ્રકાશક અને પરપ્રકાશક પદાર્થો ગણાવો. પ્રકાશ શાથી વ્યવસ્થિત
થાય છે? પ્રકાશનાં કિરણો સીધી લીટીમાં જાય છે એ વાત પ્રયોગથી
સાબીત કરો. અપારદર્શક પદાર્થનો આંખો શા માટે પડે છે તે
સમજાવો. છાયડામાં અને આપણા ઘરમાં પ્રકાશ જોઈ શકાએ
છીએ તેનું કારણ સમજાવો.

પાઠ ૮૮ મો.

ઘાડાઘ=જડાપણું; જડાઘ

અસમાનતા=(અ+સમાન+તા)=

સરાખાપણું નહિ તે

અનિયમિત=(અ+નિયમ+ઇત)=

નિયમ વગર

પરાવર્તનપામી=(પરા=પાછું+પ્રત
=વળતું+અન)=પાછો કેંદ્રાઘ

આંદોલન=દાઢવાની ક્રિયા

ત્વચા=ચામડા

જ્ઞાનતંતુ=(જ્ઞાન+તંતુ) શરીરમાં

ઝીણતાર જેવી મગજને ખબર

પહોંચાવનારી તસો; જ્ઞાનરજ્જુ

કિરણ=સીધી લીટીમાં પડતો

પ્રકાશ

તેજસ્વી=પ્રકાશિત

ભેદીને=અંદર પેરીને

વક્રીભવન=(વક્ર=વાંકું+ભવન=

થવું)=એક જાતના પારદર્શક

પદાર્થમાંથી બીજી જાતના પાર-

દર્શક પદાર્થમાં જતાં પ્રકાશ-

નાં કિરણ વાંકાં વળે છે તે

પ્રમાણ=માપ

વિદાહરણુ=દાખલો: દર્શન

બેશ=સારી

પ્રતિબિંબ=(પ્રતિ=સામું+બિંબ=

આકાર)=સામે આકાર

પૃષ્ઠ=પાશુ: પડ

હિંધી=અવળી; સામી

અસ્થિર=(અ+સ્થિર)=સ્થિર

નહિ તે

અસમાન=(અ+સમાન=સરખી)

સરખી નહિ તે

સવાલ—આરસી સુરજની સામી ધરવાથી આપણી મરજી પ્રમાણે કિરણો હરકોઈ દિશામાં શા કારણથી ફેરવી શકીએ છીએ ? આરસીમાંથી કિરણો શા માટે પરાવર્તન પામે છે ? અપારદર્શક પદાર્થનું પ્રતિબિંબ શા કારણથી પડતું નથી ? આરસીની સામે સીસાપેનની આણી ધરી પ્રતિબિંબ તરફ નજર ફરીએ તો શું માલમ પડશે ?

પાઠ ૮૯ મો.

અર્થાત્=મતલબ કે

વાસ્તવિક=ખરી

રેખા=લીટી

બહુધા=ઘણું કરીને

ક્ષિતિજ=પૃથ્વી ને આકાશ મળી

ગએણુ બતાવનાર લીટી

વસ્તુતઃ=ખરી રીતે

પાઠ ૮૯, ૮૮, ૮૯ નો સાર—અજવાળા તથા ગરમીનું મૂળ સુરજ છે. પ્રકાશનાં કિરણ વસ્તુઓપર પડે છે તે ત્યાંથી પાચા ફેંકાઈ આપણી આંખમાં પેસે છે તેથી હરેક વસ્તુએ આપણે જોઈ શકીએ છીએ. હરકોઈ પદાર્થ જોવાને માટે પદાર્થ અજવાળું અને આંખ એ ત્રણે જોઈએ. પ્રકાશનાં કિરણના ગુણ—(૧) પ્રકાશનાં કિરણ પરાવર્તન પામે છે. જે પદાર્થનાં પૃષ્ઠચળકતાં છે તે ઉપરથી પરાવર્તન ઘણું થાય છે તે ઝાંખા પદાર્થપરથી પરાવર્તન થોડું થાય છે. (૨) પાણી અને કાચ જેવા પારદર્શક પદાર્થમાંથી પ્રકાશ આરપાર જઈ શકે છે પણ અપારદર્શક પદાર્થમાં તેમ થતું નથી. કેમકે ત્યાંથી કિરણો પાછાં ફેંકાઈ બીજે રસ્તે ચાલ્યાં જાય છે. પ્રકાશતા કિરણ દબાતા જાય

તેમ સામેના પદાર્થનો ઓળો પડે છે. (૩) પ્રકાશનાં કિરણ એક જગાએથી બીજી જગાએ બહુ ઝડપથી જાય છે. પ્રકાશ એક સેકન્ડમાં એક લાખ ૮૬ હજાર મૈલ ચાલે છે. સૂર્યથી પ્રકાશને આવતાં ૮ મિનિટ લાગે છે. એની શોધ રીમર નામે ડેન્માર્કના ખગોળ-વેત્તાએ ઇ. સ. ૧૬૩૫ માં કરી. (૪) હીરા વગેરે ચળકતા પદાર્થોમાં પોતાનું તેજ નથી, પણ બીજાનું તેજ તેમના ઉપર પડીને તે બધું પરાવર્તન પામે છે; તેથી તે વધારે ચળકતા જણાય છે. પ્રકાશનાં કિરણ આપણા મોં ઉપર પડીને ત્યાંથી પરાવર્તન પામી આરસીપર પડે છે ને ત્યાંથી પાછા પરાવર્તન પામી આપણી આંખમાં પેસે છે, તેથી આરસીમાં આપણું મોં દેખાય છે. પ્રકાશના કિરણનો પતન કોણ=પડતી વખતનો ખુણો અને પરાવર્તન કોણ=પાછાં ફેંકાતી વખતે જે ખુણો થાય છે તે બરાબર હોય છે. ૫) પ્રકાશનાં કિરણ ત્રાંસી લીટીમાં જવાથી તેના આકાર સામેના પદાર્થ પર ઉઘા દેખાય છે તેનેજ લીધેજ પાણીમાં ઝાડની ટોચ નીચે અને થડ ઉચે જણાય છે. અથવા આરસીમાં જોઈએ તો ડાબો ભાગ જમણી તરફ અને જમણો ભાગ ડાબી તરફ દેખાય છે બીજાનું પરાવર્તન પામવાથી પદાર્થ મોટા પણ દેખાય છે. ૬) પ્રકાશનાં કિરણ વક્રીભવન પામે છે એટલે એક જાતના પારદર્શક પદાર્થમાંથીજ બાજુ જાતના પારદર્શક પદાર્થમાં જતાં પ્રકાશનાં કિરણ વાંકાં વળે છે. એજ કારણથી દીવાના કોડીઆમાં મૂકેલી સળી તથા પાણીમાં મૂકેલી લાકડી વાંકી જણાય છે. કારણ કે કોડીઆમાં જે સળી મૂકેલી છે તેમાંથી નીકળતાં કિરણ દીવેલની બહાર સમી લીટીમાં જતાં નથી પણ મરડાય છે તેથી સળી વાંકી જણાય છે વક્રીભવનથી નાના પદાર્થ મોટા દેખાય છે અને આંધેના પદાર્થ પાસે જણાય છે; સ્વ-

દમદમક વંત્રમાંથી અથવા દૂરબીનમાંથી જોતાં પદાર્થ મોટા તથા પાસે દેખાય છે તેનું કારણ વક્રીભવન થવાથી એમ દેખાય છે. વક્રીભવન થવાથી અજવાળાનાં કિરણનું પૃથક્કરણ થાય છે તે તેથી તેના સાતે રંગ જુદા જણાય છે.

પાઠ ૬૦ મો.

વિદ્યુત (વિવિધારે-વ્યુત-પ્રકાશવુ
+ત=જૂતકૃતનો પ્રલય=એકુ)
=પ્રાણી માત્રમાં જે શુભ બળ
રહેતું છે તે; વીજળી(એને અં-
ગ્રેજીમાં ઇલેક્ટ્રીસીટી કહે છે)

ગર=અંદરનો માવો; ગર્ભ

ધર્પણ=ધસારો.

ધર્પણ વીજળી=એ પદાર્થોને

ધસવાથી જે વીજળી ઉત્પન્ન

થાય છે તે

આકર્ષાય=ખેંચાય

સવાલ—ધર્પણ વીજળી એટલે તે શું તે પ્રયોગ કરી સમજવો. કયા કયા પદાર્થમાં વિદ્યુત શક્તિ ઉત્પન્ન થઈ શકે? કાચમાં વિદ્યુત વહેતી નથી તે પ્રયોગથી સાબીત કરો. વિરક્ત ગુણવાળી વિદ્યુત ઉત્પન્ન કરી બતાવો. વિદ્યુતનો ઉપયોગ કહો.

પાઠ ૬૧ મો.

દોઢાવતંગની વચ્ચેની ઝબી દોડી
ધનધોર=અધરાએકુ

લંગનાશ

વિદ્યુત્પ્રાદક=(વિદ્યુત+પ્રાદક)=જે-

માંથી થઈને વીજળી ઝટ વહી
શકે છે તે

સર્પાકાર=(સર્પ+આકાર)=સાપનો
જેવો ધાર

ધારણા=અટકળ; અનુમાન

ધ્વનિ=અવાજ

સવાલ—વાદળામાંની વીજળીને નીચે ઉતારવા માટે ફેંકલીને શી યોજના કરી? વાતાવરણમાં વીજળી ક્યારે ક્યારે હોય એ બાબત કંઈ નિયમ છે? વીજળી ક્યારે પડે છે? મોટી ઇમારતનો વીજળીથી બચાવ કરવાને શી યોજના કરેલી હોય છે? કેવા પદાર્થ પર વીજળી

પડવાનો સંભવ વધારે છે ? વીજળીનો ચમકારો પહેલો થાય છે ને ગર્જના મોડી સંભળાય છે તેનું કારણ શું ?

સાર—વીજળી કોઈ પદાર્થ પર પડીને નુકસાન કરે છે તેમ એનાથી લાભ પણ ધણા છે. ૧) હલકી ધાતુ પર કીમતી ધાતુ ચઢાવી શકાય છે. ૨) આગખોટો ચાલે છે. ૩) ભાંજેલા વહાણના ખોખાં દરીઆમાંથી ઉડાવી દે છે. ૪) પહાડ ફાડી રસ્તા બનાવે છે. ૫) લાખો ગાઉની ખખર ટુંક મુદતમાં પહોંચાડે છે. ૭) આગગાડી ચાલે છે, ૮) છખીઓ પડે છે. ૯) દીવા થાય છે. ૧૦) સંચા-ઓની મદદથી ચલાવાય છે. વગેરે વગેરે.

પાઠ દર મો.

લોહચુંબક=એ એક એવી જાતનું લોહું છે કે એની પાસે થોડે છેટે સોય વગેરે ખીણું સાધારણ લોહું ધરીએ તો તેને તે ખેંચી લઈ ખેંચતાની જોડે વળાગાડી દે છે.

હોકાયંત્ર=(હુકકો+યંત્ર)=વહા-

ણમાં દિશા જાણવાનો સંચો. (એની સોય હમેશાં ઉત્તર દિશા તરફ રહે છે)

નાવિક+(ના-વહાણ+ઇક)-વહાણ વડી; મુકાની; ટોલ

અન્યથા—(લોહ)ચુંબક લોહને નચવે (છે) (અને) ઉત્તર દિશામાં રાખે (છે) નાવિક હોકાયંત્રથી ખરેખર આશીશ દે (છે)

સમજાવતી—લોહચુંબક લોહને નચવે છે. અને (હોકાયંત્રની સોયને) ઉત્તર દિશામાં રાખે છે; માટે હોકાયંત્રથી વહાણવાળા ખરેખર આશીશ દે છે.

લોહકાંત=લોહને ખેંચનાર; લોહ-

ચુંબક

ચમકાણુ=એક જાતનું મોટાડી

સાથે મળી ગએલું લોહું

આકર્ષણ શક્તિ=ખેંચાણુ શક્તિ

ધુમરી=ચકરી

આલ=વાદળ

માલમ=કમાનના હાથ નીચેનો

અમલદાર

ઘર=ઘરકાંઈ વસ્તુ મૂકવા માટે

અંદરથી પોલી ને વસ્તુ તે

સવાલ—લોહાને ખેંચવાનો ગુણ શેમાં હોય છે? લોહાને આપણે એવો ગુણ આપી શકીએ છીએ તે પ્રયોગથી સાબીત કરો. લોહચુંબકના કયા ભાગપર ચુંબક ગુણ હોય છે? લોહચુંબકનો ગુણ કઈ દિશા તરફ વળી રહેવાનો છે? એ પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો. હોકાયંત્રની શોધ આજથી કેટલા વર્ષોપર થઈ અને ન્યારે એ યંત્ર નહોતું ત્યારે શી શી દરકતો પડતી હતી? હોકાયંત્રની રચના સમજાવો. જમીનપર વાપરવાનું હોકાયંત્ર અને દરીઆમાં વાપરવાનું હોકાયંત્ર એ બેમાં શું ફેર હોય છે?

પાઠ ૯૩ મો.

ઘટના=ખનાવટ

અદૃશ્ય=દેખાય નહિ તેવું ગુપ્ત.

વહેર=ઝીણો ભુકો

ક્રિયિત=જરા નેટલા; થોડા

દહન=સળગવું તે; બળવું તે

સંદ્રિય=(સ+દંદ્રિય)=દંદ્રિયવાળા

અંશ=ભાગ

સવાલ—હવામાં ઓકિસજન શા પ્રમાણમાં છે? હવામાં ઓકિસ જન પાંચમા ભાગ નેટલા છે તે પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો. હવામાં બીજું કયું મુખ્ય તત્ત્વ છે? નૈટ્રોજનનો ગુણ કહો. હવા કયા કયા બે મુખ્ય તત્ત્વના સંયોગથી બનેલી છે? હવામાં એ બે તત્ત્વ સિવાય બીજા કયો કયા પદાર્થો છે? પાણીની વરાળ શા પ્રમાણમાં છે? કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ શા પ્રમાણમાં છે?

પાઠ ૯૪ મો.

ઘટકાવયવ=(ઘટક=તત્ત્વ+અવયવ

=ભાગ)=તત્ત્વનો ભાગ

પેશી=ઝીણા તંતુ

તેજ્ય=એસિડ.

સોડાવોટર=(સોડા+વોટર=પાણી)
=સોડાવાળું પાણી

ઉચ્છવાસ=(ઉર્ત્=ઉચ્ચો+વાસ=

દમ કાઢવો તે) દમ મૂકવો તે.

પૂર્તી=પૂરણી

ઉત્કૃષ્ટ=ધણું સારું; શ્રેષ્ઠ

સવાલ—ઓક્સિજનના ગુણ તથા ઉપયોગ કહો. નૈટ્રોજનના ગુણ તથા ઉપયોગ ગણાવો. કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ શું શું મળીને બનેલો છે? કાર્બોનિક એસિડ વાયુ બનાવો, કાર્બોનિક એસિડ વાયુ હવા કરતાં ભારે છે તે તમે શાથી જાણ્યું? કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ કોને ફાયદો કરતા છે? પ્રાણીઓ શ્વાસમાં હવામાંથી શું લે છે તે શું બહાર કાઢે છે?

સાર—શીશીમાં દીવો બાળવાથી કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ ઉત્પન્ન કરી શકાય છે, એજ શીશીમાં જો આપણે દીવો મૂકીએ તો તે હોલવાઈ જાય છે. કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ એ ઝેરી હવા છે. પ્રાણીને તે કામનો નથી; પણ વનસ્પતિને તે ઘણો જરૂરનો છે; પ્રાણીઓ જો વાયુ લે છે તે ઓક્સિજન છે અને બહાર કાઢે છે તે કાર્બોનિક એસિડ ગ્યાસ છે. ઓક્સિજન વગર પ્રાણીઓ જીવી શકે નહિ માટે એને પ્રાણવાયુ પણ કહે છે. જો આપણે બરણીમાં ફેસ્ફરસ બાળીશું તો તેમાં ફેસ્ફરસ એસિડ બનશે અને તેમાંની હવામાંના નૈટ્રોજન તેમાં રહેશે. એ દહન ક્રિયાને મદદ કરતો નથી, અને એ જીવતાં પ્રાણીને ઉપયોગી નથી. વળી તેમાં ઉંદરો મુકવાથી તેઓ તરત મરી જાય છે. એમાં સ્વાદ અને વાસ નથી. ઓક્સિજન વાયુ એકલો લેવાથી નુકસાન થાય છે કારણ કે તે બહુ જલદ છે માટે તેને મંદ કરવાને નૈટ્રોજન ઉપયોગી છે. જો તમે સ્લેટપર ઉચ્છવાસ મૂકશો તો તે બીની થશે એ ઉપરથી જણાય છે કે હવામાં પાણીની

વરાળ છે. જે હવામાં પાણીની વરાળ ન હોય તો સધળી વનસ્પતિ સુકાઈ જાય અને પ્રાણીઓ મરી જાય અને લીધેજ વનસ્પતિ લીલી રહે છે. સુનામાં નવસાર મેળવવાથી એમોનીઆ ઉત્પન્ન કરી શકાય છે. વાતાવરણમાં(હવામાં)ઓક્સિજન, નૈટ્રોજન, કાર્બોનિક એસિડગ્યાસ, પાણીની વરાળ ને એમોનીઆ હોય છે. ૧૦૦ ભાગ વાતાવરણ (હવા)માં ૨૧ ભાગ ઓક્સિજન, ૭૮.૪ ભાગ નૌટ્રોજન અને ૬ ભાગમાં કાર્બોનિક એસિડગ્યાસ; પાણીની વરાળ, એમોનીઆ, અને ઝીણી રજ વગેરે હોયછે.

પાઠ ૯૫ મો.

કાળજી=કલેજી; પેટમાંનું જમણી તરફનું એક અંગ

બરોજ=પેટમાંની ડાબી બાજુની ગાંઠ; તક્ષી

મૂત્રપિંડ=ગુરદા; પેટમાં રહેલી પિશાબની ગાંઠ

ઉદર=પેટ

પ્રત્યક્ષ=બુઢી

પરોક્ષ=અદૃશ્ય; ગુપ્ત

પિત્તાશય=(પિત્ત+આશય=ઠેકાણું)

પિત્તને રહેવાનું ઠેકાણું; કાળજી

યકૃત=હૃદય; કાળજી

આંતરકું=પેટના ડાબા છેડાથી

ગાંડની કુલી સુધીની જે નળીમાં

નકું રહે છે અને જેમાંથી નકું

નીચે ઉતરે છે તે મળ નળી.

સ્તુમડો=રતાસ પડતો

કોષો=શરીરમાં પાંચ ઘર કહ્યા છે તે(પ્રાણમય, મનોમય, વિજ્ઞાનમય, આનંદમય, અજ્ઞમય.)

માતબર=ધાતું ને મેલું

પિત્ત=કાળજીમાં લોહીથી જુદો પડેલો પીળો પ્રવાહી પદાર્થ

હાર=પારણા; રસ્તા; કાણા

માંસરસ=માંસગોળમાંથી નીકળેલો રસ; જેમાંથી માંસ બને છે તે રસ

શકરા=ખાંડ; સાકર

ખેચેની=ઉદારી; અસુખ

ગંભીર=ભયંકર

પ્લીહા=બરોજ

અંતર્ગોળ=પોલી બાજુઓ

ગુરદા=મૂતપિંડો

રંગસીઆ=લાંબો વખત પહોંચે
એવા

પાઠ ૯૬ મો.

મુકાબલે=સરખામણીમાં

પ્રકાશમાન=(પ્રકાશ+માન)=તે-
જરવી

તેજેમય=પ્રકાશિત

તેજવરણ=યતેજ+આવરણ=ઢાંક-

સવાલ—પૃથ્વીથી સુરજ કેટલો આલો છે ? પૃથ્વીથી સુરજ કેટલો ગણો મોટો છે ? પૃથ્વીથી સુરજ જેટલા ગણો મોટો છે તેટલા ગણો ભારે છે કે નહિ ? અને નહિ તો તેનું કારણ શું ? સૂર્ય પોતાની ધરીનો એક ફેરો કેટલા વખતમાં ફરી વળે છે ? તે જવરણ સિવાય બીજા આવરણ છે કે નહિ અને છે તો તે કયા કયા ? રંગાવરણ રોનું અનેકું હાય છે ? મુકુટાવરણ રોનું અનેકું છે ? એ આવરણો દેખાતાં કેમ નથી ? એ આવરણો ક્યારે દેખી શકાય છે ?

પાઠ ૯૭ મો.

કળા=ચંદ્રબિંબનો ૧૬ મો ભાગ;
તેજ.

સૂર્યગ્રહણ=જ્યારે સૂર્ય અને પૃથ્વી એ બેની વચ્ચે ચંદ્ર આવે છે ત્યારે ચંદ્રની છાયા પૃથ્વી ઉપર પડવાથી પૃથ્વીના લોકોને સૂર્ય દેખાતો નથી.

જ્ય)પ્રકાશનું ઢાંકણ

રંગાવરણ=(રંગ+આવરણ)=રંગનું ઢાંકણ

મુકુટાવરણ=(મુકુટ=મુગટ+આવરણ)=કિરણોનું ઢાંકણ

અધાપિ=(અધ=આજ+અપિ=પણ)=આજ પણ; આજ સુધી; હજી સુધી

વિલક્ષણ=નવાઈ જેવા

(એ અમાસે થાય છે કેમકે તેજ દિવસે સૂર્ય ચંદ્ર અને પૃથ્વી એ ત્રણે સીધી લીટીમાં આવે છે સૂર્ય ગ્રહણ તથા જાતનું થાય છે ૧)ખગાસ; ૨) કંકણકાર, ૩) ખંડીત

ક્ષિતિજ=આકાશ અને પૃથ્વી મળી ગએલાની હદ બતાવનાર લીટી

અહણુ=(અહ=દેવું+અન=ક્રિયા

ખતાવનાર પ્રલય)=આકાશમાં
એક પદાર્થનો જાયો ખીન્ન
પદાર્થપર પડે છે ત્યારે તે ખીન્ન
પદાર્થનું અહણુ થયું કહેવાય છે
ધ્રુમકેતુ=પુછડીઓ તારો

પદ્માંશ=(પદ્મ=હ+અંશ=ભાગ)

સવાલ—ચંદ્રને પૃથ્વીનો ઉપગ્રહ શા માટે કહે છે ? પૃથ્વીની
આસપાસ કેટલા દિવસમાં એક ફેરો ફરી વળે છે ? ચંદ્રનો અર્ધોજ
ભાગ આપણને શા માટે દેખાય છે ? ચંદ્રની કળા સમગ્રવવા માટે
શો પ્રયોગ કરશો ? એ પ્રયોગ કરી બતાવો સૂર્યઅહણુ અને ચંદ્ર-
અહણુ થવાનાં કારણ કહો, ચંદ્ર પૃથ્વીથી કેટલે અંતરે છે ? ચંદ્રમાં
કરતાં પૃથ્વીનું વળન કેટલા ગણું છે ? પૃથ્વીપરપર જે પદાર્થ-
નું વળન ૬ શેર થાય તેજ પદાર્થ ચંદ્રમાં લઈ જવાથી તેનું
કેટલું વળન થશે અને શા કારણથી ? ચંદ્રને દુરખીનમાંથી જોવાથી
તેમાં શું શું દેખાય છે ? ચંદ્રમાં કેટલા દિવસનો દહાડો અને
કેટલા દિવસની રાત હોય છે ? આપણા જોવામાં જેવાં પ્રાણી અને
વનસ્પતિ આવે છે તેવાં પ્રાણી અને વનસ્પતિ ચંદ્રમાં કેમ જીવી
શકતાં નથી ?

પાઠ ૬૮ માં.

કક્ષા=સૂર્યની આસપાસ પૃથ્વીનો
ફરવાનો માર્ગ

મુખ્યઅહ=સૂર્યની આસપાસ ફર-
નાર અહ, એ આઠ છે. ૧)

છઠ્ઠો ભાગ

નિરીક્ષણુ=ધારી ધારીને જોવું

અવકાશ=ખાલી જગા (પકયંત્ર

સેટિગ્રેડ=સોઅંશવાળું ગરમી મા.

અમાસ=સંસ્કૃત અમાવાસ્યા ઉપર

થી (અમા=સાથે+વસ=રહેવું)

પૃથ્વી ૨) બુધ ૩) શુક્ર ૪) મંગળ
૫) ગ્રહસ્પતિ ૬) શનિ ૭) ચુરે-
નેસ ૮) નેપચ્યુન

ખગોળવેત્તા=(ખ=આકાશ+ગોળ
=ગોળા+વિદ્=જ્ઞાણવું+તા=

પાણી)=આકાશ સંબંધી જ્ઞાન
ધરાવનાર

અવગણના=(અવ+ગણના=ગણ-
તરી)=તિરસ્કાર

સવાલ—સૂર્યની આસપાસ કયા કયા ગ્રહો ફરે છે? અંદરના ને બહારના ગ્રહોનાં નામ દો. કયા બે ગ્રહો દેખાતા નથી અને શા કારણથી? કયા દેશમાં બુધને જોવાનું અધર્ષ છે? બુધ અને શુક્ર સૂર્યથી કેટલે દૂર છે અને તેઓ સૂર્યની આસપાસ કેટલા વખતમાં ફરી રહે છે? બુધનો અને શુક્રનો દિવસ કેટકેટલા કલાકનો છે? આપણી પૃથ્વીથી શુક્ર વધારેમાં વધારે ને ઓછામાં ઓછો કેટલો દૂર છે? આપણે ત્યાંની સાધારણ હવા કરતાં શુક્રની હવા શા કારણથી વધારે ગરમ હોવી જોઈએ? આપણી પૃથ્વીપર જેમ ઋતુભેદ થાય છે તેમ શુક્રપર થતા હશે કે નહિ?

કવિતાની સમજૂતી.

પાઠ ૪ થો.	શી=કેવી	સરિતા=નદી
કુદરતનું વર્ણન.	તરવર=(તર+વર)=મો- ટાં ઝાડ	મલિનતા=મેલાપણું; ગંદકી
દીસંત=દેખાય	અમૃત=મિઠાશ	સમાવતી=મટાડતી
મંગળકારી=(મંગળ+ કાર+ઈ) આનંદદાયક	ઝીલે=લે; ચાખે	શશી=ચંદ્ર
પરિતાપ=પરિ=ચારે	રસીયું=ઓપ ચઢાવ્યો	અંતર=મન
તરફથી=તાપ=હુઃખ)=	પરમ=મોટું	વિહારતો=ચાતો; મોજ કરતો
પુરેપુરું હુઃખ	શોભન=શોભાવનારું	લે'રી=લહેર; તરંગ
નિવારી=મટાડી	લોભન=લલચાવનારું.	પસારતો=ફેલાવતો
મધુર=મીઠી	લોચન=આંખ; નેણ	હરે=મધુર લે
કામળ=નાજીક; સુંદર	સ્વર=સૂર; અવાજ	

પુરણ=પુર	નાવિક=હોડીવાળો	ઓઢણ=ઓઢવાનું લુગડું
વાસીત+(વાસ+ઈતિ)=	સમે=વખત	બ્રાંત=શંકા
વાસવાળું, સુગંધી-	વાગેળતા=મેંમાં પાછું	શાંતિ=જપ
દાર	લાવી આવતા	ત્રાસ=ત્રીક
શ્રમ=થાક	કદીય=કદી	નિવાસ=રહેઠાણ
વિરામતાં=આરામ લેતાં;	શીંગડી=નાના નાળુક	સકળ=મધી
શાંત થતાં	શીંગડાં	રચના=શોભા
નાવડી=નાની હોડી	કંઠની=ગળામાંની	ઉચરતી=ખેલતી
ઉદર=પેટ	ગાજતી=વાગતી	કીરતી=વખાણ; સ્તુતિ
ધવળ=સફેદ; ઘોળું	પથિક=(પથ+ઇક) વટે-	કરતા=કરનાર (પરમે-
ખળખળ=ખળખળ	માર્ગ; રસ્તે જનાર	શ્વર

પાઠ ૪ થી. કુદરેતનું વર્ણન.

અન્યથા—જંગલ મંગળકારી દીસત, મનુષ્યના પરિતાપ નિવારી કામળ મધુર ચંદની શી ખીલે (છે!) સહુ તરવરે. અમૃતને ઝીલે (છે) (૧) બધું વનરૂપેરી રમે રસીયું (હોય તેવું) પરમ શોભન (તે) લોચને લોભન (કરનાર છે) મીઠો સ્વર કરતી જતી સરિતા મલિનતા (અને) તાપ સમાવતી, (૨) (નદીના) જળે ચંદ્ર તથા કીરણો રમતાં (જણાય છે. વળી) વિદ્યારતો શીતળમંદ પવન જળ મહીં ઝીણી લેંરી પસારતો જાય છે. તેથી શશી તણી છબી અંતર ઉછળે છે. (૩) (તે પવન) વન (નાં) ફૂલોની ઘણી સુગંધી હરે (છે) ને તે વડે તે વનને પુરણ વાસિક કરે (છે) દિવસના અતિશે શ્રમ પામતાં પશુ પંખી (લાં) છૂપી ગયાં (ને) વિરામતાં (જણાય છે.) (૪) નદી મહીં જળ કાપતી નાવડી (નો) સફેદ સદ અતિ પવને

કુદ્યો (છે) અરે એનું ઉદર વિશાળ હશે (તેથી) ખરે પવન વસ્ત્રથી
 ઢાંકી દીધી (છે)(૫) જળમાં ખળળ બહુ શબ્દ થતા; બહુ શ્રમથી
 નાવિક હાંફતા (હતા) સમો જતાં નદી તીરે ગાડી છુટી (છે તેના)
 ખળળ ખેસી શું ધાસ વાગેળતા ! (૬) કદીય વાંકડી (શીંગડી) ડાલતી
 (જળાયા) કંઠની ઘંટડી મધુર વાજતી (સંભળાય છે) પથિક બચતી
 શ્રાંત તજ નિરાંતે ઓડણુ તાણી (ને) સ્પર્ધ ગયા. (૭) અહીં શાંતિ
 નિવાસ કરી રહી (છે તેથી) અહીં તો જન ત્રાસ વિસરતા; આસકળ
 રળિઆમણી રચના (પોતાના) કરતાતણી કીરતી ઉચરતી. (૮)

સમજાવતી—જંગલ આનંદદાયક દેખાય છે. માણસોનાં દુઃખને
 મટાડી આ મધુર કામલ આંદની કેવી શોભી રહી છે ! બધાં જાડ
 અમૃતને ઝીલે છે અર્થાત્ ચંદ્રિકાને ધારણ કરે છે. (૧) બધું વન
 જાણે રૂપાના રસવડે (ચંદ્રિકાથી) રસી લીધું ન હોય ! મતલબ કે
 રૂપેરી આંદની પૂર્ણ પ્રકાશી રહી છે. એવું જે ઘણું શોભિતું તે આં
 ખને લલચાવનારું છે. અર્થાત્ આવી લલિત શોભા આંખમાં લાલ
 કિત્પત્ત કરે છે એટલે જાણે જોયાજ કરીએ એવી આંખને ઈચ્છા
 થાય છે મધુર અવાજ કરતી જતી નદી મેલાપણું (મેલ) અને તાજ
 શાંત કરતી. (૨) નદીના પાણીમાં ચંદ્રનાં કિરણ રમતાં જળાય છે,
 વળી મોજમાં વાતો ઠંડો ધીમે પવન પાણીમાં ઝીણા તરંગો હલા-
 વતો જાય છે તેથી ચંદ્રમાની છબી ઉછળતી હોયતી એવું આપણા
 મનમાં લાગે છે. (૩) તે પવન વનમાંના ફૂલોની ઘણી સુવાસ લઇ લે
 છે ને તેવડે તે (પવન) જંગલને પુરેપુરું સુગંધીદાર કરે છે. દિવસની
 ઘણી મહેનતથી થાકેલા પશુ, પખી ત્યાં છુપાઈ જઈને આરામ પામતા
 જળાય છે, (૪) નદીમાં પાણી કાપતી જતી હોડીને ધોળો સદ
 ઘણા પવનથી ફુલેલો જણાય છે, અરેએનું પેટ મોટું હશે તેથી ખરે-

ખર ઘોળા લુગડાથી તેને ઢાંકી દીધું છે. (૫) હોડીના ચાલવાથી) પાણીમાં ખળખળ ધણા શબ્દ થતા, અને ધણી મહેનતથી ખલા-સીઓ હાંફતા હતા; વખત થઇ જવાને લીધે નદી કિનારે ગાડી છુટી છે, તેના બળદ ખેરીને કેવા ધાસ વગોળે છે ! (૬) કદી તે બળદોની વાંકા શીંગડીઓ હાલતી જણાય છે અને ગળામાંની ધંટડી મધુર અવાજથી વાગતી સંભળાય છે, વટેમાર્ગીઓ ખીકતી શંકા છોડી દઇને નચિતે સોડ તાણીને સૂઈ ગયા છે. (૭) અહીંયાં શાંતિ (શીતળતા) રહેઠાણ કરી રહી છે તેથી અહીંયાં તો માણસ ખીક બૂલી જાય છે; આ બધી શોભાયમાન બનાવટ જાણે બનાવનારની [પરમેશ્વરની] આબરૂ બોલતી હોયની ! મતલબ કે પરમેશ્વરની અગાધ શક્તિનું જ્ઞાન કરાવતી હોયની ! (૮)

(રા. સા. મધુવંચરામ બળવંચરામ મુન્સફ એઓ સુરતના વીસનગરા નાગર પ્રાક્ષણ છે.)

પાઠ ૯ મો.
ઈન્ધર કેમ ખુશ
થતો નથી તે
બાબત.
પ્રસન્ન=ખુશ; રાજ
નવ=નાહ
કીરતન=ભજન; ગુણ
ગાન
અતીશે=ધણું; વધારે
તારે=તાહરે
ડાચાકૂટ=નકામી વાત-
ચીત

લવ=લાવરી; ગમે તેમ
બોલવું
પર=પારકી
નિંદા=બદ્દમોહ
પૂજન=પૂજા સેવાની
ક્રિયા
કાયા=શરીર
કંપે=કૂંજે
ગંજીશી=રમવાનાં પાનાં
ફટતા=રમતાં

આઠ પહોર=દહાડોને રાત
(એક પહોર જાા ધડી
એટલે ત્રણ કલાકનો
કહેવાય છે)
જંપે=કરીને બેસે
ચંદન=સુખડ; સુગંધી-
કાદ
કુંડી=મસાલો છુંદવાનું
પત્થરનું કુંડું.
કુદકું=લાકડાનો દસ્તો
(મસાલો છુંદવાનું)

હોપ તેને કુદકું કહે છે)

રગડે=વાટે; ઘૂટે

એકાદશી=અગ્યારસ

ઓચ્છવ=ઉત્સવ; પ-

વિત્ર દિવસ

ગમરણુ=ઉગ્નગરો

ભાંડ=ભુંડા ખિભત્સ શ-

બદ ખોલનારા

ભવૈયા=ભવાઈ કરનારા

સાગી=આખી

લુખું=ધી વગરનું

વેઠ=પીડા

પરણા=પરોણા.

મિથ=મીઠું ભોજન

પરાણુ=અળાત્કારે

મગન=ખુશી

ડોલે=ડોકું ધુણાવી હા

પાડે

ભગવત=ઇશ્વર

ભૂષણુ=ધરેણું

મણિ=હીરા; રત્ન

મુકતા=મોતી

વીણુ=વગર

સુત=છોકરો

જપવા=જપ કરવા;

ધ્યાન ધરવા

ગળાં કાપે=વિશ્વાસઘાત

કરે

ગળગળો=ગરીબ

ભાવા=ચાળા; ઢોંગ

અન્ય=ખીજા

અનુચિત=(અનુ+ઉચિ

ત=લાયક)=અયોગ્ય;

આણુધરતું

કર્મ=કામ

અંતર=મન

છળ=કપટ; ઠગાઈ.

લહે=ગળે

અંતરજામી=અંતર્યામી;

ઇશ્વર

સ્વામી=ધણી; માલિક

સંગી=સોખતી

વૃંદાવન=ગોકુળની પા-

સેનું વન (જ્યાં શ્રી

કૃષ્ણ ભગવાનને લીલા

કરી હતી તે)

કાન=શ્રીકૃષ્ણ

નાદે=અવાજથી

વેધી=સીંધી

મુનિવર=(મુનિ+વર=મો

ટા)=મુનિયોમાં જે

શ્રેષ્ઠ તે; મોટા મુનિ

સાન=સમજ; ભાન

તરુ=ઝાડો

શાખ=ડાળી

ઝુકી=લચી

ચરણે નમવાને=પગે

લાગવાને

કાજ=માટે

જમતા=યમુના (એ ન-

દી હિમાલયના જન્મે)

ત્રી શિખરમાંથી નીકળી

આગ્રા ને અયોધ્યાના

સંયુક્ત પ્રાંતમાં વહી

ગંગાને મળે છે. એને

કાંઠે ચાનેશ્વર, દિલ્હી,

મથુરા, આગ્રા, ઇલાહા,

કાલ્પી, અલ્હાબાદ

વગેરે શેઠરો છે.

નીર=પાણી; જળ

મોહન=મુશ

નાદ=અવાજ

કાન દબને=ધ્યાનથી;

એક ચિત્તે

પય=દૃઢ

પય પાન કરે નહિ=ધાવે

નહિ

ગાળા=ડોકમાં બાંધેલાં

દોરડાં

પળે=મય; દોરે

કમળજળા=પાણીમાં પે-

દા થતું લાંબી દાંડીનું

એક જાતનું ફલ.

ટાટડી=સ્થિર

ઉદીઓ=ઉગ્યો

બાણુ=સૂર્ય; સુરજ

શંકર=શિવ; મહાદેવ

સમાધ મેલી રહ્યા=સ્ત-

બ્ધ થઈ ધ્યાન છોડીને

એક ચિત્ત થઈ રહ્યા

પાઠ ૬ પ્રભુ તને પ્રસન્ન કેમ થતો નથી તે વિષે.

અન્યથા—તારા દીલનું કપટ નવ જાણે, (તો પછી) તને પ્રભુ તે કેમ પ્રસન્ન થાશે ? પ્રભુ (ના) કીરતન અને પ્રભુ (ના) નામ સ્મરણમાં તારે અતિશે આગસ (છે) (પણુ તું) આખો દિવસ ડાચાકુટ, લવ (અને) પરનિંદા (કરવામાં) હારે નવ (તો પછી) તને પ્રભુ (૧) પ્રભુનું પૂજન કરતી વેળા તારી કાયા કંપે; (પણુ) ગંજકા સોગટાં કુટતાં આઠે પહોર નવ જપે. (ટક) (૨) હરિનું ચંદન ધસતાં, શ્રમથી તારું શરીર બગડે; (પણુ) કુડા કુડકું લઈ મરી, મસાલો (અને) ભાંગજ બાવે રગડે, (ટક) (૩) એકાદશી ઓચ્છવનાં જગરણ તને અતિ કઠણ લાગે; (પણુ તું) ભાંડ બવૈયા જોવા સાર સારી રાતજ જાગે. (ટક) (૪) હરિના જગતને જાણે વેઠજ વળગી હોય (તેમ) લુપ્ત સૂકું (ખવરાવે) (પણુ) સગાં સંબંધી (ને) પરણ્યા આવે તેને પરાણે મિષ્ટ (ભોજન) પીરસે. (ટક) (૫) ગુરુ બે પૈસાની સેવા બતાવે, (તારે) ત્યાં ગણગણતું બોલે; (પણુ) જ્યારે ધરની સ્ત્રી ધરેણું માટે તારે ત્યાં હસી (ને) મગન થઈ ડાલે. (ટક) (૬) જગવત (ને) ખોટાં

મોતી, કાચ (અને) કિડીઆં (નાં) બૂપણુ ધાત્રે (પણુ) સુત (અને)
 આને સોનું, રૂપું, મણિ, મુકતા વીણુ નવ આત્રે. (ટક) (૭) જગ
 દેખાતા જમવા એસે, બાકી ખાવા (ને માટે પણ) ન નાહય; ગળાં
 કાપે ત્યાં ગળગળો થાય. એ વૈષ્ણનાં બાવા (છે.) (ટક) (૮)
 આ કરવું આ ન કરવું એમ અન્યને શિક્ષા દે છે; (પણુ) તું
 તે પ્રમાણે કરતો નથી, (અને) અનુચિત કર્મ કરે છે. (ટક) (૯)
 અંતરના છળ અન્ય ન લહે, પણ અંતરજની જાણે; દાસ દયાનો
 સ્વામી જે (પ્રભુ) છે તે નો સાચાનો (જ) સંગી છે. (ટક) (૧૦)

અન્યથા—વૃંદાવનમાં કાન ઉભો ઉભો પાંસળી વગાડે (છે)
 તે વાગે (છે) રે. (ને) નાદે મુનિવરની પાંસળી વેંધી (અને) કાને
 સાન નવ રહીરે. (ટક) (૧) ચરણે નમવાને કાજ તરુની શાખાઓ
 જૂમી રહી (છે) રે; અને વૃક્ષ સાથે વેલી (પણુ) જૂમી રહીરે, આજ
 અમારાં બાગ્ય (ને ધન્ય છે) (ટક) (૨) જમુના નીર આત્રે
 નહિરે, (અને) મૃગ મન (માં) મોહન થાય પંખી માળામાં ફાલે
 નહિ રે, (અને તે) નાદ સૂણી (મારાથી) ન રહેવાય. (ટક) (૩)
 વાછરુ પય પાન કરે નહિ, (અને) કાન દહને સાંભળેરે; કાને નાદ
 સૂણવાને ગાયો ગાળા તોડી તાહાં પળે રે. (ટક) (૪) ટાટકી જળ
 કમળ ફૂલ્યા, (તેથી જાણે) બાણુ ઉડીઓ દીસે છે રે; શંકર સમાધ
 મેલી રહ્યા (છે) (એ સધળું) જગતને જાણુ થયું રે; (ટક) (૫)

સમજવું—તારા મનમાંના છળભેદ જાણ નહિ તો પછી તારા
 પર પ્રભુ થી રીતે રાજ થાય? પ્રભુના ભજનમાં અને ઇશ્વરનું
 નામ યાદ કરવામાં તને ધણુંજ આગસ આવે છે, પણ તું આખો
 દહાડો પારકી બહોળી કરવામાં, સવારીમાં અને ડાચાકુટ કરવામાં

થાકતો નથી. તો પછી તારાપર પ્રભુ (૧) ઈશ્વરની પૂજાસેવાની ક્રિયા કરતી વખત તારું શરીર ધ્રુજે છે; પણ તું પાનાં અને સોગટાં રમતાં રાત દહાડો ઠરીને બેસતો નથી. (ટક) (૨) ઈશ્વર માટે સુખડ ધસવાની મહેનતથી તારું શરીર બગડે પણ કુંડી અને કુદકુ લઇને મરી મસાલો અને બાંગ હાંસથી માટે છે; (ત્યારે તારું શરીર બગડતું નથી.) (ટક) (૩) તને અગિઆરસના અને ઔચ્છવના ઉન્નગરા કરવા ઘણા બારે લાગે છે, પણ તું ભાંડ અને ભવૈયા જોવાને માટે આખી સત જાગે છે. (ત્યારે તને ઉન્નગરા નડતા નથી.) (ટક) (૪) હરિ ભક્ત આવે તો જાણે પીડા વળગી હોય તેમ લુપ્ત સુકું ખવરાવે; પણ જો સંબંધી અને પરોણા આવે તો તેને તું આગ્રહ કરીને મીઠું ભોજન મૂકે છે. (ટક) (૫) ધર્માચાર્ય એ પૈસાની (નજીવી) સેવા કરવાનું બતાવે ત્યારે ત્યાં તું ગણગણતું (નહિ સમજાય એવું) બોલે છે, પણ જ્યારે ધરની ખાયડી ધરેણું માગે ત્યારે તું હસીને ખુશી થઈ હા કહે છે. (ટક) (૬) ઈશ્વરને ખોટાં મોતી, કાચ અને કિડીઆનાં ધરેણાં ધાસે છે, પણ છોકરા અને ખાયડીને સોના, રૂપા, હીરા, મોતી વગર ચાલે નહિ. (ટક) (૭) દુનિયાને બતાવવાને જપ કરવા બેસે છે, બાકી તો ખાવાને માટે પણ નહાય નહિ, વિશ્વાસઘાત કરે ત્યાં ગરીબ થાય એવા વૈષ્ણવના (તારા) ચાળા છે. (ટક) (૮) આમ કરવું, આમ ન કરવું એમ બીજાને શિખામણ છે, પણ તું તો તે પ્રમાણે કરતો નથી, અને અયોગ્ય કામ કરે છે. (ટક) (૯) તારા મનના પ્રપંચ બીજો જાણે નહિ પણ ઈશ્વર જાણે છે; દાસ દયારામનો ધણી (પરમેશ્વર) એતો સાચાનોજ સોબતી છે. (ટક) (૧૦)

જમના કિનારે ગોકુળની પાસેના વનમાં શ્રીકૃષ્ણ ઉભા ઉભા વાંસળી વગાડે, તે વાંસળી વાગે છે તેના અવાજથી મુનિયોમાં શ્રેષ્ઠ તેમની પણ વાંસળી વીંધાઈ જાય છે. મતલબ કે તેઓ વાંસળીના મધુર સ્વરમાં મશગુલ થઈ ગયા અને તેથી કોઈને પણ ભાન રહ્યું નહિ. (ટેક) (૧) શ્રીકૃષ્ણને પગે લાગવાને માટે ઝાડની ડાળીઓ લચી રહી છે, અને વૃક્ષની સાથે વેલી પણ લચી રહી છે, તે જાણે કહેતાં હોય કે આજ અમારા નસીબને ધન્ય છે. (ટેક) (૨) એ અવાજ સાંભળીને યમુના નદીનું પાણી વહેતું નથી, અને હરણુના મનમાં મોહ થાય છે, પક્ષીઓ માળામાં હાલતા નથી. મતલબ કે સ્તબ્ધ થઈ ગયા છે. એ અવાજ સાંભળીને મારાથી રહેવાતું નથી. (ટેક) (૩) વાછરડાં ધાવતા નથી, અને ધ્યાન દઇને સાંભળે છે, કાને અવાજ સાંભળવાને માટે ગયો ગળામાં બાંધેલું દોરડું તોડીને ત્યાં જાય છે. (ટેક) (૪) સ્થિર જળકમળ (જળમાં પેદા થતાં કમળ) ખીલ્યાં તેથી જાણે સુરજ ઉગ્યો દેખાય છે. મહાદેવ સ્તબ્ધ થઈ ધ્યાન છોડીને એક ચિત્ત રહ્યા છે. એ બધી દુનિયાને ખચર પડી છે. (ટેક) (૫)

પાઠ ૧૬ માં.

ઉપદેશ.

છત્રે=છત્રીથી

છાંય=છાયા

છડીધર=છડી ધરનારા;

ચોપદાર

છાજતા=શોભતા

હોદ્દો=છત્રીવાળી

અંગાડી

રસિક=આનંદી

ખિરાજતા=શોભતા

આયુષ=આવરણ

રિક્ષિ=દોલત; ધન

ભાગ્યમાં=નસીબમાં

આગ્યમાં=આગમાં

ઉપયોગ=મોજગત;

સુખવિલાસ

જોગ=લાયક; યોગ્ય

અજોગ=અયોગ્ય;

નાલાયક

દામ=પૈસા

ખજાને=ત્રિજોરીમાં

સોડતાણી=મોહું હાંકીને

મસાણુ=હિંદુ લોકોના

મુકદ્દા દાટવા બાળ-
વાની જગો
ઈંદ્રપુરી=ઈંદ્રરાજની ન-
ગરી

અનુસાર=મળતી; જેવી
નગરીઓ=ચહેરો

નોખ=શોભા

કાટીધજ=કરોડો પતિ;
લખેશરી

ગરજતા=ગાજતા;
બોલતા

ગોખ=ઝૂખો; રવેશ;
માળનો આગળ

વધારેલો ભાગ;

મુંદરી=ખુમસુરત સ્ત્રી;

દેખાવડી સ્ત્રી; કુટડી
સ્ત્રી

ગુણુસારા=સારા

ગુણુવાળી.

મદ્દ=મરદ; પુરુષ

કો=કોણુ

કાર=કેકાણુ

ગદ્દ=ધૂળ; ખાડો

મટો=ટો

બ્રાત=ભાઈ

શ્યામ=કૃષ્ણ

ચરણુ=પગ

રમરણુ=યાદ

ત્રિલોક=(ત્રિ=ત્રણ+લોક)

=સ્વર્ગ, મૃત્યુ ને

પાતલના લોક

મધ્ય=માં

હસ્ત=હાથ

કરણુ=કાન

કૃપાળ=કૃપાળુ; દયાળુ

નેત્ર=આંખ

વદન=મેઢું

દંત=દાંત

ખાનપાન=ખાવાપીવાનું

અભાગી=કમનસીબ

પામ્યો=કમાયો

કાંપ=કચરો

જામ્યો=એકઠો કર્યો;

ખાઝ્યો

ધડીક=વખત

આયુ=આવરણ; જિંદગી

મનરંજન=(મન+રંજન)=મનને ખુશ કરે
એવી

ગુપ્તોત્તર=(ગુપ્ત=છુપો
+ઉત્તર)=છુપો જવાબ

નાથ=ધણી; સ્વામી

નરક=પાપી પ્રાણીઓને

તેમના મરણ પછી

શિક્ષા પામવાને માટે

રહેવાનું ઠેકાણું; દો-

જખ.

સાર=તત્ત્વ

પોથી=ચોપડી

બોજન કરનારી=રાંધ-
નારી

લહો=લો; જણો

માન=આવકાર

અંતર્બહિર્લાપિકા=અંદ-

રથી અને બહારથી

સમજાય એવી સમ-

શ્યા; ગુપ્ત અને ખુલ્લો

અર્થ સમજાય એવી

સમસ્યા.

શ્રીફળ=નાળિયેર

હારે=ગુમાવે

લહે=લે

આધ=પહેલું; પ્રથમ

અંત=છેલું

વાચા=વાણી

અવિચળ=સ્થિર; સ્થાયી;

અચળ

દનદન=રોજ રોજ

આદિ=પહેલા

વરણુ=અક્ષર

પદ=ક; તૂકડી

ગામેતી=પટેલ

શાશ્વત=જેનો નાશ ન-

હિ તે.

પાઠ ૧૬ માં ઉપદેશ. (જેને) છત્રે છાંય થતી, (અને) જેની આગળ) છડીધર છાજતા; અને (જે) રસિક હાથીના હોદ્દામાં બિરાજતા; (વળી) જેના) ભાગ્યમાં આયુષ (અને) અનેક રિક્તિ ભરેલી (હતી); તે પણ એક દિન ઉછળતી આગમાં સૂતા. (૧) (જેઓ) ઉપભોગ ભોગવતા (હતા) (અને તેમાં) મહા સુખ માણુતા (હતા); જોગ અજોગ જરી જેતાં (કે) જાણુતા (પણ નહિ); (વળી જેઓએ) કરોડો દામ ખજાને (અને) ખાણુમાં કીધા (હતા) (તેઓ પણ) મસીદ (કે) મસાણામાં સોડતાણી (ને) સૂતા. (૨) તોખમાં ઇંદ્રપુરી અનુસાર નગરીઓ (હતી); (ને તેમાં) કોટીધજ સાહુકાર ગોખમાં ગરજતા (હતા); સારા ગુણની સુંદરીઓ (હતી) (અને) મદમાં મહા ગુણુ (હતા); તે (નગરીઓ) કો જાણે કંઈ દાર ગદ માં મળી ગઈ ! (૩) માટે હે ! મારા મિત્ર, (આ) વાત વિચારોરે, બ્રાત પાપી મટો, (અને) બહા અને પવિત્ર થઈ જાઓરે; (અને) જીવનનું ફળ ભગવાનનું ભજન જાણી (તેને) ભજોરે; અંતર પ્રીતિ આણી (તમે) નિત (તેનું) ધ્યાન ધરો. (૪)

મહીદીપછંદ.

અન્યથ—(હે) મિત્ર શ્યામ (ના) ચરણુ (નું) સ્મરણુ (કરવું) (એજ) સાચી (અને) સરસ રીત (છે); તે વિના ત્રિલોક મધ્યે કોડ વાત કાચી (છે); (હે) કૃપાળુ તેં હસ્ત, ચરણુ, કરણુ (અને)

નાક કાધું (છે;) (અને) નેત્ર, વદન (અને) દંત આપી (વળી) જ્ઞાન (તું) દાન દીધું. આજ એજ ખાનપાનની ખૂબ ચીજ આપે (છે;) (અને વળી) ભૂખ, તરસ, દંડ, તાપ (તથા) સર્વ કષ્ટ કાપે (છે;) તે તને ઘડીએ ઘડીએ યાદ આણે (છે;) (પણ) તું દુષ્ટ અભાગી તે કષ્ટ દેવને ન જાણે. (હિ અલ્યા) જીવ તું વિચારી જો (કે) જનમ પામીને (તું) શું પામ્યો ? (તે) ભક્તિની શુકિત ન જાણી (અને) પાપ (નો) કાંપ જામ્યો; (પણ) હજી ઉપાય છે, (તે) થાય તો ઘણુંજ સારું; કારણ કે જે ઘડીક જાય (છે તેમાં) તારું આયુષ્ય) ઓછું થાય (છે.)

મનરંજન કવિતા.

અન્યથા—નરકનો નાથ કોણુ ? દહીંનું સાર (તેને) શું કહીએ? બાળક તણી પોથી તેનું નામ શું લઈએ ? ભોજન કરનારી નિલ ધકનું ઘેર શું કરે (છે?) ચતુર પુરુષ એ ચાર (પ્રશ્નના) ઉત્તર મનમાં વિચારી લેહો. જે સમજી શકે તો માન દઈ એસવા ઓટલી આપું; (અને જે) નહિ સમજી શકે તો (હું) તને કહું (છું કે) જમ, શી, ચોપડી, રોટલી, (ધી ચોપડી રોટલી જમ.)

અંતર્બહિલાપિકા-છપ્પો.

અન્યથા—શ્રીકૃષ્ણમાં શું હોય? દગો કરતાં શું હારે? ગામડામ-હી અધિક ભારે પદવી કોણુ લહે ? મટે નહિ તે કોણુ ? સૌથી પરમ દુઃખ શું છે ? આઘ ને અંત (અક્ષર) દાહી, ત્યાં જે નામ રહ્યું છે; એ વાચા (નો આપનાર) અવિચળ દેવ છે, (અને) દન દન આદિ વર-ણના પદ પર રહેમ નજર રાખી રહે (છે) (એમ) મધ્ય વરણનો કવિજન કહે છે.

પ્લેવંગમ છંદ.

સમજીતી—જેને છત્રી છાયા થતી, અને જેની આગળ છડી ધરનારા શોભતા; અને જે રસીઆ હાથીના હોદ્દામાં શોભતા; વળી જેના નસીયમાં આવરદાન અને ઘણી દોલત ભરેલી હતી; (મતલબ કે પૈસા-દાર તથા લાંબી ઉંમરવાળા હતા) તે પણ એક દિવસ જોસભેર જીજીતી આગમાં (ચિનામાં) સૂતા (મરણુ પામ્યા.) (૧) જેઓ મોજમ-ઝા ભોગવતા હતા, અને તેમાં ઘણું સુખ સમજતા હતા; ને યોગ્ય અયોગ્ય જરા પણ જોતા કે જાણુના પણ નહિ; (મતલબ કે મરજી મુજબ વર્તતા) વળી જેઓએ ત્રીજેરીમાં અને ખાણમાં કરોડો રૂપીઆ ભેગા કર્યા હતા; તેઓ પણ મસીદ (કબરસ્તાન) કે મસાજીમાં સોડ તાણીને સૂતા. (મરણુ પામ્યા) (૨) શોભામાં ઇંદ્ર રાજની નગરી જેવાં શહેરો હતાં; તેમાં લખેશરી સાહુકારો ઝરખામાં ગાજતા હતા; (ખુશાલીના પોકાર કરતા હતા) વળી તે શહેરમાં સારા ગુણવાળી દેખાવડી સ્ત્રીઓ હતી, અને પુરુષમાં મોટા ગુણ હતા; તે નગરીઓ કોણ જાણે કયે ઠેકાણે ખાડામાં દટાઈ ગઈ! (૩) માટે હે મારા મિત્ર આ વાત વિચારો; ભાઈ તમે પાપી ટળા ભલા અને પવિત્ર થઈ જાઓ; અને જીવતરનો લાભ ઇશ્વરનું ભજન જાણી, તેને (ઇશ્વરને) ભજો; મનમાં હેત લાવી, તમે દરરોજ તેનું સ્મરણ કરો. (૪)

મહીદીપછંદ.

સમજીતી—હે મિત્ર કૃપણના ચર્ણનું ધ્યાન ધરવું એજ ખરી અને સારી રીત છે; તે વગર ત્રણ લોક મધ્યે કરોડો વાત નકામી છે; હે ક્યાણુ તેં હાથ, પગ, કાન અને નાક કંઈ છે; અને આંખ

માં અને દાંત આપીને વળી સમજાવવા આપી છે. આજ પણ એજ ખાવા પીવાની ધણી વસ્તુ આપે છે; અને વળી ભૂખ, તરસ, ઠાઠ, તડકો તથા સર્વ દુઃખને દૂર કરે છે; તે (ઇશ્વર) તને વારંવાર યાદ કરે છે, પણ તું પાપી, કમનસીબ તે મોટા દેવ (શ્રીકૃષ્ણ)ને જાણતો નથી. હે અધ્યાત્મ ! તું વિચારી જો કે અવતાર લઇને તું શું કરાયો ? (મતલબ કે કંઇજ નહિ) તે ભક્તિની તદ્દખીર જાણી નહિ, અને પાપનો કચરો (પાપ રૂપી કચરો) એકઠો કર્યો; પણ હજી ઇલાજ છે તે થાય તો ધણુંજ સાફ, નહિ તો જે વખત જાય છે. તેમાં તારું આવરદા ઓછું થાય છે. માટે જિંદગી પુરી થાય તે પહેલાં કાંઇ ઇશ્વર ભજન કરી લે.

મનરંજન કવિતા.

સમજુતી—નરકનો માલિક કોણ છે? દહીંનું તત્ત્વ તેને શું કહીએ છીએ ? બાળકની ચોપડી તેનું શું નામ લઇએ છીએ ? ભોજન કરનારી દરરોજ ધઉનું ઘેર શું બનાવે છે ? હે ! શાણા માણસ તમે એ ચાર સવાલના જવાબ મનમાં સમજો. જો સમજી શકો તો આદરમાન આપીને બેસવાને ઓટલી આપું; અને જો નહિ સમજી શકો તો હું તને કહું છું કે જમ, ધી, ચોપડી, રોટલી. [ધી ચોપડી રોટલી જમ.]

ઉપર જે ચાર સવાલ પૂછેલા છે તેના ચાર જવાબ છેલ્લી લીટીમાં છે [જમ, ધી, ચોપડી રોટલી.] એ ચાર શબ્દો લખેલા છે તેજ જવાબ છે. નરકનો રાજા જમ, દહીંનું તત્ત્વ ધી, બાળકની ચોપડીનું નામ ચોપડી, ભોજન કરનારી સ્ત્રી દરરોજ ઘેર ધઉનું ખાવાનું રોટલી કરે છે.

અંદરથી અને બહારથી મળતી એવી સમસ્યા.

સમસ્યાતી—નાળિયેરમાં શું હોય છે ? કપટ કરતાં શું ચુમાવે છે ? ગામડામાં મોટી બારે પદવી કોણ લહે ? મટે નહિ એવું શું છે ? સૌથી મોટું દુઃખ શું છે ? (ઉપલા પાંચ સવાલના પાંચ જવાબના શબ્દના) પહેલા અને છેલ્લા અક્ષર દબાવી (મછી) ત્યાં જે નામ રહ્યું છે, એ વાણીનો આપનાર અચળદેવ દેવ છે. એમ (એ) રોજ રોજ પહેલા અક્ષરના પદ પર મહેરબાનીની નજર રાખી રહે છે. એમ વચલા અક્ષરના નામવાળો કવિ માણસ કહે છે. ઉપલા પાંચ સવાલના પાંચ જવાબ કયા ? દેવનું નામ નીકળે છે તે નામ કયું ? એ દેવ પહેલા પદના પહેલા અક્ષરના નામ પર રહેમ નજર રાખી રહે છે તે નામ કયું ? અને વચલા અક્ષરના નામવાળો કવિજન કયો ?

જવાબ [૧] કોપર. [૨] ધર્મ. [૩] ગામેતી. [૪] શાશ્વત [૫] મરણ. ઉપર જે પાંચ જવાબ કહ્યા તેના દરેકનો પહેલો અને છેલ્લો અક્ષર દાખી રાખીએ અને બધા વચલા અક્ષર લઇએ તો “પરમેશ્વર” એવું નામ થાય છે. તેમજ છપ્પામાં પહેલી છ લીટી લખી છે તેનો પહેલો અક્ષર લઇએ તો “શ્રી અમદાવાદ” નામ થાય છે. અને એ છપ્પાના પદમાંથી વચલો અક્ષર લઇએ તો “દસપતરામ” એવું નામ થાય છે.

ખાઠ ર૧ મો.	સદ્વિદ્યા=સારી વિદ્યા	મુઠ=મૂર્ખ; અબણ
વાન=શરીર	વડુ=મોટું	બગા=અગલો
નૃષતિ=સજ્જ	કથું=શા હિસાબમાં;	કોકિલ=કોયલ
વિમળ=ચોકળી; શુદ્ધ	શા લેખામાં	કગા=કાગડો; કાગ.
મોહિની=મોહ પમાડનાર	હીન=વગર; વિના	રાંધાં=ગરીબ; નિર્ધન

મોર=મુગટ; છોશું;
ઉપરી

જટા=લાંબો ચોટલો
પતંગ=પતંગીઉં
નિજ=પોતાની
જળચર=પાણીમાં રહે-
હેનાર પ્રાણી
બગ=બગલા
ધાયા=દોડ્યાં
ગાડર=ઘેટું
શીપ=માયું
અગ્ન=અકરો
ગર્ધવ=ગધેડો; ખર
લોટે=અજોટે
છાર=રાખ
શુક=પેપટ
બાપે=બોલે
માનિની=સ્ત્રી
શ્વાન=કુતરો
વાગોળ=એક જાતનું
પક્ષી; વનવાગોળ
ન્યાળે=જુએ
પાંડ=પર્યંત
દૃઢ=અચળ; કાયમ

છપીને=સંતાપને
નોળીકર્મ=નાકેથી પાણી
પીવું તે
ગજરાજ=મોટો હાથી
બક્ષ=ખોરાક
પત્ર=પાંદડાં
કપિ=વાંદરો
અનુભવ=અભ્યાસ; મ-
હાવરો
વિણ=વગર
ભાવના=ધૃત્તિ; ધારણ
ભંગ=નાશ; ખામી
મનસા=મનથી; મનવડે
સિદ્ધ=નક્કી
કાચરોટ=કચરોટ
ગંગ=ગંગાજી

તિલક=ટીલું
વલાં=ગયાં

જપમાળ=જપ કરવાની
માળા
નાકાં=છેડા
ચર્ણુ=પગ
પોંતા=પહોંચ્યા
શર્ણુ=શરણુ

કાનકૂટયા=કાન બહાર
મારી ગયા
નાબ્યું=આબ્યું નહિ
અલગ્ન=ધૃત્તિ સંબં-
ધી જ્ઞાન
ઉત્પાત=તોફાન; ખોટી
મહેનત
તપ=મનની ધૃત્તિ પુરી
પાડવા માટે દેહ કટ
કરવું તે
સમરસ=સરખામણું; સ-
રખો પ્રેમ
સેજ=જલદી
સંજોગ=મેળાપ
સાવ=અધા
ભોગ=શુભ; વૈભવ
તિમિંગલ=મોટો મઝ
પેરેપેરે=યુક્તિથી; ધીરે
ધીરે
મથી=ધણી મહેનત કરી
વેંત=બિલ્લસ
અળગો=જુદો; તોખો
ટબો=મટયો
આથવ=પુંજી

પાઠ ૨૧ માં પરચુરણુ છાપ્યા.

અન્યથા—વિદ્યા માન મુકાવે, વિદ્યા પૂર્ણ જશ આપે, વિદ્યા(થી) વાન શોભે છે, વૃષ્ટિ વિદ્યાને નામે (છે) વિદ્યામાંથી વિવેક (અને) વિદ્યાથી વિમળ વાણી (છે.) વિદ્યાને જગતમાં મોહિની જાણી, વિશ્વ (તેને) વશ (રહે છે) સદ્વિદ્યા વિશાળ રત્ન છે, વિદ્યાથી કશું વડું નહિ; સદ્વિદ્યા આગળ ધન કશું (અને) વિદ્યા હીન જન તે પશુ (છે) (૧) જ્યમ હંસ આગળ બગ્ગા (તેમ) પંડિત આગળ મૂઢ (તે સમજવો) (જેમ) ડોકિલા આગળ કગ્ગા, (તેમ) પંડિત આગળ મૂઢ (તે) (સમજવો;) જેમ રાય આગળ રાંકાં, (તેમ) પંડિત આગળ મૂઢ (તે) (સમજવો;) જેમ સિંધુ આગળ ટાંકાં (તેમ) પંડિત આગળ મૂઢ (તે) (સમજવો;) પંડિતમાં ધણાં પ્રાક્રમ છે, (તેથી) પંડિત સૌ શિર મોર છે. શામળ કહે (છે કે) પંડિત આગળે મૂઢ તો આકર (અને) ચોર (જેવો) (છે.) (૨)

(વડનું) વૃક્ષ જટા ધરે (છે) પતંગ નિજ કાયા બળે (છે) જળચર જળમાં નહાય (છે.) બગ ધ્યાન ધરવા ધાયા; ગાડર શીષ મુકાવે (છે) અજ્ઞ મુખે દાદું રાગે (છે) ગર્ધવ હાર (માં) લોટે (છે) શુક મુખ(થી) રામજ બાપે (છે) વળી મોર માનિની તજે છે, (અને) શ્વાન સકળનું ખાય છે; શામળ કવિ કહે (છે કે) (પણ) સાચા વિના સ્વર્ગમાં કાણુ જાય છે? (૩) જીંટ ઉંચું બાળે (છે) (અને) વાગોળ નીચું ન્યાળે (છે.) (વળી) તરુવર તાપ સહે છે, પહાડ દઢ આસન વાળે (છે) નાગ ધર કરી ન રહે, ઉંદરો છપીને રહે (છે.) ગજરાજ નોળીકર્મ કરે (છે.) કપિને ફળ (અને) પત્ર (નો) ભક્ષ (છે. પણ) અનુભવ વીણુ ધધર નવ મળે; ભાવના

સહેજ બંગ છે; (તો પણ) શામળ કવિ (કહે છે) (જેને) મ-
નસા સિદ્ધ (છે) તેને કાચરોટમાં (જ) મંગ છે. (૪)

અન્યથા—તિલક કરતાં ત્રેપન (વર્ષ) વધ્યાં, અને જપ કરવાની
માળાના નાકાં (ધસાઇ) ગયાં, તીરથ ફરી ફરી ને (ચર્ચુ) થાક્યાં,
તોય હરિને સર્ણુ ન પોતા; કયા સૂણી (ને) ઠાન ફૂટયા તોય
અલ્પજ્ઞાન ન આવ્યું એમ અ ખો (કહેછે) (૧) એક મુરખને એવી ટેવ કે
(જેટલા) પત્થર એટલા દેવ (માની) પૂજે, પાણીને દેખી (ને) સ્નાન, કરે
(અને) તુળશી દેખી (ને) પાન તોડે. અખો ભગત કહેછે કે એ તો બદ્ધ
હાત, ધણા પરમેશ્વર એ ક્યાંની વાત. (૨) (સૌ) હરિ(ને) પામવા
ને (માટે) તપ કરે (છે) (પણ) અખો (તો) હરિમાં મેળે ફરે (છે)
મારે તો સમરસ (હોવાથી) સંજોગ સેજ (છે) (એમ) સાવ
સ્વતંત્ર (હોવાથી) (હું) ભોગ પામ્યો. જેમ ભર સાગરે તિર્મીંગલ
રમે (તેમ) હું હરિમાં તો દેહ કાણુ દમે ? (૩) મેં પેરે પેરે મથા
જેયું જે હરિ વિના (એક પણ) પદાર્થ નથી. તો હું જે આડવેંતનો
ધડ્યો તે તે ક્યાં અળગો જઈ (ને) પડ્યો; એમ જેતાં હરિ
હાથ લાગ્યો (જેથી) અખો ટળ્યો અને એ (જ) આશ્ચ રહી. (૪)

સમજુતી—વિદ્યા અભિમાન છોડવે છે, વિદ્યા પુરેપુરી આ-
ખર આપે છે, વિદ્યાથી શરીર શોભે છે. રાજ્ય વિદ્યાને (વિદ્વાનને)
નમે છે; વિદ્યામાં વિવેક રહેલો છે, અને વિદ્યાથીજ શુદ્ધ વાણી
એલાય છે; દુનિયામાં વિદ્યાને મોહિતી જાણી, દુનિયા વિદ્યાને
તાબે રહે છે, સારી વિદ્યા એ કીંમતી જવાદિર છે, વિદ્યાથી કંઈ
પણ મોહું નથી; સારી વિદ્યા આમળ પેસો કંઈ (વિસાતમાં) નથી
તેથી પેસાઈને પણ અજાણ માણસને દોર જેવો લાગ્યો. (૧) જેમ હંમેશ

આગળ અંગ્રેજો, તેમ વિદ્વાન આગળ મૂઢને જાણુવો જેમ કોયલ
આગળ કાગડો, તેમ વિદ્વાન આગળ મૂઢ જાણુવો. જેમ રાજા
આગળ ગરીબ, તેમ વિદ્વાન આગળ મૂઢને જાણુવો. જેમ દરીઆ
આગળ ટાંકું. તેમ વિદ્વાન આગળ મૂઢને જાણુવો વિદ્વાનમાં બાણાં
પરાક્રમ છે તેથી વિદ્વાન બધાથી મોટો છે. શામળ કવિ કહે છે કે,
વિદ્વાન આગળ મૂઢ તો ચાકર અને ચોર જેવો છે. (૨)

ખરી સમજ. સમજુતી—વડનું ઝાડ લાંબો ચોટલો (વ-
ડવાઈ) રાખે છે, અને પતંગીડું પોતાના શરીરને બાળે છે, પાણીમાં
રહેનાર પ્રાણીઓ પાણીમાં (હંમેશાં) નહાય છે, અને ધ્યાન ધરવા
બગલાઓ દોડે છે; ઘેટાં માથું મુડાવે છે. અને બકરા મોઢે દાઢી
રાખે છે; ગધેડા રાખમાં આજોડે છે, અને પોપટ મોઢેથી રામરામ
બોલે છે; વળી મોર સ્ત્રીનો ત્યાગ કરે છે અને કુતરો બધાનું જ
ખાય છે; પણ શામળ કવિ કહે છે કે સાચા વગર સ્વર્ગમાં કોણ
જાય છે ? મતલબ કે કોઈ નહિ. (૩) ઝોંટ ઉચું જ જુએ છે, અને
વાગોળ પક્ષી નીચું જ જુએ છે; ઝાડો તાપ વેડે છે, અને પર્વત
સ્થિર આસન વાળી પડ્યા છે, નાગ ઘરમાં રહેતો નથી, અને ઉંદરો
સંતાપને જ રહે છે; હાથી નાકેથી પાણી પીવાની ક્રિયા કરે છે, અને
વાંદરાને ફળ અને પાંદડાનો ખોરાક ખાય છે; પણ હૃશ્વર ખરી ઓળખ
વગર મળતો નથી, કારણ કે ભાવનામાં સહેજ ખામી છે; (નોપણ)
શામળભટ કવિ કહે છે કે મનથી જોણું નક્કી કરેલું છે તેને તો
કથરોટમાં જ ગંગા છે. (તેની પાસે જ પરમેશ્વર છે) (૪)

સાર—જેઓ ઉપર બતાવેલી ક્રિયાઓથી હૃશ્વર મળે છે.
જેમ સમજે છે તે ખોટું છે. કારણ કે એવી ક્રિયાઓ તો મૂઢ

પંખી, ઝાડ, પહાડ હમેશાં કરે છે, પણ તેમનામાં કશ્વરને ઝોળ-
ખવાની ખરી સમજ નથી; તેથી તે ક્રિયા નકામી છે. માટે મનથી
ખરી ભક્તિ અને સાચવટ વગર બીજી અધી ક્રિયાઓ નકામી છે.

સમજાવતી—ત્રીજું કરતાં કરતાં ૫૩ વર્ષ વહી ગયાં, મતલબ કે ધરડાં
થયાં તે જપ જપવાની માળાનાં નાકાં ધનુષ્ઠ ગયાં; પવિત્ર ધામોએ ફરી
ફરી પગ યાદી ગયા, (બહુજ તીર્થો કીધાં) તોપણ પરમેશ્વરને શરણે
પહોંચ્યા નહિ; કયા સાંભળી સાંભળીને કાત બહેર મારી ગયા.
(બહુ કયાઓ સાંભળી) તોપણ અખો કહે છે કે ઈશ્વર સંબંધી જ્ઞાન
પેદા થયું નહિ. (૧) એક મુરખને એવી ટેવ હતી, કે જોટલા પથ્થર
દેખે જોટલા બધાને દેવ ગણીને પ્રણામ; જ્યાં પાણી દેખે ત્યાં નદાય. તુળશી
દેખીને તેના પાંદડાં તોડે; અખો કહે છે કે આ બધો ઉત્પાત કહેવાય
કેમકે ધણા પરમેશ્વર એ ક્યાંની વાત. (૨) બધા પરમેશ્વરને મેળવવા
માટે કષ્ટ વેઠે છે, પણ અખો ભકત તો પરમેશ્વરમાં પોતાની મેળે
મળેલો છે; મારે તો (અખાને તો) સરખો પ્રેમ હોવાથી સહે-
જમાં પ્રભુનો મેળાપ છે, અને તમામ (મારે) પોતાને તાખે હો-
વાથી હું સુખ પામ્યો; જેમ મોટા સમુદ્રમાં મોટું માછલું રમે છે
તેમ પરમેશ્વરમાં હું રમી રહ્યો છું; તો પછી શરીરને નકામું દુઃખ કેળ
આપે. (૩) યુક્તિથી મેં ધણી મહેનત કરીને જોયું; (તો મને માલમ
પડ્યું કે) પ્રભુ વગરની કોઈ પણ વસ્તુ નથી; (અધેજ પ્રભુ છે)
તો પછી (મારી) આઠ વેંતની ઉંચાઈનો મને જે ઘડ્યો,
તે ઘડનાર તે (વળી) જુદો ક્યાં જઈને રહ્યો; એમ વિચારી
જેતાં પ્રભુ હાથ લાગ્યો. જેથી અખો ટાળ્યો (અખાનું હું પાણું ગયું)
અને એ પરમેશ્વર ૩૫ પુંજી રહી; (૪)

ખાઠ ૨૮ મો.

કપીરવડ=એ નર્મદા કિ-
નારે આવેલા શુકલ-
તીર્થની પાસેના ખેટ-
માં વડ છે. (એના
જેવો મોટો દુનિયામાં
ળીજો નથી એને મા-
ટે એવું કહેવાય છે કે
મહાત્મા કપીરે અહીં
વડનું દાતણ કરીને
ચીરી નાખેલી પીમાંથી
એ વડ ઊગી નીકળે
લો.)

ભારથો=દેખાથો; જણા-
નેદ્દા=લડવૈયો [યો
એકાંતે=શાંત જગામાં
કહે=માપમાં; ઉંચાઈ
અને વિસ્તારમાં
અચરતી=નવાઈ
મોરું=આબૂપણ; નાક
મોરાનો=મોખરાનો;
આબૂપણને।
મગરખ=અભિમાની;

અહંકારી

સત્સંગે=કપીરના સમા-
ગમથી; સારી સોજતથી
કપીરા ભગતમાં=કપીર
પંથીઓમાં
વૃદ્ધિ=વધારો
તંતુ=વડવાઈ; મૂળી
ખુચે=ભોંયમાં પેશી જ-
ગી નીકળે તેવા
સંકેલી=એકલી કરી;
નાની કરી
જટા=માથાપરના લાંબા
વાળ; વડવાઈ
ગિર=પર્વત
ભાનુ=સૂર્ય
ભેદી=ધટામાંથી પેશી
મિત=મધ્યમ; થોડો
અમળ=મેલ વિનાનું;
ચોકખું.
ધટા=ખીચોખીચ પાંદ
ડાંનો જથ્થો; ફેલાવો;
ભરાવ
છાયા=છાંયડો

ખગ=પક્ષી

હીણુ કરમના=મોછા
ભાગ્યશાળી; કમનસીબ
થાળાં=મૂળીઆં; ખાઝેલી
ઉંચી જગા
ગલી=સાંકડો રસ્તો
ખખોલ=ગુફા
રમણીય=સુંદર
લાલ=જીવાન પુરુષ
લલના=જીવાન સ્ત્રી
લાલ લલના=જીવાન સ્ત્રી
પુરુષો
જપ=મંથરનું નામ અ-
થવા મંત્ર વારેવારે
મનમાં ખોલવો તે
છાચી=પથરાઈ
હરિત=લીલાં
હુમસાં=હુંકા ને જડાં
ખુશનુમા=આનંદ આ-
પનાર
ઠાર=ઝાકળ; હીમ

હરી=ટાટી થઇ; સંતોષ થયો.	રહી ખરીજ=ખરેખરી	નરમદા=નર્મદા; રેવાછ કૃતાર્થી=ધારેલું પામેલો
નીરખી=જોઇ	વિશેષ=ખાસ કરીને	નરમદા=નર્મદાશંકર
ખરી=ખરી પડી; જતી	ગંભીર=ગંભીર; પ્રૌઢ	કવિ

સમજુતી—ધુમસને લીટ દૂરથી કખીરવડ જુરો ઝાંખો પહાડ જેવો નદી વચ્ચે નિર્ભયપણે એક સરખો (સ્થિર) ઉભેલો દેખાયો, હારેલો લડવૈયો જાણે (નદી વચ્ચે જેસીને) ધ્યાન ધરતો હોયની ! એવો દેખાયો. એવો એ કખીર વડ સવારે એકાંતે શોકને હરે છે. (૧) મોટાઈમાં અને દેખાવમાં એ (કખીરવડ) જગતમાં નવાઈ પમાડનાર જણાય છે ખરે જો દેશમાં આવું ભૂપણ હોય તે દેશ (જગ્યા) મગરૂબ કેમ નહિ રહે ? કખીરના સમાગમથી એ (કખીરવડ) કખીરપંથીઓમાં પવિત્ર મનાય છે, ડાળી અને વડવાઈના વધારાને લીધે એ હંમેશ અમર કેમ નહિ કહેવાય ? (૨) પ્રથમ ઝાડની ડાળોમાંથી ટુટીને નીકળતી ભોંય-માં પેસી જાય એવી વડવાઈની શોભાથી ધણા શરમાઈને શિવજી ઝડ્યા ને પોતાની જટા સંકોચીને વડ છોડીને હિમાલય પર્વતપર જઈ રહ્યા. (૩) એ વડની ઘટા એવી છે કે જેમાં ઉનાળામાં પણ સૂર્યનું એક પણ કિરણ ધણી મહેનતે પણ પેસી શકે નહિ, ઉંચે એવી ઘટા હોવાથી નીચે શિતળ છાયા પડે તે છાયાનું લોકો સુખ લે છે; ખુશી બાળુઓ તરફથી પુષ્કળ પવન આવી જમીન ઉપરનો ધૂળ કચરો વગેરે સાફ કરે છે, પછી જોઈએ તેટલો પવન આવવાથી માણસોના મનને ખુશી કરે છે. (૪) ધણું જંતુ અને પક્ષીઓ અહીં રહીને ઉંચા પ્રકારનું સુખ પામે છે, અહીં ધણા જનાણુઓ મુશ્ય સમજીને ઉતરે, અહીં ધણા શિકારીઓ બહુ ગમત કરે છે. અહીં હજારો લોકોનો સમાસ

થતાં પણ અડચણ પડતી નથી. એ વડની છાયામાં ૧૫૦૦૦ માણસ
સુખે રહી શકે એવો મોટો છે. (૫) અહીંથી નદીને દૂર વહેતી જોવી
તે ચક્રચકિત દેખાય છે, ને કોઈ કોઈ પશુઓ એટલે પર અહીંતહીં ચરે
છે તે જોવાં; ભારે ઘટા જોવી, ને કોઈ પક્ષીઓના સ્વર સાંભળવા,
શરીરમાં ચોકખો વાયુ લેવા, આવું સુખ કમનસીબ માણસો હોય
ન લે. (૬) ઘટા અને મુળીઆની આળુઆળુ થએલી ટેકરીઓને
લીધે ફરવા લાયક ધણી-ગલીઓ થઈ છે; વડવાઘઓની પોલાણમાં
કેટલીક ગુફાઓ થઈ, અને તેમાં શોભિતી ધણી બેઠેલા બની છે, જેમાં
નિરાંતે જીવાન સ્ત્રી પુરુષો ખુશીથી રમી શકે અથવા નિરાંતે જોગી
પુરુષ ખુશીથી (જપમાં) ઇશ્વર સ્મરણમાં બેસી શકે, (જોગી ભોગી
બંનેને ફાવે એવી જગ્યા છે.) (૭) જાડાં, લીલાંકુમળાં, હુમસાં
પાંદડાં છાયા કરીને શોભે છે. વળી રાતાં (પાકાં) ટેટા ખાઈને ધણી
જીવો પેટ ભરે છે, બાળુ પરથી ધણી આનંદદાયક રંગના કિરણો
પડે છે, નીચે કરોળીઆ વગેરેએ બાંધેલા પટો હીમથી (હીમતું પાણી
પડેલું હોવાથી) તડકામાં બરફ સરખાં ચળકતાં જણાય છે. (૮) હે !
કબીર વડ તને જોઈને મારી આંખ ટાઢી થઈ. (સંતોષ થયો.)
મારી પાપવાળી ખુદી જતી રહી ને મને ખરેખર સારી જત્રા
થઈ. હે ગંભીર કબીર વડ તારા વડે નર્મદા નદી સારી શોભે છે.
(વધારે શોભે છે) (હે નર્મદા નદી) અગર હું નર્મદાશંકર કવિ તારા
દર્શનથી ધણી સુખી થયો છું. (૯)

પાઠ ૩૪ મો.	થવાને વખતે; દુઃખ વિપરીત=અવળી; હલકી
વિનાશ=નાશ પામવું તે	આવવાને વખતે; નાશ સમાણી=સમાન; જેવી;
વિનાશકાળે=નુકસાન	થવાને વખતે. સતિ=પતિવ્રતા

પ્રતિજ્ઞા=પણ	શરીરશુદ્ધિ=શરીરનું	પરતાપ=મદિમા.
પ્રમાણી=અનુસરી; તે	ભાન	સિદ્ધ=મુક્ત
પ્રરણે ચાલી	વેતા=જાણનાર	શુદ્ધ=વ્યાસના પુત્ર
કુરંગહણવા=હરણને	નિકટ=પાસે; સમીપ	આદિક=પ્રીત્ત; વગેરે
મારવા	લઘુ=લીધું; ભોગ્યું	મુનિવર=મોટા મુનિ
મતિ બ્રહ્મ કીધી=યુદ્ધિ	સંત=સાધુ	ચોટયું=લાગ્યું
બગાડી	ટળે=દૂર થાય; મટે	મર્મ=ભેદ; છુપી વાત
કાળજાની=જૂત, બિવિ	આશા=અમુક ઈચ્છેલું	અનુપ=(અન+ઉપ=ઉપ-
પ્ય અને વર્તમાન એ	મળશે એવું ધારવું તે	મા)=કોઈની સાથે સર-
તણે કાળની હકીકત	તૂળ્યા=મેળવવાની ઈચ્છા	ખાવી ન શકાય એવો;
જાણનાર	ઇર્ષા=અદેખાઈ	કિટકટ
પાની=પગલું; પગ	મોહ=માયા	મહંત=મોટા સાધુ
ધરાવી=મેળવી	મત્સર=ક્રોધ	મેળ્યે=સેવા કર્યાથી
જમાવી=એકઠી કરી;	મમતા=મારાપણું	છટે=જતી રહે
મેળવી; પાથરી	પ્રકટે=પેદા થાય	માયાની જળા=જગતના
વળુંધી=વળગી; ધરી	ઉર=મન	પ્રપંચ
ચદુપુરી=મદવ રજપુ-	દહ=પાકું; સચોટ	પરિબ્રજ્ઞ=પરમેશ્વર; સર્વ
તોની રાજધાની; દ્વા-	પતિત=પાપી; ધર્મથી	વ્યાપક ઇશ્વર
રકા	બ્રહ્મ થએલા	મુક્તાનંદ=સાધુનું નામ છે
સુરા=દાર	ઓધારીઆ=ઉઘાર્યા;	આળપપાળ=ફાંકાં
ભરાણો=ભરાયો	ઉદ્ધાર કર્યો; તાર્યા.	

અન્વય—સીતા સમાણી કોણ શાણી સતી (હતી,) (કે જણે)
સદા પતિ પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણી, (તેણે પણ) કુરંગ હણવા (ને) મતિ

બાદ કોધી, (એ) વિનાશકાળે વિપરીત યુદ્ધિ (સૂઝી) (૧) કૌરવ કેવા કાળજ્ઞાની હતા ? (તેમણે પણ) કુસંપમાં પાછી પાની ન કરી, (તે) દ્રેપ સહિત કોધી કપૈ મુઆ, (એમ) વિનાશકાળે વિપરીત યુદ્ધિ (સૂઝી). (૨) નળે ન્યાય વિષે નિપુણતા ધરાવી (ને) જગતમાં સુકીર્તિ જમાવી (તેણે પણ) ઘૂતને વળુંધી ગાદી ગુમાવી, એ વિનાશકાળે (૩) યદુપુરી (ના) યાદવ યાદ આણે, (તેમનો) જીવ સુરા વિષે બલો ભરોણો (તેથી તેઓ પણ) શરીર સર્વ શુદ્ધિ મૂકી (ને) મુઆ, (એ) વિનાશકાળે (૪) રાવણ રૂડો શાસ્ત્રવેત્તા હતો, નવે ગ્રહો (તેની) નીકટમાં રહેતા, (તેણે) સીતા હરી (ને) કુયુદ્ધિ (એ) કષ્ટ લલ્યું. (એ) વિનાશકાળે (૫)

સમજુતી—સીતાના જેવી કોઈ ડાહી સતી ન હતી, કે જે હંમેશાં ધણીના હુકમ મુજબ ચાલી; તેણે પણ હરણ મારવા માટે યુદ્ધિ બગાડી જ્યારે વિનાશ થવાનો હોય ત્યારે અવળી યુદ્ધિ સુઝે છે. (૧) કૌરવ કેવા ત્રિકાળજ્ઞાની હતા, (ભીષ્મ, દ્રોણ, સંજય) તેઓ પણ કુસંપ કરવામાં હલ્યા નહિ, તે કોધી (કૌરવો) અદ્રેખાદ સહિત કપાઈ મુઆ. (૨) નળરાજ્યે ન્યાય કરવામાં ધણીમાહિતી મેળવી હતી જેથી તેની દુનિયામાં સારી આત્મરૂ ફેલાઈ હતી તેણે પણ જુગારને વળગીને રાજપાટ ગુમાવ્યું. (૩) હારકાના જાદવોને સંભારે કે તેમનો જીવ દારૂ પીવામાં ધણો ભરાયો મતલબ કે દારૂ પીધો તેથી તેઓ પણ શરીરનું બધું લાન બૂઝીને અંદર અંદર લઈને કપાઈ મુઆ. (૪) રાવણ સારી રીતે શાસ્ત્રને જાણનાર હતો, અને નવે ગ્રહો તેની સેવામાં પાસે ને પાસે રહેતા હતા પણ તેને સીતાનું હરણ કરવાની નહારી યુદ્ધિ થઈ તેથી દુઃખ વેહાયું. (૫)

સમન્વૃત્તી—સાચા સાધુ પુરુષનો સમાગમ ખરું સુખ આપે છે. ખરું સુખ આપનાર છે; માટે સંત સમાગમ કરવો. સંત સમાગમથી આશા, તૃષ્ણા, અદેખાઇ, અલંકાર, માયા, ક્રોધ; મારાપણું એ અવગુણો બળી જાય છે અને તેથી મનમાં ઇશ્વરનું પાકું જ્ઞાન થાય છે. (ટેક) (૧) સંત સમાગમથી નારદ મુનિ પોતે ઇશ્વરનું મન થયા, અને ઘણા પાપીઓનો હિદ્દાર કર્યો, તેથી આખરનો મોટો મહીમા ગવાય છે. (ટેક) (૨) શુકદેવ વગેરે મોટા મુનિઓ સતસંગથી સિદ્ધિવાળા પુરુષ થયા અને તેમનું મન સુખરૂપ (સારી રીતે) હરિના રૂપના ધ્યાનમાં ચોટયું. એવો મોટો ગુપ્ત બેદ સાધુ પુરુષોથી એમણે જાણ્યો. (ટેક) (૩) મહંતનો મહિમા મોટો છે. કે જેમની સેવાથી માયાની જાળ (જગતના પ્રપંચ) થી છુટાય છે; અને પરમેશ્વરમાં પ્રીતિ વધે છે, મુક્તાનંદ કહે છે કે કાંકાં છોડી દઇને સંત સમાગમ કરવો. (ટેક) (૪).

પાઠ ૩૮ મો.	શકાય તે; ઉત્કૃષ્ટ	વૈભવ=સુખનાં સાધન
ઝેર=અદેખાઇ	લાજ=આખર	પટકુળ=લુગડાં
વેર=દુસ્મતાઇ	લેખ=જાણ	હુલકર=હોલકર
કેર=ક્રોધ; જુલમ	ધોર=ભયંકર	ખરાખી=પાયમાલી
પર=પારકી	કુકર્મી=નહારાં કામ કરનાર	કોણુજ માત્ર=શી ગણુ-તરીમાં
નાતીલા=નાતના	મારણુ=મારનાર	સંહાર=નાશ
જાતીલા=જાતના	તુલ્ય=મરાળર	પિંઢારા=લુટારા
હરખ=ખુશી થા; હરખા	જડ=મૂળ	નેમ=વાવટા
અનોપમ=જે બીજા કોઇ સાથે સરખાવી નહિ	વિધવિધ=તરેહ તરેહનાં	તનુજ=છોકરાં

મુલતાન=મશગુલ; ચક્ર	વનમાં વાટ પાડી ન	હિમાચળ=(હિમ=ખરફ
ચુર	શકે=રસ્તો રોકો ન શકે	+અ=નહિ+ચળ=ખસે)
આશ્રય=છાંય; મદદ	ધીંગા=મજામુત	=જ્યાંથી ખરફ ખસે
ધવળ=ધોળ	કાઠી=કાઠિઆવાડના રહે	નહિ તે; હિમાલય
મંગળ=કલ્યાણ	વાસી	પ્રવેશ=દાખલ; આરંભ
ધારા=કાયદા; નિયમ	જત=જત સંસ્થાનના	માળવ=માળવા
નિર્બળ=કમબળેર	રહેવાસી	આદિક=વગેરે
કોળી નાળી=કોળી વાગેરે	ધાડાં=ટોળાં	સજ્જે=પહેરજે
સંસ્થાન=પાસેનો મુલક	ધાટ=ઝોવારા	શણગાર=સાજ; આભૂ-
ફાંસીખોરા=ફાંસીઆ	કુમેતર=કુવાનું પાણી	પણ
ફેલ=ઢોંગ	પાઈ પાક પકવવાનું	આશીશ=આશિર્વાદ
વાટ=રસ્તો	ખેતર; વાડી.	મહી=પૃથ્વી

સમજુતી—અદેખાઈ ગઈ અને દુશ્મનાઈ ગઈ, વળી ઘણો જુલમ કરનાર પણ ગયા. પારકી નાતના અને પોતાની જાતનાથી હળી મળીને દુનિયાનો વહેવાર ચાલે છે; જો કે બિચારી બફરીનો પણ કોઈ કાન પકડી શકતું નથી. (મનલગ કે ગરીબમાં ગરીબ જે બફરી તેને પણ કોઈ દુઃખ દઈ શકાતું નથી તો પછી માણસને તો કેમેજ દુઃખ દઈ શકાય ? મનલગ કે કોઈને પણ દુઃખ દઈ શકતું નથી) માટે હે! હિંદુસ્તાન (હિંદુસ્તાનના લોકો) એ આજાર પરમેશ્વરનો સમજીને હવે (તું મનમાં) ખુશી થા. (૧) તારાપર અનોખમ રાજ્ય હાલમાં થયું છે, અને એ રાજ્યે તારી આખર વધારી છે એમ તું સમજ; બચંકર નહારો કામ કરનાર ચોર ગયા ને કપટનું જોર નાશ પામ્યું ને તું જો, હવે મદમદ મરખા મારનાર નથી.

અને તૈમુર જેવા તોફાન પણ નથી, માટે હે! હિંદુસ્તાન (૨) જુલમી રાજાઓના તો સંમુળો નાશ થયો, અને નાદિરશાહ જેવા પણ મરી ગયા, હવે બીજનો ધણો બચ નથી તેમજ કશુંએ અને કંકાસ પણ નથી, હવે તો હિંદુસ્તાનની પ્રજાને તરેહ તરેહનાં સુખનાં સાધનો મળે છે. (મતલબ કે મરજી મુજબ સુખ ભોગવી શકે છે. જોઈએ તેવાં લુગડાં પહેરે છે અને ખાય છે (આગળના જુલમી રાજાઓના વખતમાં મરજી મુજબ લુગડાં પહેરી શકતા નહોતાં તેમજ પાન ખાધને બહાર નીકળી શકાતું નહોતું.) માટે હે! હિંદુસ્તાન (૨) હવે હોલકરારથી ખરાબી થઈ શકતી નથી, અને મરાઠા લોક તો કંઈ ગણત્રીમાંજ નથી (મતલબ મરાઠાઓ હવે હુલડ તોફાન કરી શકતા નથી.) સિંધીઆથી હવે કદી પણ કોઈનો નાશ થઈ શકતો નથી અને નહારા જે પીઠારા લોક તે પણ ગયા. અંગ્રેજ સરકારના અમલ નીચે તારાં છોકરાં (હિંદુસ્તાનના લોક) (મોજમમમાં) મશગુલ રહે છે, માટે હે! હિંદુસ્તાન (૪) અંગ્રેજ સરકારની એ જોરાવર સત્તા નીચે લોકો તેના શુભ ગુણનું ઘોળ અને ગીત ગાય છે કે જેના કાયદા સૌ (રાજા) કરતાં શ્રેષ્ઠ છે કે જેથી કમજોર માણસને પણ મનમાં બીક રહેતી નથી, વળી કોળી નાળીની બીક મટાકીને સંસ્થાનનું રક્ષણ કરે છે, માટે હે! હિંદુસ્તાન (૫) ફાંસીઆ લોકો ઢોંગ કરીને જંગલનો રસ્તો રોકી શકતા નથી જખરી કાઢી લોક અને જત લોકોનાં ટોળાં ઘોડાથી આવારા (પવંતના રસ્તા) રોકી શકતા નથી, ખેતર કે કુવેતરમાં જઈને લશ્કર અનાજ લૂટી શકતું નથી, માટે હે! હિંદુસ્તાન (૬) (દક્ષિણમાં લંકાથી તે (ઉત્તરમાં) હિમાલય સુધી અને (પૂર્વમાં) કલકત્તાથી (પશ્ચિમમાં) કચ્છમાં

દાખલ થતાં સુધી પંજાબી, સિંધી અને સૌરાષ્ટ્રીયા લોક તથા દક્ષિણ, માળવા વગેરે દેશના લોકના ખીકના ને દુઃખના દિવસ ગયા અને સુખના દહાડાનું દાન આપ્યું, માટે હે! હિંદુસ્તાન. (૭) તેટલા માટે તું (હિંદુસ્તાનના લોક) તો ખરા અંતઃકરણથી એનો પાડ માન, અને હંમેશ (મનમાં) ખુશી ખુશી રહીને સ્વર્ગના જેવો શણેગાર પહેરજે, વળી દલપતરામ કવિ પોતાના ખરા મનથી એવો આર્શિવાદ આપે છે કે તું (હિંદુસ્તાન) દુનિયામાં મોટી મોટાઈ મેળવજે. હે! હિંદુસ્તાન એ આભાર પરમેશ્વરનો સમજીને તું (મનમાં) ખુશી થા. (૮)

પાઠ ૪૩ મો.	રાવવાની માળા	ચાર ગણાય છે, નળ-
નરદેવ=રાજા	નૃપ=રાજા	યુધિષ્ઠિર, જનક અને
ભીમક=ભીષ્મક; વિદર્ભ	કંઠે સજી=ગળામાં પહે-	જનાદંત કે વિષ્ણુ)
(ખીરાર) દેશનો રાજા;	રાવી	પ્રસરાવતાં=ફેલાવતાં
દમયંતીનો પિતા,	દિવ્યાંગના=દેવતાઈ દેહ-	શુગદું=શુગાર
સુતા=પુત્રી	વાળી; દેવી	સુર=(સુ+ર)=સારો
સુંદરી=સુંદર અંગવાળી	તનયા=પુત્રી	ગણીતો; જ્ઞાની
સ્ત્રી	તનય=પુત્ર	નીળપંથુ=પોતાનો બાઈ
પ્રસંસા=વખાણ; તારીફ	સાંપડયાં=થયાં	પુષ્કર=નળરાજાનો પી-
વરી=પરણી	સુરપુર=દેવલોકની નગ	તરાઈ બાઈ
સુર=દેવ; દેવતા	રી; સ્વર્ગ. ઇંદ્રપુરી;	અવળું=ઉલટું
નરાદિક=મનુષ્ય રાજા	અમરાપુરી	દુર્દશા=નઠારી હાલત
વગેરે	ભાવતાં=ગમતાં	શિરપર ફરે=માથે ભમે
વરમાળ=પસંદ કરેલા	પુણ્યલોક=યશવાળે;	કરે=હાથ
ધણીની ડોકમાં પહે-	પવિત્ર ચરિત્ર; (એ	કર ગયું=તાપ્યામાં ગયું

સંતાન=છોકરાં
 પળ્યાં=ગયાં
 સુકુમાર=અતિ કોમળ
 શૂળ=કાંટાવાળી ડાંખળી
 આકરો=સહન ન થઈ
 શકે એવો
 કાંતિ=શોભા; રૂપ
 ભૂપરે=જમીનપર
 લુપ્તા=ભૂખ
 ખગ=પક્ષી
 પટ=વસ્ત્ર; લુગડું
 દંપતી=ધણિધણીઆણી
 ધરતાં=પહેરતાં
 દુર્ભાગ્ય=કમનસીબ
 પળવા=જવા
 પ્રાણુ=ધણી; નાથ
 અલગું=વીખુટું; જુદું
 ગુણવંતી=સારા ગુણવા-
 ણી સ્ત્રી (દમયંતી)
 રજની=રાત
 હેરાન=દુખી
 સતી=પતીપર પ્રેમવાળી
 સ્ત્રી

જીવન=જેના વડે જીવ-
 વાનું છે તે; પ્રાણુ;
 ધણી
 વિકળ=ગભરાએલી
 વ્યાધ=પારધી; શિકારી
 વૈદર્ભી=વૈદર્ભ દેશના રા-
 જની પુત્રી; દમયંતી;
 નળની સ્ત્રી
 વલવલતી=ટળવળતી
 કુળગુરુ=કુળગૌર
 સલુણી=મનોહર કાંતિ-
 વાળી સ્ત્રી
 સહી=નક્કી
 અહિંદશ=સાપનો ડખ;
 કડોટકનો ડખ
 વિરપ=કદરૂપું; બેડાળ;
 કુપડો
 ઋતુપર્ણુ=અયોધ્યાનો
 રાજા
 સારથી=રથ હાંકનાર
 શીઘ્ર=તરત
 નરમણિ=પુરુષોમાં રતન;
 રાજા

આહુક=નળરાજા (એ
 નામ એણે ઋતુપર્ણુ
 રાજાને ત્યાં રાખ્યું
 હતું)
 લક્ષણુ=સ્વભાવ; ગુણ;
 ટેવ
 કળ્યાં=જેનાં
 આગુડાં=છોકરાં; આળક
 હર્ષ ધેલાં=હરખથી
 ગાંડા જેવાં થએલાં
 ગત=ગએલું
 સાનુકૂળ=(સ+અનુકૂળ)
 =મરજી માફક; પાઘરું
 છકી જવું=છાકી જવું;
 ફારી જવું; અહંકારે
 ભરાવું
 હારવી=ગુમાવવી
 ટકતાં=રહેતાં
 નીતિ=નિયમ
 ઉર=મન
 કિંવા=અથવા
 વૃત=જુગાર; જુગડું

સમન્વુત્તી—વિદ્ધં દેશના રાજા ભીમકની દમયંતી નામે સુંદર પુત્રીએ હંસને મોઢેથી નળનાં વખાણુ સાંભળીને મનથી તેને (નળને) પરણવાનો નિશ્ચય કર્યો, સતીએ સ્વયંવરની મોટી સભામાં દેવ, મનુષ્ય, રાજા વગેરેને છોડી, તેણે (દમયંતીએ) પ્રેમની વરમાળનળ રાજાને ગળે પહેરાવી. (૧) દેવી સમાન શોભતી દમયંતીથી નળરાજાને સારા ગુણુ ને રૂપવાળાં એક પુત્ર ને પુત્રી થયાં, તેઓએ સ્વર્ગનાં જેવા મન ગમતાં બહુ સારાં સુખો ભોગવ્યાં, વળી રાજાએ પવિત્ર આચરણથી વર્તી સારી આખરથી રૈયતને પાળી. (૨) અરે નળરાજા વિચારવાન હતો છતાં પોતાના બાઇ પુષ્કરની સાથે જુગાર રમ્યો; જેના માથાપર નહારી હાલત ભમતી હોય તેને અવળું કામ સૂઝે; (મતલબ કે વિનાશકાળે વિપરીત ખુદ્દિ સૂઝે છે.) પોતાનું રાજ્ય પુષ્કરના હાથમાં ગયું, આજકો મોસાળ ગયાં, અને નળ દમયંતી એક લુગડાભેર શહેર બહાર નીકળ્યાં. (૩) અતિ ક્રામળ પગમાં ધણી શૂળો, કાંટા, કાંકરા વાગ્યા અને ટેકરા ચઢતાં ઉતરતાં સહન ન થઈ શકે એવો ધણો થાક લાગ્યો. ત્રણ દિવસનાં અપવાસ થયા. અને તેથી આંખો ઉડી પેશી ગઇ, મોંની શોભા જાંખી પડી ને શરીરમાં બળ રહ્યું નહિ. (૪) ત્યાં આઘેથી ભોંયપર ધણાં પક્ષીને એડેલાં જેવાં, તેથી રાજાએ ભૂખનું દુઃખ સમાવવાને તે પક્ષીઓપર પોતાનું કપડું ફેંક્યું; ને કપડું લઇને પક્ષીઓ ઊડી જવાથી, ધણી ધણિઆણીએ એક વસ્ત્ર પહેર્યું. આવું કમનસીબ જોઇને નળની ખુદ્દિ ઠેકાણે રહી નહિ. (૫) દમયંતીને દુઃખોથી બચવા માટે પીઅર જવાને ધણું કહ્યું, પણ તે ગુણવાન સ્ત્રીને અતિથી છુટા થવું ગમ્યું નહિ. જંગલમાં ધણી હેરાન થઇને રાત

પડતાં બંને જણ ઉઘી ગયાં. પણ અચરિતે નજરાજ અરધું વસ્ત્ર ફાડી નાખીને દયા તણને આલ્યો ગયા. (૬) સતી જગીને જુએ તો ધણીને ન દીઠો, એટલે એમાન થઇને ભોંયપર પડી, અને હે નાથ! હે જીવન! ક્યાં ગયા? એમ વારંવાર પોકારતી; ગભરાઇને નજને શોધતી હતી એવામાં અજગરના મોંમાં આવી પડી. એવા દુઃખમાં ટળવળતી દમયંતીને એક પારખીએ તદખીરથી બચાવી. (૭) જેમ તેમ કરીને માસીને ત્યાં ગઇ, અને ત્યાં દુઃખે સુખે કેટલાક દિવસ રહી પછી સુદેવ કુળગોરની શોધથી મનોહર કાંતિવાળી (દમયંતી) નક્કી પીયરમાં પહોંચી, કર્કોટક નાગના કરડવાથી કદરૂપો બનીને નજ ઝટપણું રાજનો રથ હાંકનાર થઇને રહ્યો, પછી સતી દમયંતીનો ફરી સ્વયંવર સાંભળીને પુરુષોમાં રત્ન એવો નજરાજ તરત ત્યાં ગયો. (૮) બાહુક (નજ) ના રૂપમાં બહુ તફાવત હતો. પણ લક્ષણો નજનાં જોયાં પછી એ બાળક અને દમયંતી નજને હરખ ઘેલાં થઇને મળ્યાં, આ વખતે નાગના ઝેરની અસર (પાસ) ગઈ એટલે નજ સુરપન્ન થયો. અને પુષ્કર — તાળામાં આવી નમ્યો, ને ગએલું રાજ્ય મળ્યું. માટે પરમેશ્વરની મહેરબાની થાય તો બધું સીધું થાય છે. (૯) કોઇએ સુખના વખતમાં છકી જવું નહિ. તેમજ દુઃખને વખતે હિંમત છોડવી નહિ, કારણ કે સુખ કે દુઃખ હંમેશાં રહેતાં નથી, વળી ગરીબ અથવા રાજ બધા જુગારથી દુઃખી થાય છે. એ નિયમ મનમાં રાખવો; માટે કોઇએ એ દુષ્ટ દુર્ગુણ પાસે કદી પણ નક્કી જવું નહિ. (મતલબ કે જુગાર રમવો નહિ.) (૧૦)

પાઠ ૪૭ મો.	પાંખડી જેવી આંખ	ગત્ય=ચાલ; ગતિ
હાક=જૂમ	ફુંદ=ફાંદો; પાશ	નરપત્ય=નૃપતિઓ; રા-
ભાગા=તૂટયા; નરમ પ-	નાસા=નાક	જાઓ
ડયા	કીર=પોપટ	નિર્વાણુ=નક્રી
તાક=ગાત્ર; અવયવો	પંચ=પાંચ નળ	તવ=ત્યારે
ઉધો=ઉગ્યો	ગજમુકતા=હાથીના ગં-	તેજે=પ્રકાશમાં
નેપથભાણુ=નેપથ દેશ-	ડસ્થળમાંથી નીકળતા	ભાણુ=સૂર્ય; ભાનુ
નો સૂર્ય	મેતી જેવાં રસનાં ટીપાં	ગતે=ગતિથી; જેરથડે
જોત=તેજનો ભડકો	કુંજર=હાથી	વાય=વાયુ
ઉધોત=આગીઓ	શુંડાકાર=સૂંઢના આકા-	મહિમાએ=મોટાઇમાં
પેર=પેડે	રના	સ્થિરતા=અડગપણું
કુંડળ=કાનની લાલીએ	હદે=છાતીએ	મેર=મેરૂ પર્વત
પહેરવાનું ધરણું	શોભાળ=શોભાવાળી	કુમેર=અલકાપુરીનો રા-
લહેકે=શોભે	નાભી કમળ=જેની દું-	જા; મહાદેવના ધનનો
અરગજ=ધણી જાતની	ટીમાંથી કમળ ઉત્પન્ન	અધિપતિ; ભંડારી
સુગંધી મેળવીને બ-	ચયું છે એવા; વિખણું	ઐશ્વર્ય=મોટાઇ
નાવેલો પીળો ભૂકા;	કટી=કેડ	જુલ્હે=લડાઇમાં
ચંદન	કુંજરકાળ=હાથીનો દું-	ત્યાગી=મોહ વગરનો;
વદન=મોહું	સ્મન; સિંહ; વાધ	જેણે સર્વસ્વ છોડી
કમળનયન=કમળની	શારૂલ=વાધ	દીધું હોય તે

સમજૂતી—સ્વયંવરમાં જૂમ પડી કે ઓ! નળ આવ્યો, એ સાંભળી સધળા રાજાઓના ગાત્ર શિથિલ થયા, મતલબ કે નરમ થઈ ગયાં. અને જેમ સૂર્યના ઊગવાથી બધા તારાઓ ઝાંખા પડી જાય

છે તેમ નળરાજ રૂપી સૂર્ય આવવાથી સધળા રાજાઓ તારાની પેઠે
અસ્ત પામ્યા મતલબ કે ઝાંખા પડ્યા. (૧) નળરાજના મુગઠ
ઉપર આગીઆના જેવા હીરા ચળકે તેનાં કિરણ ઝળકી રહ્યાં હતાં
અને શરીર પર સુગંધવાળા પદાર્થ મધમધે છે. (૨) પુત્રેમના
ચંદ્રની પેઠે મોહું શોભે અને આંખ રૂપી કમળ તો જાણે પ્રેમનો
ફાંસો હોયની! નાક પોપટની ચાંચના જેવું શોભે છે, એવી શોભા
વાળા પાંચ જણ (ચાર દેવ અને પાંચમો નળ) સરખે સરખા આવના
હતા તેમને કોઈ ન દેખતાં સૌ કોઈ એકલાજ દેખતા હતા.
(૩) જેના ગળામાં હાથીના મદનાં ટીપાં જેવા મોતીનો હાર હતો,
હાથ હાથી સૂંઢના આકારના હતા, જેનું હૃદય અને નાભિકમળ
ધણું શોભાવાળાં હતાં અને જેની કંમર સિંદને પણ હઠાવી દે એવી
હતી. (૪) નળને વાધની પેઠે ચાલતો આવતો દેખી સર્વે રાજાઓ
નાઉમેદ થયા કે એ તો દમયંતીને જીવાડનાર છે તેથી હવે નહીં એ
(દમયંતીને) એને પરણશે. (૫) દમયંતીને ખચર થઈ કે જે નળના
હાંસે વખાણ કીધાં હતાં તે નળ આવ્યો. તેનું તેજ તો જાણે સૂર્ય
તપતો હોયની! પણ ચંદ્રના જેવી તેનામાં શિતળતા હતી (૬)
ચાલમાં તો જાણે પવન જેવો, મોટાઈમાં તો જાણે મહાદેવ
જેવો, મનના સ્થિરપણામાં તો જાણે મેઝ પર્વત જેવો, અને ધનમાં
તો જાણે કુબેર હોયની! એવો દેખાતો હતો. (૭) સાચું જોલવામાં
શિબિર રાજ જેવો, મોટાઈમાં નિર્ધૂપ રાજના જેવો, લડાઈમાં જાણે
ઈંદ્રના જેવો અને ત્યાગીમાં જાણે હરિશ્ચંદ્ર જેવો નળ આવ્યો. (૮)

પાઠ ૫૦ મો.

પૈસાદાર

કરવા લાયક કામ

ધનવંત=(ધન+વંત)=

ધર્મ=કરજ, કર્તવ્ય;

વિનતિ=અરજ

રૂડાં=ખરા; સાચા

લક્ષ=ધ્યાન

દો=આપો

વડાં=ખૂબ

જરણુ=ધરડાં

પાંગળાં=પગમાં જન્મ-

થી ખોડ હોવાથી ચાલી

ન શકે તેવાં

નિકટ=નજીક; પાસે

સ્નેહી=વહાલાં; દોસ્ત

કારણે=કારણે

સરો=પાર પડો; કરો

હરો=લઈ લો; મટાડો

દોહલાં=અધરાં;

રૂઝવો=મટાડો; રૂઝ લા-

વો; સારા કરો.

ધૂજત=ધૂજતા

હાડ=હાડકાં; શરીર

મંદ=ધીમી

વેદના=દુઃખ

અસર=લાગણી

વજ્ર=દયા વગરનું; કઠણ

છાતી=હેયું

રૂડી=ધણી

ધર્મકાન્ન=પુણ્યનું કામ

નિરાશ્રિતો=આશ્રય વગ-

રના; નિરાધાર

તણુંજ=નુંજ

કમર બાંધીને=મંડયા

રહીને

કપટ=દુઃખ

કાપીએ=મટાડીએ; દૂર

કરીએ

સાથ=સાથે

ધીરવું=આપવું

હણી=નાશ કરી

સંચીએ=મેળવીએ; એ-

કહું કરીએ

છાંડળે=મૂકી દેળે; છો-

ડી દેળે

કરો=વેરા; રિવાજ

વરવધુ=વરવહુ

હાહ=શોભા; ભપકો

હરો=હરણુ કરો; છોડી દો

ધૂત=ધુતારો

દીન=ગરીબ

વે'મ=વહેમ

ચેપ=કાળજી; ચેટક;

ખંત

દળદરી=ગરીબ

ધરમબુદ્ધિ=દાન કરવાની

બુદ્ધિ

મોખરે=આગળ

ખાત્ર=માણસ

નરમદા=નમંદાશ કર

કવિ

વિનવી=સમજવી

નિર્જળ=(નિરુ+જળ)=

પાણી વગરના

નવાણુ=પાણીની જગા-

ઓ; (જેવા કે કુવા,

વાવ વગેરે)

તીર=ઓવારા

સધ=તરતજ

ધાંગી=મોટી; જખરી

રચો=ખનાવો

નખળાં=કમળેર; માંદા

નિવારો=મટાડો; ટાળો

ચણવો=અંધાવો

બલીભાત=સારી તરેહની
તણા=ના

આદરવી=શર કરવી;

ચલાવવી

વડી=મોટી

ઔષધશાળા=ઇસ્પિતા-

લો; દવાખાનાં

જાત=શરીર

દુખાળા=રોગી

ભાળી=જોઈ

ભાખો=ખોલો

ઊઠાવ=જમાવ; ફેલાવ

ગળેલા=ખળી ગળેલા;

દાઝેલા

અધા=આધળા

ધારી શકે કરી શકે=

કરી શકે શક્તિ

પાલણુ=પોષણુ; ગુજરો

પુંજ=દોલત

ઉધારો=ખરચો

સંખી=હળી મળીને

સુધારી=સુધારો કરી

શિરસ્તો=રિવાજ; રીઠી

સાજ=સામાન

રચો=કરો

જમાવો=ફેલાવો; સારી

રીતે ચલાવો

કળા=હુનર

ધરો=રાખો

કાવ્યકળા=(કાવ્ય=કવિ-

તાનકળા=હુનર)=

કવિતાનો હુનર, એટ-

લે નવી કવિતા કરા-

વવી તે

ધીર=ધીરજવાન

જુગોજુગ=ધણા કાળ

સુધી

ધરાવો=રાખો

જોગ=વખત; દાવ

શુભ=સારા

લાવો=ઝોરિયો

સમજૂતી—ખરા દેશીઓ હું તમને અરજ કરું છું કે તમે (તમારામાં જે પૈસાદાર હોય તે) ગરીબ માણસોને માટે ખૂબ ધ્યાન આપો; ધણાં ધરડાં, આંધળાં, પાંગળાં માણસો છે તેની અને બધા રોગીની તમારે ખતર લેવી. (મતલબ કે મદદ કરવી.) (૧) નજીકના વહાલાંનાં કામ કરો અને પારકા માણસોનાં દુઃખ લઈ લો; (મતલબ કે તેમને મદદ કરો.) તમે મહેનત લઈને તેમના શરીર અને મનના ધણા અધરા રોગો મટાડો. (૨) ધૂનતા શરીરના અને ધીમી નાડીના તેમજ મુંગા પ્રાણી દરદનું દુઃખ શી રીતે વેઠી શકે? તેમને જોઈને કંઈક હયામાં પથ્થુ (વજ્ર છાતીવાળા માણસને) લાંમણી

પેદા થશે. તો તમે ધર્મનાં કામમાં ધણી દયા રાખો. (૩) દુઃખી અને આશ્રય વગરનાને પાળવા એ આપણો હક છે. (મનહન્ય કે એવા માણસોને પાળવા એ આપણી ફરજ છે એમ સમજવું.) આઠલીજ સમજણ દેખાય છે, તો મંડ્યા રહીને દુઃખ દૂર કરવા એજ દેશીનું અભિમાન છે. (૪) આપણે મરી જઈશું ત્યારે પૈસો આપણી સાથે આવવાનો નથી. પણ ધર્મ આવવાનો છે માટે પાપનો નાશ કરીને પુણ્યને આપવો. (મનહન્ય કે પાપને રસને પૈસો ન ખર્ચતાં તે પૈસો પુણ્યના કામમાં ખર્ચવો) જેથી કરીને આ દુનિયામાં આપણે મેળવીએ અને મરી ગયા પછી મોક્ષ પામીએ. (૫) તમે નાત જન્મડવાના રિવાજ છોડી દેજો, અને વરધોડાની શોભાને હરણ કરો. (છોડી દો.) જો આપણે મેળવવા માટે અભિમાન (રાખતા) હોય તો ધુતારાને આપવું નહિ, અને (તે પૈમાથી ગરીબોને પોષવા.) (૬) વહેમને જડમાંથી (સમજાવો) કાઢી નાખજો, અને સુધરવાને માટે ધણી કાળજી રાખજો; ગરીબોનાં દુઃખો મટાડો. અને પુણ્ય કરવાની ખુદ્દિને આગળ લાવો. (મનહન્ય કે ગરીબોનાં દુઃખ મટાડીને પુણ્ય કરો, (૭) ગરીબ અને લાયકને દાન આપવું. તેના જેવી બીજી (સારી) સમજ નથી. નર્મદાશંકર કવિ તમને નમનતાદયી કહે છે કે ગરીબોને મદદ આપીને પછી તમે મોજમજા ભોગવો. (૮)

સમજુતી—પાણી વગરના (પાણીની તંગીવાળાં) ગામોમાં પાણીની જગાએ ગાળી કઢાવો અને જીનનાં વાવ, કુવા, નદી, તળાવ. એવારા વગેરે હોય તેને શોધીને તરતજ સમજાવવા. એ ફરજ છે । પૈસાદાર માણસો તમારી છે. (૧) સારી જખરી ધર્મશાળા બંધાવો,

કે જ્યાં માંદા સ્ત્રી પુરુષો રહે, તે માણસના શરીરનાં દુઃખ મટાડો. એ ફરજ છે ! પૈસાદાર માણસો તમારી છે. (૨) ચોકખી મોટી (ધણા બાળક માય એવી) નિશાળ બંધાવો, અને બાળકોને તરેહ તરેહની વિદ્યા ભણાવો. કે જેથી (તેમાં શીખેલાં બાળકો પર) આખી ઉંમર સુધીના (નિર્દોષી સુધીના) ઉપકારો રહેશે. એ ફરજ છે ! પૈસાદાર માણસો તમારી છે. (૩) મોટા દવાખાનાં બંધાવી ચલાવો. કે જેથી શરીરના દુઃખી માણસ પોતાનું દુઃખ મટાડે; અને બિચારો રોગી બાળક (હોય તે પણ ત્યાં રહી) સુખ લે, એ ફરજ છે ! પૈસાદાર માણસો તમારી છે. (૪) બિખારીને જોઈને (તેમની સાથે) દયા લાવી બોલો, અને રોટલી આપીને (પાછો) ભીખ માગતો રાખો નહિ; મતલબ કે તેને ધધે રોજગારે વળગાડો કે જેથી તેને ફરીથી ભીખ માગવી ન પડે. ઉઠાવ હોય એવા હજારો ઉદ્યોગ કરો, એ ફરજ છે ! પૈસાદાર માણસો તમારી છે. (૫) શરીરે ગળાઈ ગએલા, દાઝેલા, અને આંધળા હિંમત રાખીને રોજગાર કરી શકે નહિ; એવા માણસના યુજનના માટે તમારી દોલત ખરચો, એ ફરજ છે ! પૈસાદાર માણસો તમારી છે. (૬) હરેક રિવાજ હળીમળીને સુધારીને બધાના ખર્ચનો સામાન બહુ સરનો કરો; અને હંમેશાં નઠારો વિચાર કરો નહિ. એ ફરજ છે ! પૈસાદાર માણસો તમારી છે. (૭) પારકે દેશ જઈને દુકાન સારી રીતે ચલાવો અને બીજા લોકોના લાખો જાતના હુન્નર શીખી લાવો. ઉમંગ રાખો અને હિંમત છોડી દો નહિ, એ ફરજ છે ! પૈસાદાર માણસો તમારી છે. (૮) કવિની પ્રાપ્તે કવિતાનો હુન્નર કરાવો. (મતલબ કે નવી કવિતા બનાવરાવો) અને ધણી કાળ સુધી

ધીરજવાન એવું નામ રાખો; અરે માણસો આવો વખત (પૈસાદાર રિયતિ) (ફરીને) મળશે નહિ, માટે દલપતરામ કવિ કહે છે કે તમે આ સારો ઝોરીયો લઇ લો. (૯)

પાઠ ૫૪ મો.

સાજ=સામાન

ગાવે=ગાય

જશ=આખર

હામ=હીંમત

ન્યારા=અદ્ભુત

પાતાળ=પૃથ્વીની નીચે

નો ભાગ

પોપડા=જમીનનું

ઉપલું ૫૩

ઢાળ=ઢોળાવ

ઉદ્ભિજ=વનરપતિ

સૃષ્ટિ=દુનિયા

અદલાઇ=ફેરવાઇ

કમે=એક પછી એક

મંડાઈ=સ્થપાઈ

નમુનો=કંઈક ભાગ

નિશાની=પત્તો; એધાણી

પડ=પોપડા

રિધનિધ-તરેહ તરેહના

જળચર=પાણીમાં વસ-

નાર પ્રાણીઓ

ભૂચર=જમીનપર વસ-

નાર પ્રાણીઓ

સુનું=સોનું

સરવ=સર્વ; બધા

દિલદાઝ=મનની લાગણી

કટ હરનારા=દુઃખ લઇ

લેનારા; પરમેશ્વર

ભંડાર=જગ્યા; ખજાના

યાર=વહાલા

રચના=ખનાવટ

રાજે=શોભે

રજનીરાજ=રાતના

રાખ; ચંદ્ર

નખેતર=તક્ષત

રિચરતા=શાંતિ

છાજે=શોભે

રાશી=સૂર્ય અને ચંદ્રને

ફરવાનો પાગલ

કળા=તેજ

સોદાએ=શોભે

અધર=આધાર વગર;

અતરીંગ

ગોલ=ગોળાઓ; (ઘડો)

પોલ=આકાશ; પોલાણ

જગદાધાર=જગતનો

આધાર; પરમેશ્વર

ખટકનુ=છત્રકનુ

(હિમંત, શિશિર, વસંત,

ગ્રીષ્મ, વર્ષાને શરદ)

ધારા=કાચદા; નિયમો

હાડ=શોભા

હાટ=ખગર; ચોટાં

લતા=વેલી

પોપાણ=પથરા

ઘટઘટ=દરેક જગ્યાએ

સાથ=મથા; સમુદ

સ્થાયે=શોભે

ગાણુ=ગાયનરી

કસ=ચોલ; અવાજ	સૌંદર્ય રૂપી વાડી	ટેક=કાળજી
નગ=પર્વત	ક્ષેમ=આરોગ્ય	સર=સરોવર
રદિઆળાં=શોભિતાં;	લાલિત=સુંદર	રમ્ય પદ્મું=સુંદરતા
દેખાવડાં	લુહિ=અકલ	શુધ્ધ=પાવન
મહુલું=મધુર	ઉપવન=વાડી; આગ	પાપ દહનારા=પાપ
અગાધ=ઘણીજ	લાડતી=વહાલ કરતી	ખાળનારા
લીલાવાડી=દુનિયા	તેક=ટેક.	લીલામૃતધારા=સૌંદર્ય
રૂપી વાડી:	સજી=પહેરી	રૂપી અમૃતનો પ્રવાહ
		લીલા=સૌંદર્ય.

હે ! જગતના ઘણી પરમેશ્વર આ કેવી શોભા ! અને કેવો સામાન બનાવ્યો છે ! તારા ગુણ ગાવામાં કવિ અને ભકતો હિંમત હારી ગયા, એવાં તારાં કામ ઘણું અદ્ભુત તે,

હું પાતાળની બનાવટ શી કહું તેમાં પડે, ઢોળાવો અને જુદી જુદી જાતની જમીન જેમાં ઘણી જુની વસ્તુઓ ઘણી જુદી તરેહની વનસ્પતિ અને ઘણી જાતના જીવ છે. ઘણી દુનિયા અનુક્રમે બદલાઈ ગઈ અને વળી પાછી સ્થપાઈ એ વાતો ખોટી નથી, કારણ કે તેની નિશાનીઓ અને નમુનાઓ હમણાં પણ છેજ. મટોડીનાં જાત જાતનાં પડે અને વળી કાંકરાના જાત જાતનાં પડે અને ચુનાના ને પથ્થરનાં જાત જાતનાં પડે. અહીંયાં અનુક્રમે નથી, અને પૃથ્વીપર ચાલનારાં-વસનારાં અને જળમાં રહેનારાં પ્રાણીઓનાં નિર્જીવ ખોખાં પથ્થર રૂપ યએલા હોય છે. ઘેર ઘેરના બધા લોક લોકો અને સોનું વાપરે છે. તે, એ બધું હે ! હુઃ અને લઈ લેનાર પ્રભુ તેં મનમાં દયા લાવીને માણસોને માટે બનાવ્યું

છે. હે! વહાલા પ્રભુ તારા કલાત્મકો લાંડાર પાર વિનાનો છે. (ટક) (૧) આકાશની રચના, શું કહું બધા અહોમાં સૂર્યનો પ્રકાશ વધારે દીપે છે, તે (પ્રકાશ) વનસ્પતિ અને પ્રાણીઓને માટે જમીનને ગરમી આપે છે. વળી રાત્રે ચંદ્રમા નક્ષત્રોના સાહિત્ય સાથે દીપે છે. અને વાયુની ધીમે ધીમે આવતી લહેરોથી શાંતિ ફેલાઈ રહી છે, સૂર્ય ચંદ્રને ફરવાના માર્ગો રાશીઓ કહેવાય છે; ચંદ્રની કળા સૂદમાં વધે છે અને વદમાં ઘટે છે. તે અને આકાશમાંનું ચાંદરણ (સફેદ પટા) જોઈને મન ખુશ થાય છે. અને વાદળના ધણા રંગો તરેહ તરેહની રીતે શોભે છે. અરે આકાશનું પોત્રાણ મોટું છે તેમાં બધા જોળા (અહો, તારાઓ) અધર રહેલા છે. તું જગતનો આધાર છે તે છએ પેલા પોલમાં અધર રહેલાઓને પણ તુંજ આધાર છે તે છએ ઋતુઓના ધારા નિયમિત કર્યા છે. (ટક) (૨)

આ સૃષ્ટિની શોભા કેવી છે! ઘણું ઠેકાણું શોભિતાં ચીટાં, પ્રાણીવાળી જગ્યાઓ અને પથરાવળી જગ્યાઓ ઝાડ અને વેલાથી ભરપૂર દેખાય છે.

પશુઓનો, પંખીઓનો ને માણસ જાતનો સાથ (સમૂહ) એવો મંડયો રહેયો છે કે જાણે તે નાટકોના જેવો લાગે છે (કવિ કલ્પના કરે છે કે આ વિશ્વ એમ નાટ્યસ્થળ છે, અને તેમાં પશુઓના પંખીઓના અને માનવ જાતના એવા જુદા જુદા સાથ સમૂહ નાટક મંડળી રૂપે છે, તેઓ એકજ રંગભૂમિ પર એકત્ર થયેલા છે) તે રૂપે રંગે અને ગુણથી શોભે છે, ને ગાયનથી મન ખેંચે છે. મતલબ કે મોહ પમાડે છે. બધા ખેતરોનો ઉભો પાક હાલીને ચમકારા કરે છે અને પક્ષીઓના મધુર પ્યારા શબ્દ દુઃખ છુટાવે છે; સગી સાંજે સિંધુ અને નદી; નાળા બહાર દીપે છે તેમજ પવન, વન, ઉપવન, મેદાન અને રાત પણ સુંદર

શોભે છે. આવી રીતે બહુ સાદું અને સુંદર છે. તોપણ હે !
 બનાવનારા પ્રભુ બહુ ચતુરાઈનું કામ જણાય છે. સર્વ સ્થળે ઘણી
 શક્તિ અને બહુ સારો બોધ લેવા લાયક છે. (ટેક) (૩)
 સૌંદર્યરૂપી વાડીની શોભાનું હું વર્ણન કરું તે સુંદર, કુશળતા ભરેલી
 હોંસથી લાડ કરતી હામે હામે ખૂબ નાચે છે અને પ્રીત ઉપજાવે છે.

તે નિયમરૂપી સુંદર સાડી પહેરીને બહુ કાળજી રાખીને હેતથી
 હસાવે છે; અને હંમેશાં મધુરાં ગીત ગાય છે, તેથી તે સર્વને ગમે છે.

તેં દયા લાવીને સરોવર, દરીઓ અને નદીમાં પાણી આપ્યું છે.
 જંગલ, વનરપતિ અને પર્વતોની સુંદરતા બતાવી આપી, ઘણાં પક્ષીઓ
 નું મધુર ગાયેન સંભળાવ્યું છે, વળી ધર્મ દેખાડીને અમારી કને
 દાન કરાવ્યું. હે ! પાપને બાળનારા પરમેશ્વર અમને બધાને ઘણી
 ખુદ્દિ આપીને શુદ્ધ (પવિત્ર) બનાવો. હે ! પ્રભુ વધારે શું વખાણ
 કરે, તમારી સૌંદર્યરૂપી અમૃતની વારા (દ્રષ્ટિ)ને ધન્ય છે. (ટેક) (૪)

સમાપ્ત.

મેસેર્સ સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. કૃત.

— લોકપ્રિય થઈ પડેલી —

ધોરણુવાર અર્થની નોટો તૈયાર છે.

છગનલાલ મોતીરામ શાહ. શાહપોર-સુરત.

મેસર્સ. સો. ડી. શાહ એન્ડ કોં ફત.

લોક પ્રિય થઈ પડેલી અર્થની નોટો

જાહેર ખખર.

સાતમીના અર્થ કિંમત ૮ આના—(જેની અંદર શબ્દાર્થ વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે, અને રૂઠ બંને રીતે; શાસ્ત્રીય પદ્ધતિથી સંપૂર્ણ વ્યુત્પત્તિ; કવિતાનું વિવરણ; પાઠના સવાલ તથા સાર; બ્રિટિશ અને હિંદની સંપૂર્ણ રાજનીતિ; સમાસ પ્રકરણ; બારબેલસની ફિલ વગેરેનો વિસ્તારથી સમાવેશ કરેલો છે.)

છઠ્ઠીના અર્થ કિંમત ૭ આના—(જેથી અંદર શબ્દાર્થ—વ્યુત્પત્તિ પ્રમાણે અને રૂઠ બંને રીતે; કવિતાનો અન્વય; સમજુતી; વ્યુત્પત્તિ; પાઠના સવાલ; પાઠનો સાર વગેરે)

પાંચમીના અર્થ કિંમત ૬ આના—(જેની અંદર અર્થ; કવિતાની સમજુતી; વ્યુત્પત્તિ; પાઠના સવાલ; પાઠનો સાર; અપૂર્ણાંકના નિયમો; અઘરા શબ્દો: જોડાક્ષરો; બ્રિટિશ હિંદના રાજકીય ભાગ વગેરે)

ચોથીના અર્થ કિંમત ૬ આના—(જેની અંદર અર્થ; કવિતાની સમજુતી; તમામ પાઠના સવાલ; પાઠનો સાર; અઘરા શબ્દો; જોડાક્ષરો; ફિલ; મુંબઈ ઇલાકાની બુતજો)

ત્રીજીના અર્થ કિંમત ૪ આના—(જેની અંદર અર્થ; કવિતાની સમજૂતી; પાઠના સવાલ તથા સાર; અધરા શબ્દો; જોડાક્ષરો; ઠડાની ડિલ)

બીજીના અર્થ કિંમત ૩ આના—(જેની અંદર અર્થ; કવિતાની સમજૂતી; પાઠ સવાલ તથા સાર; અધરા શબ્દો; જોડાક્ષરો; બીજા ધોરણમાં કિન્ડરગાર્ટન પદ્ધતિ મુજબ શીખવાની ભૂગોળ; ડમ્બેલસની ડિલ.)

પહેલીના અર્થ કિંમત ૨ આના—(જેની અંદર અર્થ; કવિતાની સમજૂતી; અધરા શબ્દો, જોડાક્ષરો; ડમ્બેલસની ડિલ; પાઠનો સાર.)

 બાળવર્ગની નોટ કિંમત ૧૫ આનો

અંકસૂચક મૂળાક્ષર કિ-તા. કિંમત ૦ આનો.

કન્યા વાચનમાળા પુસ્તક પહેલાના અર્થ ૦-૩-૦

કન્યા વાચનમાળા પુસ્તક બીજાના અર્થ ૦-૪-૦

કન્યા વાચનમાળા પુસ્તક ત્રીજાના અર્થ ૦-૬-૦

‘બાળ ગરબાવળીની’ નોટ ૦-૨-૦

એક વખત મંગાવી ખાત્રી કરો. કમીશનમાં પુષ્કળ લાભ. તમામ જાનનાં પુસ્તકો વી. પી. ડી. તુરત મોકલવામાં આવે છે.

પત્ર વ્યવહાર નીચેના સરનામે કરવો.

શાહપોર } મેસર્સ સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. ના સોલએજન્ટ
મુરત. } હગનલાલ માતીરામ શાહ.

મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. તરફથી

બહાર પડેલી લોકપ્રિય બુકો.

બાળવર્ગની તોડ	૦-૧-૬	સાતમીના અર્થ	૦-૧-૦
પહેલીના અર્થ	૦-૧-૦	પદાર્થપાઠ ભા. ૧ લો	૦-૩-૦
બીજીના અર્થ	૦-૩-૦	પદાર્થપાઠ ભા. ૨ લો	૦-૪-૦
ત્રીજીના અર્થ	૦-૪-૦	મૂળાક્ષરિકા	૦-૩-૩
ચોથીના અર્થ	૦-૬-૦	મુક્ત શબ્દો ના શો છપાયે.	
પાંચમીના અર્થ	૦-૬-૦	ચોર્યાસીના નકશો	૦-૧-૦
કન્યા વાચનમાળા પુસ્તક પહેલાના અર્થ	૩. ૦-૩-૦		
કન્યા વાચનમાળા પુસ્તક બીજીના અર્થ	૩. ૦-૬-૦		
કન્યા વાચનમાળા પુસ્તક ત્રીજીના અર્થ	૩. ૦-૬-૦		
અંકસૂચક મૂળાક્ષરિકા	૩ પાકા		

“ડિક્ટેશન શિક્ષક”

ભાગ ૧-૨-૩ ફરેકના બે આના.

ભાગ ૪ ચોથી ચોખીના અઢીઆના.

બાળવર્ગથી પાંચમા થી છ સુધીના ફરેક વારગના છુટા.

“મુખગણિત શિક્ષક” તૈયાર છે.

ગુજરાતની સામાન્ય બુલાકાની ‘પ્ર’તોતરમાળા’ બેચાના

છગનલાલ જોશીનામ શાહ. શરૂઆત-સુરત.

